

**T.C.
KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İBN KESÎR TEFSİRİNDE ABDULLAH İBN
ABBAS'IN RİVÂYETLERİNİN TESPİTİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

BÜŞRA KAYAR

İZMİR - 2021

**T.C.
KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**İBN KESÎR TEFSİRİNDE ABDULLAH İBN
ABBAS'IN RİVÂYETLERİNİN TESPİTİ VE
DEĞERLENDİRİLMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

BÜŞRA KAYAR

DANIŞMAN: PROF. DR. SEVGİ TÜTÜN

İZMİR - 2021

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İbn Kesîr Tefsirinde Abdullah İbn Abbas’ın Rivâyetlerinin Tespiti ve Değerlendirilmesi” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

12/11/2021

Büşra KAYAR

İmza

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

İBN KESİR TEFSİRİNDE ABDULLAH B. ABBAS'IN RİVÂYETLERİNİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Büşra KAYAR

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

İslâm tarihinde bazı kişilerin yeri ve konumu çok önemlidir. Bu şahsiyetler sahip oldukları birikimleri nedeniyle yüksek bir konum kazanmışlardır.

İşte bahse konu olan şahsiyetlerden ikisi Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olan Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib ve hicri sekizinci asır alimlerinden olan İbn Kesîr'dir.

Tefsir alanında özellikle Hicri birinci asır tefsiri söz konusu olduğu zaman ilk akla gelen müfessir ve sahabe İbn Abbas'tır. 68/687 Hz. Peygamber (s.a.v.)'in duasına mazhar olmuş ve bu duanın bir tezahürü olarak İbn Abbas'ın tefsir, fıkıh ve hadis ilmindeki üstünlüğü daha ilk dönemlerde toplum ve ilim ehli tarafından kabul görmüştür.

İbn Kesîr ise rivâyet tefsirinin önde gelen isimlerinden biridir. Bu bağlamda İbn Kesîr'in *Tefsiru'l Kur'âni'l Azîm* isimli eseri tefsir literâtüründe öne çıkmaktadır.

Tefsir alanında kaleme alınan eserlere bakıldığında, Arap diline ait birçok incelik, âyetlerin nüzûl sebepleri, Arapların töre ve gelenekleri, Ehl-i Kitab'ın hayat ve yaşayışları dile getirildiği görülmektedir. Sayılan bu hususlar nakil yoluyla gelen bilgilerden oluşmakta ve İbn Abbas'a ait rivâyetler göze çarpmaktadır. Sahabe döneminde özellikle tefsir alanındaki rivâyetlerin büyük bir kısmı ona aittir. Biz de bu sebeple tefsir alanında önem taşıyan bu iki ismi çalışmaya karar verdik.

Çalışmamıza önce İbn Abbas'ın hayatı ve ilmi yönünü inceleyerek başladık. Ardından tezimizin temel kaynağı olan İbn Kesîr tefsirinde İbn Abbas'ın görüşlerinin tespiti ve değerlendirilmesi üzerinde durduk.

Anahtar Kelimeler: Abdullah b. Abbas, İbn Kesîr, Tefsir, Rivâyet, Sahabe

ABSTRACT

Masters Thesis

THE DETERMINATION AND EVALUATION OF THE NARRATIONS OF ABDULLAH. B. ABBAS IBN KATHIR'S TAFSIR

Büşra KAYAR

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Basic Islamic Sciences

In the history of Islam some personels position is so important. Due to the epositum and the knowledge these personalities had, both at time they lived and also the eras which were named and mentioned about several times, due to their accumulating knowledge let them making a brand and also gain high levels they deserved.

So among the mentioned personalities is the prophet uncle's son Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttwalibi and Ibn Kathır.

In tafsir department more especially when the topic comes to tafsir of narration the first person and also a compnion to come in to our mind is İbn Abbas D:68,687the one whom the prophet made a supplication for and the effiency of the supplication gained him a high level is tafsir, Hadith and Fiqih knowledge which made him be known by society and people of knowledge at the early periods of his time.

And when it comes to Ibn Katheer is one of the leaders of tafsir of narrations. In this way İbn Katheer's Tafsirul Kur'anil Adhim comes first in tafsir literature.

If we look at the books whriten in the tafsir field, there is alot subtlety in Arabic language, the sabab nuzul for the verses, the Arabic customs an d culture, life of the christians and the Jews' way of living is being mentioned about. The points being outlined here, is the information made of narrations and the attention is put on Ibn Abbas narrations. During the period of the companions, most of the narrations

more especially in the field of tafsir belong to him. We have decided to make a study about these two important names in the field of tafsir.

In this study of ours we have handled the life of these two persons, their Islamic knowledge, political and socialologically in wide range.

We have started with searching on Ibn Abbas life, his teachers whom gained knowlege and the students who studied from him. Because the major topic of our thesis is about detaction and evealuation of Ibn Abbasviews in Ibn Kathīr's tafsir.

Keywords: Tafsir, Studend, Philology Narate, Sahabah, Commentor

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
KISALTMALAR	IX
ÖNSÖZ.....	X
GİRİŞ	1
ABDULLAH İBN. ABBAS VE İBN KESİR'İN HAYATI İLMÎ YÖNÜ VE ESERLERİ	2
Abdullah B. Abbas'ın Hayatı ve İlmî Yönü	2
İBN KESİR'İN HAYATI İLMÎ YÖNÜ VE ESERLERİ	10
Hayatı ve İlmî Yönü	10
Eserleri.....	12
Tefsir.....	12
Hadis	13
Fıkıh.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM.....	14
1.TEFSİR USÛLÜ VE KUR'AN İLİMLERİ BAĞLAMINDA ABDULLAH BİN ABBAS'TAN GELEN RİVÂYETLER.....	14
1.1.TEFSİR USÛLÜ BAĞLAMINDA ABDULLAH B. ABBAS'TAN GELEN RİVÂYETLER	14
1.1.1.Kur'an'ın Kur'anla Tefsiri	14
1.1.2. Kur'an'ın Sünnetle Tefsiri.....	17
1.1 3. Abdullah İbn. Abbas'ın Bir Kısım Surelerdeki Âyetleri Diğer Müfessirlerden farklı Olarak Açıklaması	19
1.1.4. Abdullah b. Abbas'ın Kendi Re'yi ile Yaptığı Yorumlar	22
1.2. KUR'AN İLİMLERİ BAĞLAMINDA ABDULLAH B. ABBAS'TAN GELEN RİVÂYETLER.....	24
1.2.1. Nesh ile İlgili Rivâyetler	25

2.2.3. Esbâb-ı Nüzûlle İlgili Rivâyetler.....	28
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
2. KONULAR İTİBARI İLE İBN ABBAS'TAN GELEN RİVÂYETLER....	35
2.1. İnanç Esaslarına Dair Rivâyetler	35
2.1.4. Melekler.....	49
2.2. BAZI FİKHÎ KONULARLA İLGİLİ RİVAYETLER.....	53
2.2.1. İbadetlerle İlgili Rivâyetler	53
2.3. Diğer Bazı Konularla İlgili Rivâyetler.....	67
SONUÇ.....	79
KAYNAKÇA	81
ÖZGEÇMİŞ.....	84

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
D.İ.B.Y.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
H.z.	: Hazreti
md.	: Madde
ö.	: Ölümü
r.a	: Radiyallahu anhu
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
thk.	: Tahkik eden kişi
trcm.	: Tercüme
trs.	: Basım tarihi yok
vb.	: Ve Benzeri

ÖNSÖZ

Kur'an'ı doğru anlamının yolu Hz. Peygamber'i ve hayatını anlamaktan geçmektedir. Onu doğru bir şekilde anlayabilmenin yolu ise hayatlarının büyük bir kısmını onunla geçirmiş sahabeler vasıtasıyla gerçekleşebilir. Hayatında Hz. Peygamber'e en yakın olan sahabelerden birisi de Ebü'l-Abbas Abdullah b. el-Abbas b. Abdilmuttalib el-Kureşî (ö. 68/687-88)'dir.

Araştırmamızın temel gayesi İbn Abbas'ın tefsir rivâyetlerinden yola çıkarak Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına vesile olmaktır. İbn Abbas'ın Kur'an tefsirinde söz sahibi olduğu bilinmektedir. Biz de bu çerçevede İbn Abbas'ın tefsir ilmine olan katkılarını ve metodunu İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *Tefsiru'l Kur'ani'l Azîm* ismiyle bilinen eserinden araştırmanın uygun olacağı kanaatine vardık. Tezimizin amacı İbn Kesîr tefsirinde yer alan rivâyetler bağlamında İbn Abbas'ın Kur'an tefsirine dair yorumlarını tespit etmek ve bu rivâyetlerden yola çıkarak Kur'an tefsirindeki bakış açısını ortaya koymaktır.

Eser bu alanda kaleme alınmış Hz. Peygamber, Sahabe, Tâbiûn, Tebe-i Tâbiûn ve İbn Kesîr'e kadar ulaşan rivâyetleri kapsamı açısından önemlidir. Onun bu eserindeki en önemli özelliklerden biri rivâyetleri, senetleriyle birlikte zikretmiş olmasıdır.

Tezimiz, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin amaç ve yönteminden bahsettikten sonra İbn Abbas'ın ve İbn Kesîr'in hayatlarını ve ilmî yönlerini açıklamaya çalıştık. Birinci bölümde tefsir usûlü ve Kur'an ilimleri bağlamında Abdullah b. Abbas'tan gelen rivâyetleri ele alıp değerlendirdik. Kur'an'ın Kur'anla tefsiri, Kur'an'ın sünnetle tefsiri, nesh, muhkem ve müteşabih, esbâb-ı nüzûl ile ilgili âyet ve rivâyetlere tezimizde yer verdikten sonra Abdullah b. Abbas'ın kendi rey'ine başvurarak açıkladığı âyetleri ele aldık. İkinci bölümde İbn Kesîr'in tefsirinde İbn Abbas'tan gelen rivâyetleri konularına göre inanç ve fıkıh başlığı altında açıkladık. Âyet meallerinde Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hazırladığı meâllerden yararlandık.

Tezimizin amacına hizmet etmesi adına desteklerini hiçbir zaman esirgemeyerek tezimizin geliştirilmesine katkı sağlayan danışman hocamız Prof. Dr. Sevgi Tütün'e teşekkür ederiz.

Büşra KAYAR

İzmir - 2021

GİRİŞ

Kuşkusuz dinimizi en güzel şekilde idrak edebilmenin yolu, Hz. Peygamber'in hayatının, yaşayışının ve daha genel anlamda sünnetinin doğru bir şekilde anlaşılmasından geçmektedir. Hz. Peygamber'i en iyi şekilde anlayabilmenin yolu ise onunla birlikte yaşamış, onun terbiyesinden geçmiş ve ona her zaman yakın olabilmiş gökteki yıldızlar mesabesindeki ashâbı ve onların bu bağlamdaki rivâyetlerine ulaşmak ve anlamakla mümkün olabilmektedir.

Sözünü ettiğimiz o sahabelerden birisi de Hz. Peygamber'in akrabası olan ve kendisine Tercümânu'l-Kur'ân lakabı verilen Ebü'l-Abbas Abdullâh b. el-Abbas b. Abdilmuttalib el-Kureşî'dir. (ö.68/687-88) Biz de bu çalışmamızda İmâduddîn Ebu'l-Fidâ İsmail İbn Ömer İbn Kesîr'in (ö. 742/341) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* adlı eserinde Abdullahıbn. Abbas'ın rivâyetlerinin tespitive değerlendirmesini incelemeye çalıştık. İbn Kesîr'in bu eseri Taberî'nin kaleme aldığı Câmiu'l-Beyân adlı tefsirinden sonra önde gelen rivâyet tefsirlerinden biri olarak kabul görmüştür.

İbn Abbas, tefsirin öncü isimlerinden birisi olduğundan kendisinden gelen rivâyetleri İbn Kesîr'in tefsirinde incelemenin ve tespit etmenin Kur'an'ın anlaşılması noktasında son derece yararlı olacağı ve bizden sonra gelen nesillere de bir nebze olsun katkı sunacağı kanaatindeyiz. Bu bağlamda önce Abdullah b. Abbas'ın hayatı ve ilmî yönü üzerinde duracağız.

ABDULLAH İBN ABBAS VE İBN KESİR'İN HAYATI İLMÎ YÖNÜ VE ESERLERİ

Abdullah İbn Abbas'ın Hayatı ve İlmî Yönü

Abdullah b. Abbas Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın oğludur.¹ Abdullah'ın soyu Abdimenaf vasıtasıyla Kureyş'e kadar gelmektedir.²

Hz. Abbas, oğlu Abdullah dünyaya geldiği zaman onu kucağına alarak Hz. Peygamber'in yanına getirmiş, Rasûlullah da onu kucağına alarak: "Allah'ım onu dine fakih kıl, Kitab'ın açıklamasını ona öğret." diye dua etmiş.³ Bu duadan sonrada tükürüğünü onun ağzına sürmüştür. Ashab, Rasûlullah'ın böyle birşeyi Abdullah'tan başka hiç kimseye yapmadığını rivâyet etmiştir.⁴ Annesinin ismi Lübâbe bint. Hâris el-Hilâliyye'dir.⁵

Abdullah bin Abbas'ın Muhammed, Fadl, Abdullah ve Esmâ isminde çocukları vardır.⁶ Ayrıca Abbas ve Ali isimlerinde iki çocuğunun daha olduğu kaynaklarda geçmektedir. Ali, Abbasi halifelerinin cediti olarak bilinir. Onun soyundan gelen insanların Abbasi halifesi olduğu belirtilmektedir.⁷

İbn Abbas ve annesi Mekke müşriklerinin zulüm ve işkencelerine maruz kalanlardandır. İman eden bazı kimseler hicret etmelerine rağmen onlar Mekke'de kalmışlardır.⁸ Onun Medine'ye Mekke'nin fethinden önce hicret ettiği bilinmektedir.⁹

Müminlerin annesi Meymûne'nin, teyzesi olması hasebiyle İbn Abbas bazı günleri ve geceleri Hz. Peygamber'in hane-i saadetlerinde geçirirdi.¹⁰

¹ Tabersî, Ebû Ali Fadl b. Hasan, İ'lâmü'l-Verâ bi A'lâmi'l-Hüdâ, Beyrut, 1985, s. 177.

² Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, Beyrut, 1985, s. 332;

³ İbn Abdil'ber Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubî *el-İsti'ab fî ma'rifet'l Ashab Mısır*.

⁴ İsmail Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr *el-Bidaye ve'n nihâye* VIII, s. 471.

⁵ Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, II, Kâhire, 1328, s. 330; Abdullah Muhammed Selkînî, *Abdullah b. Abbâs ve Medresetü fi't-Tefsîr*, Dâru's-Selâm, 1986, s. 14.

⁶ İbn Kesîr *a.g.e.*, VIII, s. 488.

⁷ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 487-488.

⁸ Abdülaziz Sinâvî, *Abdullah b. Abbâs Tercümanü'l-Kur'an*, Kâhire, 1989.

⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 472.

¹⁰ Selkînî, *a.g.e.*, s. 16; İsmail Lütfî Çakan, Muhammed Eroglu, "Abdullah b. Abbâs", *DİA*, I, İstanbul, 1998, s. 76.

İbn Abbas, abdest almayı ve namazı eda etmeyi bizzat Rasûlullah'tan öğrenmiştir.¹¹

İbn Abbas, bazen Rasûlullah ile aralarında meydana gelen olayları anlatırdı. O olaylardan birisinin de şöyle meydana geldiğini anlatmıştır. “Bir gün Rasûlullah'ın yanına vardığını ve namazını edâ etmek için onun arkasında kıyama durduğunu söyler. O sırada Rasûlullah onu kendi yanında durması için çekip aynı hizada durduktan sonra Rasûlullah namazını eda etmiş. Daha sonra ona doğru dönerek: “Seni kendi hizama getirdiğim halde neden arkada durdun?” diye sorunca İbn Abbas: “Yâ Rasûlullah sen Allah'ın elçisinin üstünlük ve izzet senindir. Bizden birisinin seninle yan yana namazı eda etmesi doğru olur mu?” diye cevap verdiğini söylemiştir. Bu sözü Peygamberimizi bir hayli memnun etmiş ve ilminin çoğalması için ona dua etmiştir.¹²

Hız. Peygamber'in sık sık dualarına mazhar olan İbn Abbas, Cebrâil'i Rasûlullahla birlikte olduğu zaman iki defa görme şerefine nail olmuştur.¹³ Cebrail'i ilk defa görmesi olayını şu şekilde anlatır: “Babamla beraber Rasûlullah ile birlikteydik. Onun yanında onunla alçak sesle konuşan birini gördük. Bir ara Hız. Peygamber sanki babamdan yüzünü diğer tarafa çevirdi. Onun yanından ayrıldığımızda babam: ‘Öyle zannediyorum ki (Rasûlullah) benden yüz çevirir gibi oldu, öyle değil mi?’ diye bana sordu ben: “Onun yanında kendisiyle fısıldaşmakta olan bir adam vardı.” dedim. Babam: “Onun yanında başka kimse var mıydı?” dedi, ben de: “Evet” dedim. Bunun üzerine babam tekrar Rasûlullah'ın yanına döndü ve: “Yâ Rasûlullah biraz önce seninle birlikte bizden başka birisi var mıydı? Çünkü Abdullah bana senin yanında oturup, seninle fısıldaşan bir adam olduğunu söyledi.” dedi. Hız. Peygamber: “Ey Abdullah sen o adamı gördün mü?” diye sorunca: “Evet” dedim. Hız. Peygamber: “O, Cebrâil'di. Ey Abdullah, sen gözlerini kaybetmeden ölmeyeceksin.” dedi.¹⁴

¹¹ Özulu, *a.g.e.*, I, s. 9.

¹² İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 472-473.

¹³ İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l Kübrâ*, II, Beyrut, 1968, s. 370; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 473; İbn Hacer, *a.g.e.*, II, s. 330.

¹⁴ Zehebî, *a.g.e.*, III, s. 339.

Hiz. Peygamber'in söylediği gibi İbn Abbas lmeden önce görme melekesini kaybetmiştir.¹⁵ İbn Abbas Rasûlullah'ın hayatının son zamanlarında onun yanından ayrılmamaya gayret etmiştir.

İbn Abbas, Hiz. Ömer döneminde veba salgını olan bir yere gidilmemesi konusunda onu ikna etmiş, Kureş'in yaşlıları ve fetih muhacirlerinden bir grupla beraber olup geri dönmesini sağlamıştır.¹⁶

Hiz. Ömer Bedir Savaşı'na katılan bir grupla yapılan toplantısına İbn Abbas'ı da davet etmiştir. Onlar İbn Abbas'ın yaşının küçük olduğunu söylemelerine rağmen Hiz. Ömer toplantıya onun katılmasını istemiştir. Toplantının devam ettiği bir anda Hiz. Ömer, Nasr sresi hakkında özellikle de birinci âyet hakkında ne düşündüklerini öğrenmek istemiştir. Onlardan bir kısmı sessiz kalmış bir kısımda bu âyet hakkında Allah'ın, "Bize yardım ve fetih ihsan edildiğinde Allah'a hamd ve istiğfar etmemiz emredilmektedir." demeleri karşısında bu sefer Hiz. Ömer İbn Abbas'a dönerek 'Sende mi böyle düşünüyorsun?' diye sordu. İbn Abbas: 'Hayır' karşılığını verdi. Hiz. Ömer: 'Peki ya ne diyorsun?' diye sormuştur. İbn Abbas: 'Bu süreyi Rasulullah'ın ecelinin yaklaştığının işareti olarak yorumlamış ve Allah'ın yardımı ve fetih geldiği zaman bu senin ecelinin geldiğine bir işarettir. Artık Rabbini hamd ile tesbih et, ondan mağfiret dile. Süphesiz o tövbeleri kabul edendir, buyuruyor.' diyince mer: 'Bende senin söylediklerinden başka birşey bilmiyorum,' cevabını vermiştir.¹⁷

Abdullah b. Abbas Hiz. Osman döneminde, 27/647'de Abdullah b. Sa'd b. Eb Serh komutasındaki Afrika seferine iştirak etmiştir.¹⁸

Hiz. Osman'ın şehit olmasından sonra hilafet makamına Hiz. Ali gelmiştir. Hiz. Ali ilk icraatine valileri değiştirerek başlamıştır. Bu durumdan haberdar olan Mugîre b. şu'be Hiz. Ali'ye valilerin yerlerinde kalmalarını değiştirecekse de onların itaatinin beklenmesini tavsiye etmiştir. Bir sonraki gün ise tekrar Hiz. Ali'ye gelip itaat ve hakemlik konusunun anlaşılması için valilerin azledilmesini teklif etmiştir. Hiz. Ali

¹⁵ İbnü'l-Eşir, *sd'l-Gbe*, III, s. 95; Zehebî, *a.g.e.*, III, s. 357; İbn Kesir, *a.g.e.*, VIII, s. 476.

¹⁶ Buhârî, *Tb*, s. 30.

¹⁷ Buhârî, *Tefsir*, s. 360; es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefsir*, VII, (ev. Sadreddin Gms, Nedim Yılmaz), İstanbul, 2003, s. 388; Vehbe Zuhaylî, *Tefsîru'l-Münîr*, XV, (ev. Hamdi Arslan vd.), İstanbul, 2005, s. 660; Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'an Dili*, X, (Sadelestirenler: İsmail Yener ztrk), "Yeni Bir Yorumla İşlm İnanç Esasları", İstanbul: 2003, s. 23-24.

¹⁸ Zehebî, *a.g.e.*, III, s. 336; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 476; İbn Hacer, *a.g.e.*, II, s. 331.

onunla arasındaki bu durumu İbn Abbas’a söyleyip bu konudaki tavsiyesinin ne olduğunu öğrenmek istemiştir. İbn Abbas ise onun bir önceki gün halifeye öğüt verirken bir gün sonra ise hile yoluna başvurduğunu söylemiştir. Bu durumu duyan Mugîre: “Bir gün önce öğüt verdim bu durum benimsenilmeyince ona hile yapmak istedim.” demiştir. Bu olaydan sonra Medîne’den ayrılıp Mekke’ye gitmeye mecbur kalmıştır.¹⁹

Abdullah b. Zübeyr’in kendisini halife olarak ilan etmesi ve Harem-i Şerîf’i kendisine merkez olarak belirlemesinden sonra İbn Abbas buradan ayrılarak Tâîf’e gitmiş ve ölene kadar da hayatının geri kalanını orada geçirmiştir.²⁰ Ne zaman öldüğü hakkında birçok rivâyet bulunsa da onun 63-71/682-690 yılları arasında vefat ettiği bilinmektedir.

İbn Kesîr diğer rivâyetlerin tutarsız olduğunu, İbn Abbas’ın 68/687 yılında öldüğünü söyler.²¹ Onun cenaze namazını ise Hz. Ali’nin oğlu Muhammed el-Hanefîyye kıldırılmıştır.²²

İbn Abbas İslâmi ilimlerin birçoğunda üstün bilgi ve birikime sahip olmasından dolayı kendisine, umman gibi derin âlim anlamlarına gelen “Hibr” ve “Bahr” adı verilmiştir.²³

İbn Abbas Arap dilini çok iyi konuştuğu gibi belagat ve fesahatta da zirve denebilecek bir seviyedeydi.²⁴ Ona bu üstün bilgi ve birikimi nasıl elde ettiği sorulunca: “Bunu sual eden bir dil ve idrak eden bir kalp sayesinde elde ettim.” diye cevap vermiştir.²⁵ Onun sahip olduğu ilim hakkında Hz. Ali şöyle demiştir: “İbn Abbas sanki gayb âlemine çok hassas bir zaviyeden bakıyordu.”²⁶

Herhangi bir kimse ona bir soru sorduğu zaman önce o sorunun cevabının Kur’ân’da bulunup bulunmadığına bakar şayet varsa cevap verirdi. Sorulan sorunun cevabı Kur’ân’da yoksa Rasulullah’ın sünnetine bakar şayet sünnette de yok ise bu

¹⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VII, s. 368.

²⁰ İbn Abdilber, *a.g.e.*, III, s. 934; Zehebî, *a.g.e.*, III, s. 359; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 87; İbn Hacer, *a.g.e.*, II, s. 334.

²¹ Semsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebûbekir İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yân*, III, (thk. Doktor İhsan Abbâs), Beyrut, 1978, s. 64; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, s. 195; Zirîklî, *a.g.e.*, IV, s. 229.

²² İbn Abdilber, *a.g.e.*, III, s. 934; İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, s. 195; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IX, s. 67.

²³ İbn Sa’d, *a.g.e.*, II, s. 366; Zehebî, *a.g.e.*, III, s. 331-374; İbn Hacer, *a.g.e.*, II, s. 336.

²⁴ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 472.

²⁵ İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 475.

²⁶ Muhammed Abdürreîf Münâvî, *Feyzu'l Kadir Serhu el-Câmî's-Sagîr min Ehâdîsî'l-Besîri'n-Nezîr*, Dâru'l-Fikr, ty.

sefer Hulafa-i Raşidin'den olan, Hz. Ebûbekir ve Ömer böyle bir sorunun cevabını vermişlerse onların sözlerini esas alırdı. Şayet sorunun cevabını onların sözlerinde de bulamazsa o sorunun cevabını kendi görüşleri doğrultusunda söyleyerek ichtihadını bu şekilde yapardı.²⁷

İlmî yönden İbn Abbas'ın sahabiler nezdinde ayrı bir konuma sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Tâvûs'un: "Rasûlullah'ın sahabeti olan yetmiş kişiyi görüp tanıdım. Onlardan herhangi birisi İlmî konuda fikir ayrılığına düştüğü zaman anında o konudaki İbn Abbas'ın görüşlerine bakarlardı." sözü bunun bir göstergesidir.²⁸

Özellikle tefsir ilmindeki bilgi ve birikiminden dolayı kendisine "Tercümanu'l-Kur'an" ünvanı verilmiştir.²⁹ O Kur'ân' daki bir kısım lafızları açıklamada Arap şiirinden istifade etmiştir.³⁰ Nitekim onun bu noktada şöyle dediğini görmekteyiz: "Benden açıklamamı arzu ettiğiniz Kur'ân'daki herhangi bir garib kelime için arap şiirine bakabilirsiniz. O kelimelerin anlamını şiirden bulmaya çalışınız, çünkü şiir arap literâtüründe bir divandır."³¹

Hz. Ömer onun Kur'ân'ı en iyi anlayanlardan birisi olduğunu söyler.³² Hz. Ömer'e birisi bir âyetin tefsirini sorduğunda: "Bu konuda İbn Abbas'a gidebilirsin zira o, Allah'ın Peygamber'ine indirdiği Kur'ân'ı en iyi bilen kişidir."³³ şeklinde cevap vermiştir.

İbn Abbas bir defasında Nûr sûresi'nin tefsirini yaptığı esnada orda bulunanlardan Sakîk b. Seleme'nin; "İbn Abbas gibi düzgün konuşan ve Kur'ân'ı iyi tefsir eden başka bir kimse görmedim. Şayet bu durumu Farslar, Rumlar ve Türkler dinlemiş olsalardı islâm dinini kabul edip müslüman olurlardı."³⁴ Sözü de onun ilmî yönünü göstermesi açısından önemlidir.

²⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, s. 366; İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 482.

²⁸ Ali Özek, "Dirayet Müfessiri İbn Abbâs", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4, (1986), s. 69.

²⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, II, s. 366; İbn Abdilber, *a.g.e.*, III, s. 935; İbn Hacer, *a.g.e.*, II, s. 332; Ziriklî, *a.g.e.*, IV, s. 229.

³⁰ Vahip Danışman, *Abdullah İbn Abbâs*, Ankara: Dogus Matbaacılık, 1966, s. 16; Çetin, *a.g.m.*, s. 233.

³¹ Mehmet Simsir, "Râsid Halifeler Döneminde İdare Sistemi ve Divan Teskilatı", *İstem*, Yıl 3, Sayı 6, (2005), s. 266.

³² İbn Kesîr, *a.g.e.*, VIII, s. 478.

³³ İsmail Cerrahoglu, *Tefsir Tarihi*, Ankara, 1988.

³⁴ İbn Abdilber, *a.g.e.*, III, s. 936; Zehebî, *a.g.e.*, III, s. 351.

İslam tarihinde hadislerin ilk olarak derlenmesini başlatanın İbn Abbas olduğu bilinmektedir.³⁵ İbn Abbas Hz. Peygamber'den hadis rivâyet eden sahabeler arasındadır. Zira onun 1660 hadis rivâyet ettiği malûmdur.³⁶

Buhârî ve Müslim, İbn Abbas'ın rivâyet ettiği yetmiş beş hadiste fikir birliği etmişlerdir. Ayrıca her iki hadis alimi de İbn Abbas'tan ayrı ayrı değişik hadisler rivâyet etmişlerdir. Bunların sayısı Buhârî de yirmi sekiz, Müslim de ise kırk dokuz hadistir.³⁷

İbn Abbas'ın fıkıh alanında fetva makamında olduğu belirgin olan bir durumdur. Onun bu alanda söz sahibi olan dört Abdullah'tan birisi olduğu bilinmektedir.³⁸

Şiir alanında da İbn Abbas'ın bir hayli birikime sahip olduğu bilinen bir gerçektir. Onun bu alandakiengin bilgisini şu olay gün yüzüne çıkarmaktadır. Bir gün Hz. Ömer ve yanındakiler şiir ve şairler hakkında fikir alışverişinde bulundukları bir esnada onların yanlarına İbn Abbas geldi. Hz. Ömer ona dönerek en iyi şairin kim olduğu hususunda soru yöneltince İbn Abbas: “En büyük şair Züheyr b. Ebî Sûlmâ'dır.” diye cevap vermiştir.

Hz. Ömer, İbn Abbas'tan onun şiirlerinden bir tanesini okumasını rica edince, İbn Abbas, Züheyr'in Gatafan Kabilesi hakkında yazdığı şiirini okumuştur. Hz. Ömer onu övgü mahiyetinde şu sözleri söylemiştir: “Vallâhi bu okuduğun şiiri ancak Hâşimogulları kabilesinden birisi bu kadar güzel okuyabilir. Zira onlar Rasûlullah'a olan yakınlıkları sebebi ile bu seviyede bir fesahat ve belâgata sahip olmuşlardır.” demiştir.³⁹

İbn Abbas'ın İbn Kesîr Tefsirinde Rivâyetle Bulunduğu Âyetler

İbn Abbas, pek çok sûreye ait olan âyetlerin tefsirini yapan rivâyetlerde bulunmuştur. Bu âyetleri Kur'an-ı Kerim'deki sırasına göre şu şekilde sıralayabiliriz:

³⁵ Ahmet Bulut, “Abdullah b. Abbâs'ın Sahsiyeti ve İlmi Faaliyetleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 220.

³⁶ Zehebî, *a.g.e.*, III, s. 359; Ziriklî, *a.g.e.*, IV, s. 229.

³⁷ Danışman, *a.g.e.*, s. 18; Özek, *a.g.m.*, s. 68.

³⁸ Rasit Küçük, “Abâdile”, *DİA*, İstanbul

³⁹ İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, III, s. 68.

1. Bakara: 2, 3, 4, 5, 6, 14, 15, 16, 20, 26, 27, 40, 44, 50, 54, 88, 89, 95, 109, 113, 114, 115, 126, 144, 180, 187, 196, 197, 204, 208, 213, 221, 222, 225, 229, 231, 235, 260, 267, 272, 275, 279
2. Âl-i İmran: 3, 7, 75, 82, 86, 97, 117, 119, 125, 144, 169, 173, 190
3. Nisâ: 4, 9, 11, 16, 18, 19, 21, 33, 43, 69, 93, 101, 102, 110, 142, 145
4. Mâide: 2, 6, 44, 82, 87, 90, 93, 94, 95, 96
5. En'âm: 9, 23, 35, 112, 141, 145, 151
6. A'raf: 17, 18, 37, 40, 46, 143, 151, 155, 156
7. Enfâl: 1, 9, 33
8. Tevbe: 12, 18, 61, 69, 74, 79, 84, 85, 102, 112, 114
9. Yûnus: 83
10. Hûd: 24, 13, 17, 40, 46, 88, 104, 114
11. Kehf: 9, 24
12. Yûsuf: 20, 46, 90, 109
13. Ra'd: 11
14. Hicr: 91
15. Nahl: 97
16. Enbiyâ: 60, 107
17. Hac: 11, 28, 29, 52
18. Mü'minûn: 50
19. Nur: 1, 2, 3
20. Furkân: 24, 68
21. Neml: 90
22. Ahzâb: 6, 26
23. Sebe: 20
24. Fâtır: 1
25. Yâsîn: 56, 58, 77
26. Sâffât: 10, 149
27. Zümer: 53, 57, 69

28. Mü'min: 1, 15, 28
29. Fussilet: 7
30. Kâf: 18, 21, 27, 30, 40
31. Zâriyat: 13
32. Tûr: 31, 59
33. Kamer: 22
34. Rahmân: 15, 46
35. Vâkıa: 7, 8, 9, 10, 19, 32, 33, 36, 37, 43, 79, 89
36. Saff: 2
37. Hadîd: 13
38. Haşr: 21
39. Mümtebine: 10
40. Saf: 14
41. Talak: 1
42. Kalem: 42
43. Nuh: 23
44. Cin: 11, 19, 27
45. Kıyâmet: 1,19
46. İnsân:15, 16
47. Abese: 1, 17, 37
48. Tekvir: 19,20
49. Mutaffifin: 1
50. Büruc: 1, 3
51. Târık: 7
52. Gaşıye: 1, 2, 6
53. Ma'un: 4

Görüldüğü gibi İbn Kesîr tefsirinde Abdullah b.Abbas'ın toplam iki yüz yedi âyet ve elli üç sûreye dair rivâyetine yer verilmiştir.

İBN KESİR'İN HAYATI İLMÎ YÖNÜ VE ESERLERİ

Hayatı ve İlmî Yönü

İbn Kesîr 701 (1301) yılında Busra'ya bağlı Muceydelul karye adı verilen bir köyde dünyaya geldi. Künyesi Ebû'l-Fidâ İmâmuddîn İsmâil ibn Umar ibn Kesîr ibn Davud ibn Kesîr İbn zer el-Kureşî el-Busravî ed-Dımaşkî'dir. İslami ilimlerde bir hayli söz sahibi olan babası, İbn Kesîr daha çok küçük yaşlarda iken ölmüştür.⁴⁰

İbn Kesîr tahsilini bitirdikten sonra devletin resmi organlarının pek çok kısmında görev yapmıştır. Bu görevleri; kâtip, hatip, müderris, müftü ve mahkeme heyeti üyeliği olarak sayabiliriz. Yaşamının son senelerinde ise onun görme melekesinden yoksun olarak hayatına devam ettiği bilinmektedir.

İbn Kesîr 774/1373'te bugünkü Suriye'nin başkenti olan Şam'da dünyaya gözlerini kapamıştır.⁴¹ Vefatından önceki vasiyeti nedeniyle o daha önce ders okuduğu hocaları olan Yusuf el-Mizzî (kayınpederi) ve İbn Teymiyye'nin de mezarlarının olduğu Sufiyye kabristanlığına defnedilmiştir.⁴²

İbn Kesîr'in ilmî kariyerindeki dikkate şayan özelliklerinden başka birisi de rivâyet yönündeki kabiliyetidir. Gençliğinin ilk dönemlerinde hadis hıfzını tamamlamıştır. Özellikle hadis metinlerinde ricâl alanında öne çıkmıştır. Kaleme aldığı eserlerinin özünü rivâyet ilimleri oluşturmaktadır.

Ele aldığı nakilleri sened ve metin yönünden inceleyip onları yorumlaması onu diğer hadisçilerden ayıran en büyük özelliktir. Güçlü bir ezber kabiliyetine sahip olması zamanında yaşayan hadisçilerden önde olmasını sağlamıştır.⁴³ Te'lif ettiği eserlerinin birçoğunu ezberledikleriyle yetindiği ve başka birşeye bakma ihtiyacı

⁴⁰ İbn Kesîr'in babası hakkında verdiği bilgilere binaen 'Umar İbn Kesîr (703/1303) İslami ilimlerin pek çoğunda kendisini yetiştirmiştir. Babası'nın mezheplerin fıkıh esaslarında otorite sahibi olduğu malum olan bir durumdur. O, (703/1303), birçok İslam âlimlerinden ilmi tahsilini almıştır. Onlardan birkaçı şunlardır. İmam en-Nevevî (676/1277), Tacuddin el- Fezarî (690/1291).

⁴¹ İbn Hacer, *ed-Dureru'l-kâmine*, I. 374; eş-Şevkânî, *el-Bedru't-tali*, I, s. 153; ed-Davudî, *Fabağâtu'lmuftessirîn*, I, s. 113.

⁴² En-Nu'aymi, 'Abdulkâdir Muhammed ed-Dımaşkî, *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, I, (thk. Ca'fer el-Hasenî), Kahire: Mektebetu's-Şekâfetu'd-dînîyye, 1988, s. 37; İbn Kâdî Şuhbe, *a.g.e.*, III, s. 86; İbnu'l-İmâd, *a.g.e.*, s. 399.

⁴³ İbn Kâdî Şuhbe, *a.g.e.*, VIII, s. 399.

hissetmediği bilinen bir durumdur. Bundan dolayı kendisini eleştirenler olmuştur.⁴⁴ İbn Kesîr fıkıhta Şafii ekolüne itikatta Eş'ari ekolüne mensuptur.⁴⁵

Siyasi alanda ders aldığı hocalarının etkisinde kaldığı ifade edilen İbn Kesîr idareye bağlı kalarak devlet aleyhine olan akımlara karşı tavrını ortaya koymuştur.⁴⁶ Bu ılımlı ve olumlu tavrından dolayıdır ki, devlet idaresinde bulunan sultanların ve bürokratların gözünde saygın bir konumda olmuştur. Devleti ilgilendiren önemli meselelerde onun fetvasına ve görüşlerine başvurulmuştur.⁴⁷

İbn Kesîr birçok hocadan ilim tahsil etmiştir.

Hocalarından bir kısmı başta İbn Teymiyye 728/1328 olmak üzere şu isimlerden oluşmaktadır;

1. İbnu's-Suveydî, Bedruddîn Muhammed İbn İbrahim es-Sa'dî el-Ensâri 711/1311
2. Necmuddîn Musa İbn Ali İbn Muhammed el-Cili ed-Dımaşki 716/1316
3. Şerefuddîn Ebu Muhammed İsa İbn Abdirrahmân İbn Mealî İbn Ahmed el-Makdîsî es-Salihi el-Hanbelî 717/1317
4. Ruknuddin Zekeriya İbn Yusuf el-Becelî eş-Şafi 722/1322 224
5. Diya'uddîn Abdullah ez-Zerbendî 723/1323
6. Ahmed İbn Muhamed İbn hasen İbn Hibetullah İbn Abdillâh İbn Huseyn İbn Asâkir ed-Dımaşkî 723/1323
7. Şemsuddin Ebu Nasr Muhammed İbn İmadudin 723/1323
8. Kadı Muhyiddîn Ebu Zekeriyya Yahya İbn İshâk İbn Halil eş-Şeybani eş-Şafii 724/1324
9. Muhammed İbn Cafer İbn Feruş el-Lebbâd 724/1324
10. Afifuddîn Muhammed İbn Umar İbn Usman es-Sakali ed-Dımaşki el-Hanefî 725/1325

⁴⁴ Bkz. Paksoy, *a.g.e.*, s. 119-121.

⁴⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, II, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988, s. 208.

⁴⁶ Abdülkerim Özaydın, “*el-Bidâye ve'n-nihâye*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XX, İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 1992, s. 133.

⁴⁷ M, XIV.285.

11. Afifuddin İshak İbn Yahya İbn İshak el-amidî ed-Dımaşkî el-Hanefî
725/1325

12. Sadruddîn Suleymân İbn Hilal İbn Şibl el-Caferî ed-Dımaşki eş-Şâfi‘î
725/1325

13. Şemsuddîn İbnu’z-Zerrad Muhammed İbn Ahmed ed-Dımaşki es-Sâlihî
726/1326

14. Kemaluddîn İbn Kadı Şuhbe, Abdulvehhâb ibn Muhammed el-Esedî eş-Şuhbî eş-Şâfi 726/1326

18. İzzuddîn İbnu’l-Kalânisi 729/1329

19. Ebû’l-Kâsım Muhammed İbn Muhammed el-Ezdî el-Gırnati el-Endelusi
730/1330

20. Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed İbn Şerefuddîn el-Balebekî el-Hanbeli 730/1330

21. Cemâluddîn Ebû’l-Abbâs İbn el-Kalanisi 731/1331 235

22. Cemâluddîn Suleymân İbn el-Hatib 734/1334 236

23. Şemsuddîn Mahmud İbn Abdirrahmân İbn Ahmed el-İsbehânî 749/1348

24. Kemaluddîn Abdulvehhâb İbn Umar İbn Kesîr 750/1349

25. İbnu’l-Habbaz, Şemsuddîn Muhammed İbn İsmail İbn İbrahim İbn Berekât
el-Hanbelî 756/1355

Eserleri

İbn Kesîr, İslamî ilîmlerin farklı sahalarında eserler telif etmiştir. Bunları kısaca üç başlıkta tasnif etmenin uygun olacağı düşüncesindeyiz.

Tefsir

1. Tefsiru’l-Kur’âni’l-azîm⁴⁸

2. Fedâ’ilu’l-Kur’ân⁴⁹

⁴⁸ *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm* ilk defa 1300-1302/1882-1884 yıllarında neşredilmiştir. İlk baskısında bir hayli yanlışlıklar görülmüştür. 1343-1347/1924-1928 tekrar olarak yıllarında, Reşid Rıza (1354/1935) vesilesiyle Beğav’i Tefsiri ile birlikte dokuz cilt olarak basılmıştır. Bkz. Salim İsmail *İbn Kesîr*, s. 124.

Hadis

1. Câmiu'l-mesânid ve's-sunen el-hâdili akvemi's-senen
2. İhtisâru ulûmi'l-hadîs⁵⁰
3. Müsnedu'l-fârûk emiri'l-mu'minin ebi Hafs Umar İbn Hattab ve akvâluhu alâ ebvâbi'l-ilm
4. Tahrîcu ehâdisi edilleti't-tenbih
5. Tuhfetu't-tâlib bi ma'rifeti ehadisi muhtasari ibni'l-hacib
6. Müsnedu's-şeyhayn

Fıkıh

1. İrşâdu'l-fakih ila ma'rifeti edilleti't-tenbîh
2. el-İctihâd fî talebi'l-cihâd

⁴⁹ İbn Kesîr, “*Fezâilü'l-Kur'ân*”, tefsirine zeyl olarak telif etmiştir. Bu eser Reşid Rızâ (1354/1935) tarafından tefsir ile birlikte basılmıştır.

⁵⁰ Ahmed Muhammed Şâkir (1958) bu eseri el-bâ'îsu'l-hasis şerhu ihtisâri 'ulûmi'l-hadîs ismiyle neşretmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.TEFSİR USÛLÜ VE KUR’AN İLİMLERİ BAĞLAMINDA ABDULLAH BİN ABBAS’TAN GELEN RİVÂYETLER

Tezimizin birinci bölümü olan bu kısmı iki başlık şeklinde ele alacağız. Önce ilk başlığımız olan tefsir usulü bağlamında Abdullah b. Abbas’tan gelen rivâyetler hususunu daha sonra da diğer konularla alakalı rivâyetlerini açıklamaya çalışacağız.

1.1.TEFSİR USÛLÜ BAĞLAMINDA ABDULLAH B. ABBAS’TAN GELEN RİVÂYETLER

Bu bölümü dört alt başlık şeklinde ele aldık. Bunlar; Kur’an’ın Kur’anla tefsiri, Kur’an’ın sünnetle tefsiri, Abdullah b. Abbas’ın bir kısım surelerdeki âyetleri özgün olarak açıklaması ve Abdullah b. Abbas’ın kendi rey’i ile yaptığı yorumlardır.

1.1.1.Kur’an’ın Kur’anla Tefsiri

“Kur’an’ın Kur’an’la tefsiri” bir âyetin bir başka âyetle açıklanmasıdır. Bu tefsir metodu Kur’an’ı kendi bütünlüğü içerisinde tefsir etme anlamına geldiğinden dolayı İbn Teymiyye ö. 728/1328 tarafından en doğru metod olarak ifade edilmiştir. *Mukaddimetu’t-Tefsîr* adlı risalesinde, “*Tefsir metodlarının içerisinde en doğru olanı hangisidir?*” sorusuna İbn Teymiyye: “*Kur’an’ın Kur’an’la tefsiridir. Bir âyette kısa ve özlü biçimde zikredilen bir konu, başka bir âyette tavzih ve tefsir edilir. Yine bir âyette muhtasar şekilde belirtilen bir konu, başka bir âyette etraflıca açıklanır.*”⁵¹ diyerek cevap vermiştir.

Bu tefsir metodunu ‘Kur’an kendisini yine kendi içerisinde açıklar.’ şeklinde özetlemek mümkündür. Suyûti de el-İtkan adlı eserinde; “*Kim Kur’an’ın tefsirini*

⁵¹ İbn Teymiyye, Takiyuddin Ahmed bin Abdilhalim, *Mukaddime fî Usûli’t-Tefsîr*, (thk. Adnan Zerzûr), 2. baskı, byy., 1972, s. 93.

isterse öncelikle onu Kur'an'dan talep etmelidir.” diyerek aynı konuya değinmektedir.⁵²

Hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim'in tefsir yönünden en sağlam kaynağı kendisidir. “Sonra onu anlatmak elbette bize aittir.”⁵³ meâlindeki ayeti kerimede de bu hususu açıklamaktadır. Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri Hz. Peygamber'in de zaman zaman başvurduğu bir yöntemdir. Dolayısıyla bu tefsir yöntemi hem Kur'an hem de Hz. Peygamber'in uygulamalarında görülmektedir. Bu bağlamda İbn Abbas'ın da İbn Kesîr tefsirindeki rivâyetleri baz alındığında Kur'anı Kur'anla tefsir ettiği göze çarpmaktadır. Abdullah b. Abbas'ın bu metodu kullandığını ortaya koymak anlamında bazı örnekler vermek istiyoruz.

Örnek 1: “İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, gûnahtan sakınanlar için bir rehberdir.”⁵⁴

Bakara sûresindeki bu âyetle ilgili olarak İbn Abbas'a muttakilerin kimler olduğu sorulduğunda, onlar ki, Allah'a şirk koştuktan imtina edenlerdir diyerek bir sonraki âyetin⁵⁵ bu âyeti açıkladığını bildirmektedir.

İbn Abbas, muttakilerin kim olduklarını açıklarken onların Allaha şirk koşmadıklarını, bundan sakındıklarını, ona hakkıyla iman ettiklerini ve Hz. Peygamber ile ondan önceki peygamberlere inananlar olduğunu, yine o muttakilerin hem Kur'an'a hemde ondan önce indirilen kitaplara içlerinde herhangi bir şüphe duymaksızın inananlar olduğunu söyler. Onların hiçbir peygamber arasında ayırım yapmadıklarını, ölüme, ahirete ve kıyamete, cennet ve cehenneme de tam olarak iman edenler olduklarını belirtmektedir.⁵⁶

⁵² Süyûtî, Celaluddin Abdurrahman, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim), I-II, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2008, c. II, s. 869.

⁵³ (ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ) Kıyâmet 75/19

⁵⁴ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ Bakara 2/2

⁵⁵ “Sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler ve âhirete de onlar kesin olarak inanırlar.” (وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِن قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ) Bakara 2/4

⁵⁶ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.1, s.83

Örnek 2: Konuyla ilgili bir diğer örnek de karı koca ilişkilerine değinir. “Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. (Eşlerin) Allah’ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mehirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helâl olmaz. Eğer Allah’ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblâğ vermesinde taraflara bir vebal yoktur.”⁵⁷ anlamındaki âyetin tefsirinde söz konusudur.

İbn Abbas, bir adamın hanımını iki talak ile boşadığında üçüncü talakta Allah’tan korkması gerektiğini onu ya güzellikle evde tutmasını ya da ona zarar vermeyip hakkını koruyup ona zulmetmemesini söylemektedir.⁵⁸ İbn Abbas söz konusu âyeti “Kadınları boşadığınızda, onlar da bekleme sürelerini doldurduklarında ya onlarla yeniden evlenip iyilikle tutun ya da iyilikle serbest bırakın. Onları zarar vererek haklarını çiğnemek için nikâh altında tutmayın. Bunu yapan bilsin ki kendine kötülük etmiştir.”⁵⁹ anlamındaki âyet ile tefsir etmiştir.

İbn Abbas’ın boşanma ile ilgili hususta bazı önemli yaklaşımları vardır. Mesela bir kişinin hanımını boşadığı zaman ondan sonra onun iddeti bitmeye yakın bir zamanda ona zarar vermek için tekrar ona döndüğünü belirtir. Ona göre bunun sebebi kadının başkasına gitmesine engel olmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Kadının kocasının döndükten sonra tekrar eşini boşadığını, aynı şeylerin pek çok kez yapıldığını söylemektedir.⁶⁰ İşte bu durumun açık bir şekilde ortaya çıkıp anlaşılması için İbn Abbas bir önceki âyeti bu âyetle tefsir etmiştir.

Örnek 3: İbn Abbas; Hz. Ömer’e Allah’ın kitabında en umut verici âyetin hangisi olduğunu sorduğunda Hz. Ömer şu âyeti işaret eder.

⁵⁷ الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئاً إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُعِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُعِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ (Bakara 229/2)

⁵⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.454

⁵⁹ وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَبَلِّغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ سَرِّحُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَاراً لِيَتَّعِنُوا وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ (Bakara 2/242)

⁶⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.462

*De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey kendi aleyhlerine olarak gûnahta haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.”*⁶¹

İbn Abbas bu âyeti: “İbrâhim, “Rabbim! Ölüleri nasıl diriltiyorsun, bana göster!” deyince, Rabbi “Yoksa inanmıyor musun?” demişti. O “Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye” cevabını verdi.⁶² mealindeki âyetle tefsir etmiştir.

İbn Abbas, bu âyetin bir üsteki âyeti hem güzel bir şekilde açıkladığını ve hemde Allah’ın Hz. İbrâhim’den burada geçen (بلى) sözünden dolayı razı olduğunu belirtmiştir.⁶³ Verdiğimiz örneklerden de anlaşıldığı üzere İbn Abbas Kur’an’ı Kur’an’la tefsir etmiştir.

1.1.2. Kur'an'ın Sünnetle Tefsiri

Kur’an’ın tefsir yöntemlerinden bir diğeri de Hz. Peygamber’in sünnetidir. Hz. Peygamber bizzat Kur’an tarafından bununla görevlendirilmiştir. İslam’ın ilk yıllarından başlayıp çağımıza kadar gelen zaman zarfında Hz. Peygamber Kur’an’ın ilk müfessiri olmuştur. Bu durumun neticesi olarak sünnet de (Kur’an’ın Kur’an’la tefsirinden sonra) bu ilimde ikinci ana kaynak olmuştur. Bir müslümanın, Kur’an’ı tefsir etme noktasında Hz. Peygamber’in tefsirini metod olarak görmemezlikten gelmesi söz konusu değildir.⁶⁴

Örnek 1: İbn Kesîr tefsirinde Abdullah İbn Abbas’ın Kur’an tefsirinde sünnete başvurduğuna dair birçok rivâyeti mevcuttur. Bunlardan birisi vasiyetle ilgili “Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı.”⁶⁵ mealindeki âyetin tefsirinde yer almaktadır.

Âlimler mirasa konu olan malın miktarında ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbas ise burada miktarı belirlemek için servetin altmış dinardan yüksek olmasını şart

⁶¹ (قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ)

⁶² (وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ ارْنِي كَيْفَ تُنحِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أَوَلَمْ تُؤْمِنْ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قُلُوبِي) Bakara 2/ 260

⁶³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1 s.512

⁶⁴ Şimşek Saîd, *Günümüz Tefsir Problemleri*, s. 333-335.

⁶⁵ (كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلَّذِينَ وَالَّذِينَ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ) Bakara 2/ 180

koştuktan sonra âyetle geçen vasiyet (الْوَصِيَّةُ) kelimesinden yola çıkarak her müslümanın vasiyet etme hakkının olduğu görüşündedir.

Ayrıca Hz. Peygamber'in "Eğer insanlar üçte ikiden dörtte bire indirirlerse bu vasiyettir."⁶⁶ Hadisin açıklayıcı delil olarak getirilmektedir. Çünkü Rasûlullah sülüs ve sülüsün bile çok olduğunu buyurmuştur.⁶⁷

Örnek 2: İbn Abbas hac ile ilgili "Orada apaçık deliller, İbrâhim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir."⁶⁸ anlamındaki bu âyeti tefsir ederken sünnete başvurarak der ki, Rasulullah bize şöyle hitap etti. "Ey insanlar, Allah sizlere hacetmeyi farz kıldı, kim ki, hacca gitmek isterse acele etsin."⁶⁹

Örnek 3: Şehitlerin ölü olarak nitelendirilmemesini beyân eden "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma! Bilâkis onlar diridirler; Allah'ın, lütuf ve kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir halde rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır."⁷⁰ âyetinin tefsirini de İbn Abbas, Rasullullah'ın "Uhud'da Şehid olan kardeşleriniz var ya Allah onların ruhlarını yeşil kuşların içine koydu. Bunlar cennetin nehirlerine giden, cennet meyvelerini yiyen ve arşın gölgesinde asılmış ve altından kandillere girip istirahat eden kuşlardır."⁷¹ hadisi ile tefsir etmiştir.

Örnek 4: İbn Abbas sâlih amel ve mübarek aylar ve günler hakkında "Böylece kendileri için faydalı olan şeyleri açık seçik görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği, belirlenen günlerde kesecekleri kurbanlık hayvanlar üzerine O'nun adını ansınlar. Artık onlardan hem kendiniz yiyin hem sıkıntı içindeki yoksulları

⁶⁶ Buhari, Kitabul Vesaye s.2743.

⁶⁷ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.351

⁶⁸ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَفِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ Âl-i İmrân 3/97

⁶⁹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.626

⁷⁰ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ (Âl-i İmrân 3/169

⁷¹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.685

doyurun.”⁷² meâlindeki âyetle zikredilen günleri zilhiccenin onuncu günü olarak belirttikten sonra sünnetle açıklayarak delillendirmiştir. İbn Abbas “Allah Rasûlü, sâlih amel bakımından Allah’a zilhiccenin onundan daha sevimli bir gün yoktur deyince, orda bulunanlar; cihattanda mı ya Rasûlullah? diye sordular. O da: “Bir adam ki malını ve canını riske atarak çıkar ve dönmezse bu durum müstesnadır.” diye buyurdu.⁷³ diyerek âyeti tefsir etmiştir.

Örnek 5: Murdar olan etin yenilip yenilemeyeceği konusunda ki “*De ki: “Bana vahyedilende, murdar et (meyte) veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimse için yasaklanmış bir şey bulamıyorum.”*⁷⁴ âyetinin tefsirini İbn Abbas Sevde bint Zem’a’nın koyunu öldüğünde Rasûlullah derisinin alınabileceğini buyurarak “Onu yemek olarak ikram etmeyiniz ve faydalanmayınız.”⁷⁵ dediğini bizlere aktarmıştır.

1.1 3. Abdullah İbn. Abbas’ın Bir Kısım Surelerdeki Âyetleri Diğer Müfessirlerden farklı Olarak Açıklaması

Bu başlığı ele almamızın sebebi İbn Abbas’ın birçok âyetlerde bazı kelimeleri kendine has bir üslup ile açıklamış olmasıdır. Bu rivâyetlerle açıklanan âyetleri Kur’an’daki sırasına göre inceledik.

Örnek 1: “*Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Sakın şeytanın peşinden gitmeyin; çünkü o, apaçık düşmanınızdır.*”⁷⁶ bu âyetteki (السَّلَامُ) silm kelimesini birçok müfessir barış, uzlaşma, teslimiyet ve itaat olarak açıklarken İbn Abbas ise “İslâm” olarak açıklamıştır.⁷⁷

⁷² (لِيَسْهَلُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَوَّلِي الْأَرْبَابِ) Hacc 22/28

⁷³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.4, s.2243

⁷⁴ قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ En'âm 6/145;

⁷⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1271

⁷⁶ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السَّلَامِ كَافَّةً) وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ Bakara 2/208.

⁷⁷ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.417

Örnek 2: “Onların bu dünya hayatında harcadıklarının misali, kendilerine zulmeden halkın ekinine isabet edip onu helâk eden kavurucu bir rüzgârdır. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlar.”⁷⁸ (صِرُّ) bu kelimeyle ilgili İbn Abbas iki farklı görüş zikretmiştir birinci görüşünde şiddetli soğuk olarak açıklarken ikinci görüşünde ise, ateş olduğunu belirtmiştir.⁷⁹

Örnek 3: “Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin meleklerle yardım edecektir.”⁸⁰ Bu âyetteki, (مِنْ قَوْرِهِمْ) kelimesini bazı müfessirler üzerine gelmek şeklinde açıklarken İbn Abbas ‘onların yolculukları’ olarak açıklamaktadır.⁸¹

Örnek 4: “O tövbekârlar, ibadet edenler, hamdedenler, dünyada yolcu gibi yaşayanlar, rükûa varanlar, secde edenler, iyiliği teşvik edip kötülükten alıkoyanlar, Allah’ın sınırlarını gözetener; müjdele o müminleri!”⁸² anlamındaki âyette geçen ve genel olarak “Dünyada yolcu gibi yaşayanlar” şeklinde tercüme edilen (السَّائِحُونَ) “es-sâihûn” kelimesinin sözlük manası “seyahat edenler”dir. İbn Abbas ise bu kelimenin manasını oruç olarak açıklamıştır.⁸³ Yani onlar oruçlu olanlardır.

Örnek 5: “Nihayet emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi. Nûh’a dedik ki: “Her türden (hayvan) birer çift ile -daha önce haklarında hüküm verilmiş olanlar dışında- aileni ve iman edenleri gemiye bindir!” Zaten onunla birlikte pek azı iman etmişti.”

84

İbn Kesîr, yukarıdaki âyette geçen ve sular coşup yükseldi” şeklinde tercüme edilen (وَفَارَ التَّوْرُ) “fâre’t-tennûr” kelimesini, fışkırarak yeryüzünü kaplayan azgın

⁷⁸ مَثَلٌ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ (يُظْلَمُونَ) Âl-i İmrân 3/ 117.

⁷⁹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.639

⁸⁰ (بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ) Âl-i İmrân 3/ 125

⁸¹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.647

⁸² النَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْأَمِيرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَبَشِّرِ (الْمُؤْمِنِينَ) Tevbe 9/112.

⁸³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c3, s.1616

⁸⁴ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَا آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ (Hûd 11/40).

sular ve seller şeklinde açıklamaktadır.⁸⁵ İbn Abbas ise tennûr kelimesini, yeryüzü olarak açıklamaktadır. Yerin gözlerinin su ile dolduğunu, suların tandırlardan kaynakadığını söyleyerek ateşin tutuştuğu yerler olarak belirtmektedir.⁸⁶

Örnek 6: “Yoksa sen, bizim âyetlerimizden olan *Ashâb-ı Kehf* ve *Rakim*’i mi şaşırtıcı buldun?”⁸⁷ İbn Abbas âyette geçen rakim kelimesi üzerinde durmaktadır. Bilindiği gibi Kehf kelime olarak “dağda bulunan büyük ve geniş mağara”; Ashâb-ı Kehf ise, “mağara arkadaşları” anlamına gelmektedir. Bu âyette sözü edilen kişilerin bir mağaranın içerisinde birkaç asır uyutulduktan sonra yeniden uyandırıldıklarının haberi verilmektedir. İbn Abbas (الرَّقِيم) kelimesini mağaranın olduğu vadi şeklinde açıklamaktadır.⁸⁸

Örnek 7: “*Meryem oğlu ile annesini de bir mûcize yaptık; ikisini de kalmaya elverişli, kaynak suyu bulunan yüksekçe bir yere yerleştirdik.*”⁸⁹ anlamındaki âyetle ilgili olarak da İbn Abbas’ın bazı açıklamaları mevcuttur. İbn Abbas, (رَبْوَةٌ) kelimesini nebâtâtın en güzel şekilde yetiştiği ve yerden yüksek bir yer olarak açıklarken (ذَاتِ قَرَارٍ) kelimesini ise münbit verimli yerler (وَمَعِينٍ) kelimesini de görünen sular olarak açıklamaktadır. Bu kelimeyle (رَبْوَةٌ) ilgili başka bir açıklaması ise şöyledir. Bunu Beytül Makdis’te bulunan akan suları ve nehirleriyle bir tepe olarak açıklar.⁹⁰

Örnek 8: İbn Abbas “*Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah’a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kâdirdir.*”⁹¹ Burada geçen (فَاطِر) kelimesinin manasını iki arapın aralarında tartışarak bir kuyunun başına geldiğini ve bu kelimenin anlamını bilmediklerini söyledi. Onlar bu kelimeyi kullanarak aralarında onu ben yarattım,

⁸⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.4, s.254

⁸⁶ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1719

⁸⁷ (أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا) Kehf 18/9.

⁸⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.4, s.2038

⁸⁹ (وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ) Mû'minûn 23/50.

⁹⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.4, s.2291

⁹¹ الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَكَةِ رُسُلًا أُولَى أَجْنَحَةٍ مِثْلَى وَثَلَتْ وَرُبَاعٌ يَرْزُقُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ Fâtır 35/1.

ben ona başladım diye tartışmalarına devam ettiler. İbn Abbas bu kelimeyi ‘yerleri ve gökleri yaratan’olarak açıklamıştır.⁹²

Örnek 9: “*Vaad edilmiş güne, tanıklık edene ve edilene ki.*”⁹³

İbn Abbas (شَاهِد) kelimesinin anlamını Rasulullah olarak, (وَمَشْهُود) kelimesini ise kıyâmet günü olarak açıklamış ve buna delil olarak şu âyeti vermiştir. “Biz o günü sadece belli bir süreye kadar erteleriz.”⁹⁴ Bir başka açıklaması ise (شَاهِد) arefe günü (وَمَشْهُود) ise yine kıyâmet günü olarak açıklamaktadır. Üçüncü görüşü ise (شَاهِد) insan (وَمَشْهُود) kelimesini de cuma günü olarak açıklamıştır.⁹⁵

Örnek 10: “*O su, bel ve göğüs kafesi arasından çıkar.*”⁹⁶

İbn Abbas (الصُّلْب) kelimesini erkeğin belinden gelen meni olarak (وَالْتَّرَائِب) ise kadının göğsünden gelen meni şeklinde açıklamıştır.⁹⁷

Örnek 11: “*O kıyametin haberi sana geldi mi?*”⁹⁸ (الْعَاشِيَّة) bu kelimeyi kıyâmet manasına geldiğini çünkü onun kıyâmetin isimlerinden birisi olduğunu söyler.⁹⁹

1.1.4. Abdullah b. Abbas’ın Kendi Re’yi ile Yaptığı Yorumlar

Kur’an’ın tefsir edilme metodlarından bi diğeri re’y ile tefsirdir. İncelememiz esnasında İbn Abbas’ın bu metodu da kullandığını tespit ettik. İbn Abbas’ın re’y ile tefsirine dair rivâyetleri aşağıdaki örneklerle aktarmaya çalışacağız.

Örnek 1: Bir adam İbn Abbas’a gelerek kendisinin emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i anil münker (iyiliği emretmek ve kötülükten menetmek) istediğini söylemektedir. İbn Abbas ona bunu tebliğ edip etmediğini sorar. Adam tebliğ etmeyi umuyorum diye

⁹² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.5, s.2721

⁹³ (وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ) (وَالْيَوْمَ الْمَوْعُودِ) Burûc 85/2-3.

⁹⁴ (وَمَا نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مُّعَدٍّ) Hûd 11/104.

⁹⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3450

⁹⁶ يُخْرَجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ Târik 87/7.

⁹⁷ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3458

⁹⁸ (هَلْ أَتَيْكَ حَدِيثُ الْعَاشِيَّةِ) Gâşiye 88/ 1

⁹⁹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3465

söyler. İbn Abbas, şu üç âyetin senin kusurlarını ortaya çıkarmayacağından korkmuyorsan istediğini yap der. Adam o âyetler hangileridir diye sorunca İbn Abbas önce “Sizler kitabı okuduğunuz halde insanlara iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?”¹⁰⁰ âyetini okur ve adama bu âyetle hükmedip etmediğini sorduğunda adam hayır der. Sonra “Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?”¹⁰¹ âyetini okuyarak adama bu âyetle hükmedip etmediğini sorar. Adam yine hayır der.

Son olarak da “Şuayb de şöyle dedi: “Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün. Ya benim, Rabbimden açık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir nasip vermişse! Size yasakladığımı kendim yapmak niyetinde değilim. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam Allah’ın yardımına bağlıdır. Yalnız O’na dayanıyor ve O’na yöneliyorum.”¹⁰² anlamındaki âyeti okuyan İbn Abbas adama bu âyetle hükmedip etmediğini sorduğunda adam yine hayır cevabını verir. İbn Abbas adama bu işe kendi nefsinden başlamasını söyleyerek bu konudaki ictihadi görüşünü ortaya koyar.¹⁰³

Bir adam İbn Abbas’a Ehl-i Kitap’ın mallarının kendilerine nasip olduğunu (tavuk ve koyun) bunun durumunun ne olduğu konusunda kendisine bilgi vermesini istedi.

Örnek 2: İbn Abbas da adama şu âyeti okuduğunda kendisinin nasıl düşündüğünü sorduğunda adam bu durumda kendileri için herhangi bir zararın olmadığını söyledi. *Ehl-i kitap’tan öylesi vardır ki, ona yüklerle mal emanet etsen onu sana noksansız öder; içlerinden öylesi de vardır ki, ona bir dinar emanet etsen tepesine dikilip durmadıkça onu sana ödemez. Çünkü onlar “Ümmîlere yaptıklarımızdan dolayı bize bir vebal yoktur” derler. Onlar bile bile Allah adına yalan söylemektedirler.*”¹⁰⁴ İbn Abbas, onların sözlerinin Ehl-i Kitap’ın sözleri gibi olduğunu bilmeyenler için

¹⁰⁰ (اتَّامُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ نَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ) Bakara 2/44.

¹⁰¹ ۞ إِنِّيَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ Saff 61/2.

¹⁰² قَالَ يَا قَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَرَزَقَنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَمْلِكُكُمْ إِلَىٰ مَا أَنهِيكُمْ عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ (مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ) Hûd 11/88.

¹⁰³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.167-168

¹⁰⁴ وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِقِطَاعٍ يُودَّ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَنْ إِنْ تَأْمَنَهُ بِدِينَارٍ لَا يُودَّ إِلَيْكَ إِلَّا مَا دُمْتُ عَلَيْهِ فَايْمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ (عَلَيْنَا فِي الْأُمْنِ سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ) Âl-i İmrân 3/75.

herhangi bir beisin olmadığını, onlara cizye ödedikleri zaman onlara onların hiçbir mallarının helal olmayacağını söylemektedir.¹⁰⁵

Örnek 3: İbn Abbas “*Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.*”¹⁰⁶ âyetinden sonra her kim ki bir müslümanı kasten öldürür ve pişmanlık duyup tövbe ederse onun tövbesinin geçerli olmayacağını söyler.¹⁰⁷

Örnek 4: “*Ya da kadınlara dokunup da -bu durumlarda- su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.*”¹⁰⁸ İbn Abbas (لَمَسْتُمْ) kelimesinde bir grup arasında ihtilaf oluştuğunda bir kısımları onun cimâ olmadığını bir kısım araplar ise onun cimâ anlamına geldiğini söylediklerinde, İbn Abbas adama sen bu iki gruptan hangisinin görüşüne katılırsın? diye sorar. Adam arkadaşlarının görüşüne katıldığını söyler. İbn Abbas bu kelimenin anlamı cimâ etmek manasında olduğunu en doğrusunu Allah’ın bildiğini söyler.¹⁰⁹

1.2. KUR’AN İLİMLERİ BAĞLAMINDA ABDULLAH B. ABBAS’TAN GELEN RİVÂYETLER

Ulûm kavramsal olarak bilmek, anlamak, kesin görüş sahibi olmak anlamındaki “ilm” kelimesinin çoğuludur. İlim ise ıstılahta problemleri delilleriyle birlikte anlamak manasındadır.¹¹⁰

“Ulûmu’l-Kur’an” mutlak manada “Kur’an’la alâkası olan bütün ilimler” manasına gelmektedir.¹¹¹ “İlim” kavramının çoğul olarak gelmesindeki amaç Kur’an ile ilgisi olan sadece tek bir ilim değil kaynak olarak ona dayanan ilimlerin hepsidir.

¹⁰⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.606-607

¹⁰⁶ (وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا) Nisâ 4/93.

¹⁰⁷ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.854

¹⁰⁸ (أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُوًّا غَفُورًا) Nisâ 4/43.

¹⁰⁹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.799

¹¹⁰ Seyyid Şerif Cürcânî, Ta'rîfât, İstanbul 1327, s. 227.

¹¹¹ Ömer Çelik, Hicrî V-XI. Asırlarda Kur'an İlimleri, Kur'an ve Tefsir Araştırmaları Dergisi-III, Ensâr Neşriyat, İstanbul 2002, s. 48.

Başka bir ifade ile “Kur’an’a hizmet eden veya Kur’an’a dayanan ilimlere Ulûmu’l-Kur’an denir.”¹¹²

Bu bölümde üç başlık şeklinde ilerleyip bu başlıkları örneklerle açıkladık. Bunlar; nesh ile ilgili rivâyetler, muhkem ve müteşâbih âyetlerle ilgili rivâyetler ve Esbab-ı nüzûlle ilgili rivâyetlerdir.

1.2.1. Nesh ile İlgili Rivâyetler

Nesh konusu “Tefsir, Hadis ve Fıkıh” ilim alanlarında ele alınan bir konudur. Bu sahada yapılan çalışmaların genel olarak daha çok tefsir alanında yoğunlaştığı görülmektedir. Cürcânî neshi: “Şer’i hükmün vaktinin sona erdiğinin beyanı. Bu sona eriş, Allah tarafından önceden bilinmektedir. Biz, devam edeceğini, nâsih olan hüküm gelmemiş olsaydı evvelki hükmün istimrarını zannediyorduk. Birinci hükmün sona erişini, yenisinin gelmesiyle bilebildik. Bu bize göre tebdil ve tağyirdir” ve “Şer’i bir delili müteakip, az bir zaman sonra, onun taşıdığı hükmün hilafına bir başka delilin gelmesi durumu. Bu hal, bizim ilmimize göre bir tebdil ise de Allah’ın ilmine göre hükmün zamanının sona erdiğini beyandan başka bir şey değildir.”¹¹³ diyerek iki ayrı şekilde tarif etmektedir.

Genel olarak müfessirler neshi: "Şer'i bir hükmün yine şer'i bir hükümle kaldırılmasıdır" veya "bir nassın hükmünü daha sonra gelen bir nas ile kaldırmaktır" ayrıca "mukaddem bir nassın hükmünü muahhar tarihli bir nas ile değiştirmek veyahut mukaddes bir metnin ilgası"¹¹⁴ anlamlarına gelmektedir. Mâtürîdî, neshi “herhangi bir hükmün geçerlilik müddetinin sonunu beyân etmek” şeklinde tarif etmişlerdir.¹¹⁵ Zemahşerî ise, “izâle etmek ve tebdil etmek (değiştirmek)” şeklinde kök manasında ele almış, ancak ıstılahî yönden herhangi bir tarif yapmamıştır. Her ne kadar bu şekilde bir açıklama olmasada müfessirin nesh kavramıyla ilgili âyetler konusunda beyan ettiği görüşlerinden, kolayca anlaşılan şu tarifi söylemek mümkündür. “Herhangi bir âyetin bir başka âyetle değiştirilmesi ve kaldırılması”.¹¹⁶

¹¹² Ali Turgut, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, M.Ü.İ.F.Y., İstanbul 1991, s. 2.

¹¹³ Seyyid Şerif Cürcânî, *Ta’rîfât*, İstanbul 1327, s.163.

¹¹⁴ Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, TDV, Ank., 1995, 122.

¹¹⁵ Ebû Mansûr Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünne*, tahk. MecdîBâsellûm, (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1426/2005), I, 531, 582; 583; II, 18, III, 39, 75, 535.

¹¹⁶ Ebû’l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâik-i*

İbn Abbas'ın İbn Kesîr tefsirinde neshe dair rivâyetleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi kiblenin Mescid-i Haram'a çevrildiği ile ilgili âyettir. Kur'an'da ilk nesh olunan âyetin de bu âyet olduğunu söyler.

Örnek 1: “Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin.”¹¹⁷

Rasulullah Mekke'den Medine'ye hicret ettiği zaman Medine halkının çoğunluğu yahudilerden oluşmaktaydı. Allah, Rasulullah'a namaz kıldığında Beytül Makdis'e yönelmesini emretti. Bu duruma yahudiler çok sevindiler. Rasûlullah on ay Beytül Makdis'e yönelerek namazlarını kıldı. Oysa en başından beri Rasûlullah'ın gönlünde Hz. İbrahim'in kiblesine yönelerek namazlarını eda etmek arzusu vardı. Bunun için sürekli dua etmekteydi. Allah bu âyeti nâzil ederek Rasûlullah'ın duasına icabet etti ve böylece kiblenin yeri değişmiş oldu. Kiblenin değişme hadisesine yahudiler bir hayli üzülmüşler ve kible o tarafa doğru değil miydi diye birbirlerine sorduklarında Allah şöyle buyurmuştur:¹¹⁸ “Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.”¹¹⁹ İbn Abbas ister doğuya ister batıya, her nereye dönülürse dönülsün o yerin Allah'ın kiblesi olduğunu söyler.¹²⁰

Örnek 2: İbn Abbas miras konusundaki “Anne, baba ve akrabanın geride bıraktıklarından her biri için yakın vârisler belirledik. Antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de paylarını verin. Bilin ki Allah her şeyi görmektedir.”¹²¹ âyetinin hükmünün “Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir. Aralarında kan bağı bulunanlar Allah'ın kitabında

Gavâmidî't-Tenzîlî ve Uyûnî'l-Ekâvîlî fî Vucûhi't-Te'vîl tahk. Muhammed Abdüsselam Şahin, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), I, 175; II, 209.

¹¹⁷ (قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ)

Bakara 2/144

¹¹⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s. 311

¹¹⁹ (وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَنَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ) Bakara 2/115

¹²⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.258

¹²¹ (وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَآتُوهُمْ نَصِيبَهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا)

4/33

(mirasçılık bakımından) birbirlerine, diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; dostlarınıza lutufta bulunmanız başkadır. Bu hüküm kitapta kayıt altına alınmıştır.”¹²² âyetiyle nesh edildiği görüşündedir.

Muhacirler Mekke’den Medine’ye hicret ettikleri zaman Ensar onları bağırllarına basmış ve islamın verdiği kardeşlik duygularıyla aralarında herhangi bir akraba bağı olmaksızın onları kendilerine varis tayin etmişlerdir. Yukarıda zikrettiğimiz âyeti İbn Abbas sonra gelen âyet ile tefsir etmiştir. Bundan sonra miras işi vasiyetle olmuştur.¹²³

İbn Abbas’n bu son âyetle ilgili bir başka rivâyeti ise şöyledir: “İslamdan önce bir adam başka bir adama, sen beni bende seni mirasçı kılayım diyordu. İşte bu âyet diğerini nesh etmiştir.”¹²⁴

2.2 Muhkem ve Müteşâbih Âyetlerle İlgili Rivâyetler

Muhkem;(حَكَم) "ha-ke-me" Kök harflerinden türemiş ve menetmek, geri çevirmek anlamlarına gelmektedir.¹²⁵ İstilah manası sağlam (şüphesiz) kapalı olmayan ve anlaşılır bir biçimde olmalıdır.¹²⁶

Müteşâbih ise lügât manası (شبه) "Şe-be-he" kök harflerinden meydana gelmiş manası, benzetmek, dengi olmak anlamında kullanılmaktadır.¹²⁷ Zerkânî müteşâbihin, teşabüh mastarından türediğini, teşabüh, benzerlik olmasından dolayı ve ortaklık anlamına geldiği için de bir takım problemler olduğunu ifade etmektedir.¹²⁸

İbn Abbas, En’am suresinde ana temelini oluşturan muhkem âyetler olduğunu belirterek En’am suresinde yer alan “De ki gelin, Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını verimiz.

¹²² النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ (الْأَحْزَابُ 33/6) (أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أُولِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا)

¹²³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.779

¹²⁴ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.5, s.2628

¹²⁵ el-Cevheri, es-Sihâh: Tâcu'l-luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye ,Ahmed AbdülGafur neşri, Mısır, 5/1902.

¹²⁶ Enver Apa "Müteşâbih Ayetler" Kavramı HakkındaTarih ve Semantik Bir İnceleme giriş bölümü

¹²⁷ İbn Manzur, a.g.e., XII/I41.

¹²⁸ Ez-Zerkânî, Muhammed Abdulaziz, (1990). Menahilu'l-İrfan fî 'Ulum'l-Kur'an, Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi

Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki düşünüp anlarsınız.”¹²⁹ âyetinin muhkem âyetlerden olduğunu ifade eder.¹³⁰

İbn Abbas'a göre Kur'an'daki muhkemler; nesihler, helaller, haramlar, farzların sınırları olup iman edilmesi ve onlarla amel edilmesi gerekir. Kur'an'daki müteşâbihler ise mensuhlar, mukaddem ve muahhar ile misallerdir. O sadece onunla amel etmenin yeterli olmadığı görüşündedir.

İbn Abbas, müteşâbihin tefsirini ancak Allah'ın bileceğini ve ilimde rasih olanların ise ona iman edeceklerini kendisinin de ilimde rasih olanlardan olduğunu belirtir.¹³¹

2.2.3. Esbâb-ı Nüzûlle İlgili Rivâyetler

İbn Kesîr'in tefsirinde İbn Abbas'ın, Kur'an'ın tefsirinde müracat ettiği temel kaynaklardan bir tanesi de esbâb-ı nüzûldür. İbn Abbas'ın esbâb-ı nüzûle dair birçok rivâyeti İbn Kesîr tefsirinde yer almaktadır.

Örnek 1: İbn Abbas “*Hac bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca karar verip niyet ederse, bilsin ki hac sırasında kadına yaklaşmak, günaha sapmak ve tartışıp çekişmek yoktur. Ne hayır işleseniz Allah onu bilir. Azık ediniz; kuşkusuz azığın en hayırlısı takvâdır. Öyleyse bana saygı duyun, ey akıl sahipleri!*”¹³² anlamındaki âyetin nüzûl sebebini şöyle açıklamaktadır: “Yemen ehli hac esnasında herhangi bir erzak temini etmeden biz Allah'a tevekkül edenlerdeniz derlerdi. Onların bu durum ve sözlerine binaen bu âyet nazil olmuştur.”¹³³

Örnek 2: “*Onları doğru yola iletmek senin üzerine borç değildir, fakat Allah dilediğini doğru yola iletir. Hayır için yaptığınız her harcama kendiniz içindir.*

¹²⁹ قُلْ نَعَالُوا أُنْثَىٰ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ بَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا (تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصِيَّتُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ En'âm 6/151.

¹³⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1277

¹³¹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.555

¹³² الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفْتٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالٌ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ (الْحَجَّ خَيْرٌ الزَّادِ الثَّقَوَىٰ وَاتَّقُوا يَا أُولِي الْأَلْبَابِ Bakara 2/197.

¹³³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.402

Verdiklerinizi ancak Allah rızası için verirsiniz. Hayır için yaptığınız her harcamanın karşılığını da hiçbir haksızlığa uğramaksızın tam olarak alacaksınız.”¹³⁴ âyetinin sebep-i nüzûlü ile ilgili olarak İbn Abbas müslümanların kendi neseplerinden olan ancak iman etmeyen müşriklere herhangi bir ikramda bulunmalarından dolayı üzüntü duyduklarını ve içinde bulundukları bu durumu Rasûlullah’a sorduklarını anlatıp bunun üzerine bu âyetin nâzil olduğunu ifade eder.¹³⁵

Örnek 3: İbn Abbas cahiliyye dönemiyle alakalı olarak “*Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmek için -evlenme ve boşanma konusunda- engel çıkarmayın. Onlarla iyi geçinin.*”¹³⁶ âyetini işaret ederek; “Bir adam öldüğü zaman geride kalan kadının üzerinde hak sahibi onun velilerinin olduğunu söylemektedir. Eğer isterlerse onunla evlenebilirlerdi. Çünkü onlar ehlinden daha çok hak sahibi olduklarını ve Allah müminleri bu doğru olmayan davranıştan men etmek için bu âyetin nâzil olduğunu söylemiştir. Başka bir rivâyetinde ise bir adam öldüğünde geride kalan hanımını men için insanlar elbiselerini o hanımın üzerine atardılar. Şayet o kadın güzel ise onunla evlenirler, güzel değilse o kadın ölene kadar hapse koyarlardı.”¹³⁷ Açıklamasını yapmıştır.

Örnek 4: İbn Abbas, “*Onlar, Allah ile birlikte başka bir tanrıya tapmazlar; haksız yere, Allah’ın dokunulmaz kıldığı insan hayatına kıymazlar, zina etmezler. Zira (bilirler ki) bunları işleyen kimse cezasını bulacak.*”¹³⁸ âyetinin nüzûl sebebinin şirk ehli olduğunu bildirmektedir.

Mevlâ Ebî Huzeyfe Sâlim b. Ubeyd (Ma'kıl) b. Rebîa ö. 12/633 İbn Abbas ile alakalı olarak şunları anlatmıştır: Birgün İbn Abbas’n yanında olduğumuz esnada gözlerini yumdu. Bir adam yanımıza gelerek ona seslendi. Ey İbn Abbas! Bir

¹³⁴ لَيْسَ عَلَيْكُمْ هُدْيُهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا تُنْفِقُوا إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُوَفَّ (Bakara 2/272. إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ

¹³⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.522

¹³⁶ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَجِلْ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرَاهًا وَلَا تَعْضَلُوهُنَّ لِتَذْهَبُوا بِبَعْضِ مَا آتَيْنَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبِينَةٍ (: Nisâ 4/19. وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

¹³⁷ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.743

¹³⁸ وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا Furkân 25/ 68.

müslümanı kasten öldüren birisi hakkındaki görüşün nedir? İbn Abbas, onun varacağı ve içinde ebedi olarak kalacağı yer cehennemdir diye cevap vermiştir. Allah onun yaptığı bu hatasından dolayı kızmış ve onu lanetleyerek ona can yakıcı bir azap hazırlamıştır. Adam, müslümanı katledip sonrada pişman olup tövbe ederek salih amel işlese dahi durum aynı mıdır? diye sorar. İbn Abbas bu soruya cevap olarak şu hadisi zikreder. Ben Resûl-i Ekrem'den şöyle duydum; “Bir mü'mini kasten öldüren birisi kıyamet günü sağından ve solundan alınarak getirilir. O esnada maktûlde getirilir. Maktûl, ya Rabbi ona beni öldürme sebebini sorar mısın? der. Bundan dolayı nâzil oldu. İbn Abbas Resûl-i Ekrem'in vefatına kadarda bu âyeti nesh eden başka bir âyetin nâzil olmadığını söyler.¹³⁹

Örnek 5: “Kendilerini Allah’a vermiş olan peygamberlerin ve -Allah’ın kitabını korumaları kendilerinden istendiği için- Rablerine teslim olmuş zâhidlerin, bilginlerin yahudiler arasında kendisiyle hükmettikleri, içinde hidayet ve nur bulunan Tevrat’ı elbette biz indirdik. Hepsi onun (hak olduğunun) şahitleri idi. O halde insanlardan korkmayın, benden korkun da âyetlerimi az bir bedel karşılığında satmayın. Kim Allah’ın indirdiği ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.”¹⁴⁰

İbn Abbas bu âyetin Medine’deki yahudiler hakkında indiğini söyleyerek şu açıklamayı yapmıştır; “Resûl-i Ekrem Medine’ye hicret ettiği zaman yahudilerden iki ayrı grup olduğunu ve zelil olan gruptan birisi aziz olarak bilinen gruptan birisini öldürdüğünü öldürülen gruptan birisi diğerine giderek maktûlün bedeli olarak yüz adet hayvan vermelerini söylediğini ve zelil olan grup bunu kabul etmeyerek her iki grubunda nesebinin bir olduğunu ve bunu yarı yarıya paylaşmaları gerektiğini söyler. İşte âyet bu konu hakkında nâzil olmuştur.”¹⁴¹

Örnek 6: “Kuşku yok ki iman edenlerin, insanlar içinde en amansız düşmanlarının yahudiler ve şirk koşanlar olduğunu göreceksin. Yine, onlar arasında iman edenlere sevgi bakımından en yakın olanların da “Biz hıristiyanız” diyenler olduğunu

¹³⁹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.5, s.2419

¹⁴⁰ إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّائِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُخْفِطُوا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّاسَ وَاخْشَوُا اللَّهَ وَلَا تَتَّبِعُوا بَايَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ Mâide 5/44.

¹⁴¹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.1048

göreceksin. Çünkü bunların içinde (insaflı) keşişler ve rahipler vardır ve onlar büyüklük taslamazlar.”¹⁴² İbn Abbas bu âyetin Habeş kralı en-Necâşî Ashame b. Ebcer ve arkadaşları hakkında indiğini söyleyerek açıklamasına şöyle devam eder, “Ebû Abdillâh Cafer b. Ebî Tâlib b. Abdilmuttalib el-Hâşimî ö. 8/629 bu âyeti onun ve arkadaşlarının huzurunda okuduğu zaman en-Necâşî gözyaşlarına hâkim olamamış ve tâ ki gözyaşları sakalının tellerini ıslatmıştır.”¹⁴³

Örnek 7: İbn Abbas “Ey iman edenler! Allah’ın size helâl kıldığı iyi ve güzel şeyleri haram saymayın, sınırı da aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez.”¹⁴⁴ âyetinin geceleri namazla ve gündüzleri oruçla geçirmeye ayrıca bazı yiyecekleri yememeye ve zekerlerini keserek dünya şehvetlerinden uzak kalmak isteyen bir grup müslümanı uyarmak üzere indiğini söylemektedir.¹⁴⁵ Bu olaydan sonra, Hz. Peygamber onların bu isteklerini hoş karşılamamış ve şöyle buyurmuştur. “Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir”¹⁴⁶ Ve sonra da o grubu uyarmış ve böyle yapmamalarını emretmiştir.

Örnek 8: “Sana ganimetleri soruyorlar. Ganimetlerin Allah’a ve resulüne ait olduğunu söyle! O halde siz gerçek müminler iseniz Allah’a karşı saygısızlıktan sakının, aranızı düzeltin, Allah ve resulüne itaat edin.”¹⁴⁷ İbn Abbas bu âyetin nüzûl sebebinin savaş ganimetleri ile ilgili olduğunu dile getirmektedir. Bedir Savaşı’ndan sonra gençler ganimetleri almak istediklerinde yaşlı sahabeler de kendilerine pay verilmesini talep etmişler ve kendilerinin de bu savaşta destek olduklarını söylemişlerdi. Aralarında meydana gelen anlaşmazlık ve münakaşadan dolayı bu âyet nâzil olmuştur.¹⁴⁸

¹⁴² لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الْيَهُودَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بَآنٌ مِنْهُمْ) : Mâide 5/82.

¹⁴³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.1093

¹⁴⁴ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحَرَّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) Mâide 5/87.

¹⁴⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.1096

¹⁴⁶ Buhârî, “Nikah” I; Müsned, II, 158; III, 241.

¹⁴⁷ (يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ) Enfâl 8/1.

¹⁴⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s1443-1444

Örnek 9: İbn Abbas “Bir başka grup var ki, onlar iyi işe bir de kötü iş karıştırdıktan sonra günahlarını itiraf etmişlerdir. Umulur ki Allah onların tövbesini kabul eder. Şüphesiz Allah çok esirgeyici, çok bağışlayıcıdır.”¹⁴⁹ âyetinin Ebû Lübâbe Beşîr (Rifâa) b. Abdilmünzir el-Ensârî el-Evsî ö.644-656 ve arkadaşları hakkında nâzil olduğunu söylemektedir. Sayıları beş ile yedi arasında değişen bu grup Tebuk Savaşı’ndan geri kalmışlardı. Rasûlullah bu savaştan Medine’ye döndüğünde onları kendilerini mescidin direklerine bağladıklarını görmüştü. Bu grup düğümleri kendilerinin veya Rasûlullah’ın dışında hiç kimsenin açmayacağına dair yemin etmişlerdi. Bu âyet nâzil olunca Rasûlullah da onları affetmiştir.¹⁵⁰

Örnek 10: İbn Abbas’ın “Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah’a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da âhiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsrân işte budur.”¹⁵¹ bu âyetin nüzûl sebebi ile ilgili olarak İbn Kesîr tefsirinde iki rivâyeti yer almaktadır. İlk rivâyete göre eskiden Medine’de bir adamın hanımı erkek evlat dünyaya getirdiği zaman adam bu din salih bir dindir derdi, aksi bir durum olur hanımı kız evlat dünyaya getirdiğinde ise aynı şahıs bu dinin kötü olduğunu söylerdi.

İbn Abbas’ın ikinci rivâyetine göre ise çeşitli yerlerden Araplar Rasûlullah’a gelerek iman ediyor ve ülkelerine dönüyorlardı. Yıl içinde yağmur yağıp hasatlarından verim aldıklarında bu dinin iyi olduğunu aksi bir durumda ise bu dinin kötü olduğunu söylerlerdi. Çıkar ve menfaate dayalı bu inanış karşısında bu âyet nâzil olmuştur.¹⁵²

Örnek 11: “Allah ve resulü herhangi bir konuda hüküm verdiklerinde artık mümin bir erkek veya kadın için işlerinde tercih hakları yoktur. Allah’ın ve resulünün

¹⁴⁹ (وَالْأَخْرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ) Tevbe 9 /102.

¹⁵⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1605

¹⁵¹ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْبِدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ □ اطمأنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ □ انقلبَ عَلَى وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَلِكَ (هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ) Hac 22/11.

¹⁵² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.4, s.2037-2038

emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır.”¹⁵³ İbn Abbas bu âyetin nüzûl sebebini şöyle açıklamıştır: “Hz. Peygamber evlatlığı olan Zeyd’i amcasının kızı Zeyneb b. Cahş ile nikahlamıştı. Evli kaldıkları zaman dilimi içerisinde pek çok defa Zeyd, hanımının kendisini küçümsediğini bunun içinde Rasûlullah’a gelerek kendisini boşamasını istemiştir. Ebû Üsâme Zeyd b. Hârise b. Şerâhîl el-Kelbî ö. 8/629 boşanma konusunda ki kararlılığı nedeniyle bu boşanma işlemi gerçekleşmiştir. Her ikisinin arasında evlilik bağının yok olmasından sonra bu âyetin nüzûlü ile Allah, Zeyneb bint Cahş b. Riâb el-Esedîyye ö.20/641 ile Rasûlullah’ın evlenmesini emreden bu âyeti nâzil buyurmuştur.”¹⁵⁴ Bu âyetin nâzil olmasıyla câhiliye döneminde evlatlığın eşi ile evlenilemeyeceği düşüncesi ortadan kaldırılmış ve bizzat Rasûlullah’ın bu evliliği topluma örnek olmuştur.

Örnek 12: “*Onlara de ki: Bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.*”¹⁵⁵

İbn Abbas bu âyetin nüzûl sebebi olarak şu olayı göstermektedir. Müşriklerin Dârûn Nedve’de bir araya gelerek Rasûlullah’ı nasıl ve ne şekilde öldüreceklerini meşveret ettiklerini, onlardan birisi onu bağlayarak hapis etmeleri gerektiğini ve böylece onun da Züheyr gibi orada helak olması fikrini ortaya attığında bu âyet nâzil olmuştur.¹⁵⁶

Örnek 13: “*Yüzünü ekşitip başını çevirdi.*”¹⁵⁷

İbn Abbas bu âyetin nüzûl sebebi olarak birgün Resulullah’ın Kureyş’in önde gelen Ebû'l-Velîd Utbe b. Rebîa, Ebû'l-Hakem (Ebû Cehil) ve diğerleriyle bir arada bulunduğu zaman da onları İslâmı kabul edip müslüman olmaları için ikna etmeye çalıştığı bir anda âmâ sahabelerden birisi olan Ümmü Mektum, yanlarına gelip Hz. Peygamber’den kendisine bir âyet okumasını talep etmişti. Allah’ın ona öğrettiklerinden kendisine de öğretmesini istediğinde diğerleri ile olan konuşma kesildiği için Rasûlullah’ın bu duruma canı sıkılmıştı. Hoşnutsuzluğu yüzüne de

¹⁵³ وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا (Ahzâb 33/36).

¹⁵⁴ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.4, s.2230-2231.

¹⁵⁵ (قُلْ تَرَبُّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ) Tûr 52/31.

¹⁵⁶ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.5, s.2653.

¹⁵⁷ (عَبَسَ وَتَوَلَّى) Abese 80/1.

sirayet etmişti. Daha sonra onunla ilgilenmeyerek diğerlerine dönmüş ve konuşmasını sürdürmek istediğinde bu âyet nâzil olmuştur.¹⁵⁸

Örnek 14: “*Eksik ölçüp tartanların vay haline!*”¹⁵⁹ Rasulullah Medine’ye hicret ettiği zaman şehrin halkı ölçü ver tartıda hile yapıyorlardı. İbn Abbas bu âyetin bu olay üzerine indiğini nakletmektedir.¹⁶⁰

¹⁵⁸ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, s.3105

¹⁵⁹ (وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ) Mutaffîfîn 83/1

¹⁶⁰ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, s.3437

İKİNCİ BÖLÜM

2. KONULAR İTİBARI İLE İBN ABBAS'TAN GELEN RİVÂYETLER

Bu bölümde Abdullah b. Abbas'ın rivâyetlerini konuları açısından inceleyerek bazı tasniflerde bulunmaya çalıştık. Bu bağlamda rivâyetlerin olduğu konuları inanç, ibadet ve fikhî konular olmak üzere genel bir sınıflandırmaya gittik. Her bir tasnifi de kendi içinde gruplandırarak konunun daha net anlaşılmasını amaçladık.

2.1. İnanç Esaslarına Dair Rivâyetler

Burada Abdullah b. Abbas'ın konu olarak inanç esaslarına giren rivâyetlerini ele almaya çalışacağız. Bu kapsamda konunun daha net anlaşılması düşüncesiyle inanç açısından insanlar, ahiret inancı, Kur'an-ı Kerim, melekler, cinler ve şeytanlar gibi alt başlıklara ayırarak ortaya koymaya gayret ettik.

2.1.1. İnanç Açısından İnsanlar

2.1.1.1. İman Edenler

İbn Abbas'ın iman edenler konusundaki rivâyetlerine yer vererek bazı örneklerle açıklamaya çalıştık.

Örnek 1: Abdullah b. Abbas'ın rivâyetlerinden bazıları iman edenler ile ilgili âyetlerin açıklanması sadedinde gelmiştir. Buna dair vereceğimiz ilk örnek; “*İman edip bu Rasulün hak olduğuna şahit olduktan ve kendilerine apaçık kanıtlar geldikten sonra inkârcılığa sapan bir kavme Allah nasıl hidayet nasip eder? Allah zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.*”¹⁶¹ meâlindeki ayettir. Âyetle ilgili olarak Abdullah b. Abbas Ensardan bir adamın iman ettikten sonra dininden dönerek müşriklere katıldığını ve daha sonra mürted olmasından pişmanlık duyarak kavminden birisini Rasulullah'a göndererek tevbe edebilme olanağının olup

(كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ)¹⁶¹
Âl-i İmrân 3/86.

olmadığını sormasını ister. Bu haberle kavmine dönen adamı duyduktan sonra adam yeniden iman ederek müslüman olur ve ölene kadar da bu iman üzere yaşamını sürdürür.¹⁶²

Örnek 2: İmanın insana verdiği manevi güç hakkındaki “*Birtakım insanlar onlara, “İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun” dediler de bu, onların imanlarını arttırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” diye cevap verdiler.*”¹⁶³ âyetini İbn Abbas şöyle değerlendirir. İbrahim (a.s.) ateşe atıldığı zaman “*Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!*” dediğini söylemektedir.¹⁶⁴

Örnek 3: İnsanların iman etmesi hususunda “*Allah dileyseydi elbette onları hidayet üzerinde toplayıp birleştirdi. O halde sakın cahillerden olma!*”¹⁶⁵ meâlindeki bu âyeti İbn Abbas Rasûlullah’ın insanların hepsinin istisnasız iman etmelerini ve hidayet üzere olmalarını istediğini belirterek Allah kime hidayet verirse onun hidayete ereceğini açıklayan bu âyetin indiğini ifade etmiştir.¹⁶⁶

Örnek 4: “*Ben inananların ilkiyim.*”¹⁶⁷ anlamındaki âyet İbn Abbas tarafından İsrail’deki ilk iman eden şahsın Hz. Musa olduğu¹⁶⁸ şeklinde tefsir edilmiştir.

Örnek 5: Yine Hz. Musa’nın kavminin iman etmesi hakkındaki “*Hâsılı, kavminden ancak az sayıda insan, Firavun ve adamlarının kendilerine kötülük edeceğinden korka korka Mûsâ’ya iman etti.*”¹⁶⁹ âyeti İbn Abbas şöyle değerlendirir;

“İsrailoğullarının dışında Firavun ailesinden az sayıdaki kimseler, Musa’ya iman ettiler. Bunlar Firavunun hanımı ve onun yakınlarında olanlardır.”¹⁷⁰

¹⁶² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.615

¹⁶³ (الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) Âl-i İmrân 3/173.

¹⁶⁴ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.689

¹⁶⁵ (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ) En'âm 6/35.

¹⁶⁶ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1165

¹⁶⁷ (وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ) A'râf 7/143.

¹⁶⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1384

¹⁶⁹ (فَمَا أَمَّنَ لِمُوسَى إِلَّا ذُرِّيَّةٌ مِنْ قَوْمِهِ عَلَى خَوْفٍ مِنْ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَنْ يَفْتِنَهُمْ) Yûnus 10/83.

¹⁷⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1684

Örnek 6: İbn Abbas “O büyük korku ve dehşet günü gelip de secdeye çağrıldıklarında bunu yapamazlar;”¹⁷¹ bu konuda işlerin keşf edilip amellerin görüleceğini söyler.¹⁷²

2.1.1.2. Kâfirler ve Müşrikler

İkinci başlığımız inanç açısından insanlar olarak kâfirler ve müşriklerdir.

Örnek 1: “İnkâr edenleri uyarsan da uyarmasan da onlar için birdir, asla iman etmezler.”¹⁷³ âyetiyle ilgili İbn Abbas, kâfirlerin genel olarak Hz. Peygamber’e indirilen Kur’an’ı ısrarla inkâr etmeye devam ettiklerini, bu durum karşındaysa Allah Rasûlünün onların hepsinin inanması için çok istekli olduğunu söylemektedir. İşte bu âyet onların kesinlikle iman etmeyeceklerini bildirmektedir. İbn Abbas’ın bu âyet hakkındaki bir başka değerlendirmesi ise kâfirlerin kalplerinde nifak olduğu, bundan dolayı da Allah’ın onların bu nifaklarını artırdığı şeklindedir.¹⁷⁴

Örnek 2: “Yahudiler “Kalplerimiz perdelidir!” dediler. Aksine, inkârları sebebiyle Allah onlara lânet etmiştir; o yüzden çok az inanırlar.”¹⁷⁵

İbn Abbas, inkâr etmelerinden dolayı yahudilerin kalplerinin kapatıldığını, bunun içinde onların (yahudilerin) anlayamayacaklarını söyler.¹⁷⁶

Örnek 3: “Allah’ın, kullarından dilediğine peygamberlik ihsan etmesini kışkandıkları için Allah’ın indirdiğini inkâr ederek kendilerini harcamaları ne kötü! Böylece onlar gazap üstüne gazaba uğradılar. Kâfirler için alçaltıcı bir azap vardır.”¹⁷⁷

İbn Abbas, bu âyette bahsedilenlerin yahudiler olduğunu onların Hz. Peygamber’e kendi kavimlerinden birisi gönderilmediği için iman etmediklerini belirtir.¹⁷⁸

¹⁷¹ (يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ إِلَى السُّجُودِ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ) Kalem 68/42

¹⁷² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, 3322

¹⁷³ (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ) Bakara 2/6.

¹⁷⁴ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.95

¹⁷⁵ (وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ) Bakara 2/88

¹⁷⁶ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.219

¹⁷⁷ يُسْمَا اسْتَرَوْا بِهٖ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوْا بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ بُعْثًا اَنْ يُنَزَّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَّشَآءُ مِنْ عِبَادِهٖ قَبٰلُؤْ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ) - (وَلِلْكَافِرِيْنَ عَذَابٌ مُّهِينٌ) Bakara 2/90

Örnek 4: *Sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah hükmünü ortaya koyuncaya kadar affedin ve hoşgörün.*¹⁷⁹ âyetiyle ilgili olarak İbn Abbas, yahudilerin inanmama sebebi olarak kendilerine ümmi bir Peygamber geldiğini ve Allah'ın âyetlerini anlattığında sırf hasetlerinden dolayı inkâr ettiklerini belirtir.¹⁸⁰

Örnek 5: İbn Abbas “Allah'ın mescidlerinde O'nun adının anılmasına engel olan ve onların harap olması için çalışandan daha zalim kim olabilir?”¹⁸¹ âyetinde bahsedilen zümrenin Hristiyanlar olduğunu, mescitten kastedilenin ise Beytü'l Maktis olduğunu, onların burada işkence ve zulüm yaparak insanların namaz kılmalarını engellediklerini söylemektedir.¹⁸²

Örnek 6: “Allah buyurdu ki: “İnkâr edene de az bir süre dünya nimetleri veririm, ama sonunda onu cehennem azabına sürerim. O ne kötü bir sondur!”¹⁸³ âyetin tefsir bağlamında İbn Abbas Hz. İbrahim'in tebliğini insanların hepsine değil de sadece inanan insanlara yaptığını, Allah'ın ona müminleri rızıklandığı gibi kâfirleri de rızıklandıracağını bildirdiğini belirtmektedir. Zira bu onların kısa olan dünya hayatından azıcık tatmalarıdır. Çünkü sonunda varacakları yer ateştir.¹⁸⁴

Örnek 7: “Ama kimler de kötülükle gelirse işte onlar yüzüstü cehenneme atılırlar. Yaptıklarınızın karşılığında başkasını mı göreceksiniz?”¹⁸⁵ İbn Abbas bu âyetteki seyyie (بِالسَّيِّئَةِ) kelimesini şirk olarak değerlendirmektedir. Kim şirk üzere ölürse yüzleri üzerine ateşe atılacağını söyler.¹⁸⁶

¹⁷⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.222

¹⁷⁹ (حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَأَعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ) Bakara 2/109

¹⁸⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.249

¹⁸¹ (وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذَكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا) Bakara 2/114.

¹⁸² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.255

¹⁸³ (قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ) Bakara 2/126. (

¹⁸⁴ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.283

¹⁸⁵ (وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ) Neml 27/90

¹⁸⁶ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.5, s.2498

Örnek 8: “Artık siz de bile bile O’na eş ve ortaklar koşmayın.”¹⁸⁷ Allah’a şirk koşulmaması emredilen bu âyeti İbn Abbas; “Hiçbir faydası ya da zararı olmayan şeyleri Allah’a asla ortak koşmayınız. Sizler şunu çok iyi bilmektesiniz ki Allah’tan başkası size rızık veremez. O halde Allaha eş koşmanız şıktır.”¹⁸⁸ diyerek açıklamaktadır.

2.1.1.3. Münâfıklar

İnanç açısından insanlar kısmında son olarak münâfıkları ele aldık. Bu konu hakkında İbn Kesîr tefsirinde İbn Abbas’ın çeşitli rivâyetleri yer almaktadır.

Örnek 1: İbn Abbas, münâfıkların genel özelliklerini anlatan; “İman edenlerle karşılaşınca “inandık” derler, şeytanlarıyla baş başa kaldıklarında ise “Biz sizinleyiz, biz yalnızca alay etmekteyiz” derler.”¹⁸⁹ âyetinin Hz. Muhammed’in ashabını küçümseyen ve onlarla alay eden münâfıkları haber verdiğini söyleyerek alay etmelerinden ötürü cezaya müstehak olduklarını bildirmektedir.¹⁹⁰

Örnek 2: “Şimşek neredeyse gözlerini alıverecek. Önlerini her aydınlatışında ışığında yürürler. Karanlık çökünce dikilip kalırlar. Allah dileyseydi, elbette onların işitme ve görme duyularını giderirdi. Şüphesiz Allah, her şeye hakkıyla gücü yetendir.”¹⁹¹ Bu âyette münâfıklardan bahsedilmektedir. İbn Abbas’ın bir değerlendirmesi ise şöyledir; İslâmın izzet ve gücü arttığı zaman münâfıkların müminlerden tarafa göründüklerini, müslümanların başlarına zor bir durum geldiği zamanlarda ise küfürlerine döndüklerini söylemektedir.

Örnek 3: “İnsanlardan öylesi vardır ki dünya hayatı konusundaki sözleri senin hoşuna gider; o, hasımların en yamanı olduğu halde kalbinde olana Allah’ı şahit de tutar.”¹⁹² İbn Abbas bu âyetin münâfıklara karşı hissedilen bir nefret olduğunu

¹⁸⁷ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ. Tevbe 2/22

¹⁸⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s. 125

¹⁸⁹ (وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزَؤُنَ) Bakara 2/14.

¹⁹⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.109

¹⁹¹ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطِفُ أَبْصَرَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَرِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيُّ قَدِيرٌ (كُلُّ شَيْءٍ قَدِيرٌ) Bakara 2/20.

¹⁹² (وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَىٰ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُ الْخِصَامِ) Bakara 2/204.

söylemektedir. Onlar rec'i gününde şehit edilen Hubeyb b. Ady ve kardeşleri için konuşmuş ve bu âyet nâzil olmuştur. Bu ve benzerlerinin münâfıkları açıkça yerdiğini Hubeyb ve kardeşlerini ise methettiği görülmektedir. Onların bir kısım özelliklerini bu âyette görmek mümkündür. Onlar her zaman kalplerindeki nifâkı gizleyerek insanlara kendilerinin iman ettiklerini gösterirler. Oysaki Allah onların kalplerinde sakladıkları küfrü bilmektedir.¹⁹³

Örnek 4: “Ehl-i kitap’tan bir grup şöyle dedi: “Gün başlarken müminlere indirilmiş olana iman edip günün sonunda inkâr edin. Belki onlar da dinlerinden dönerler.”¹⁹⁴

İbn Abbas bu âyette bahsi geçen zümreni aralarında, Hz. Muhammed’in ashâbı ile sabahleyin karşılaştığınız zaman onlara sizler de iman ettiğinizi söyleyin daha sonra akşamleyin tekrar yahudiliğe geri dönünüz.¹⁹⁵ diye konuştuklarını belirtmektedir.

Örnek 5: Münâfık kimselerin ibadetlerinden bahsedilen “Onlar namaza kalktıklarında üşenerek kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar, Allah’ı da pek az hatıra getirirler.”¹⁹⁶ âyeti hakkında İbn Abbas münâfık kimselerin namaz kılmaya tembel tembel ve istemeyerek kalktıkları yorumunu yapar.¹⁹⁷

Örnek 6: “Onlardan peygamberi inciten ve “O her söylenene kulak veriyor” diyenler var. De ki: “O sizin için hayırlı olana kulak veriyor.”¹⁹⁸ anlamındaki âyetle ilgili olarak İbn Abbas münâfıkların Allah Rasulüne eziyet ettiklerini belirterek âyette kulaklar kelimesinin geçtiğini çünkü kulakların söylenilenleri duyduğunu ve doğruladığını ifade eder.¹⁹⁹

¹⁹³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1.s.413

¹⁹⁴ (وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا بِالَّذِي أُنْزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهِ النَّهَارِ وَكَفَرُوا آخِرَهُ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ) Âl-i İmrân 72/3.

¹⁹⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2.s.604

¹⁹⁶ (وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا) Nisâ 4/142.

¹⁹⁷ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2.s.914

¹⁹⁸ (وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤَدُّونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أَدْنَىٰ قُلْ أَدْنَىٰ خَيْرٌ لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةً لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ)

Tevbe 9/61.

¹⁹⁹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3.s.1575

Örnek 7: İbn Abbas “Sadakalar konusunda müminlerden hem gönüllü olarak fazla fazla verenlere hem de daha fazla verecek bir şey bulamayanlara dil uzatıp onlarla alay edenleri Allah maskaraya çevirecektir. Onlar için elem verici bir azap da vardır.”²⁰⁰ âyetinin açıklamasını yapan İbn Abbas Abdurrahman b. Avf’ın kırk altın dolusu kapla Hz. Peygamber’e geldiğini söylemektedir. İbn Abbas’ın rivâyetine göre bazı münâfıklar Abdurrahman b. Avf’ın getirdiklerini gösteriş olarak diğer adamın yemeği getirmesini ise samimi olarak değerlendirmişlerdir.²⁰¹

2.1.2. Ahiret İnancı

İkinci başlığımız olan ahiret inancı kısmında alt başlık olarak kıyâmet ve dirilme, cennet ve cehennem gibi konuları ele almaya gayret ettik.

2.1.2.1 Kıyâmet ve Dirilme

Örnek 1: İbn Abbas, öldükten sonra dirilme konusunun birçok müşriğin kafasını karıştırdığını ve bu konuda ilk soru soranlardan birisinin Âs b. Vâil olduğunu bildirmektedir. Hz. Peygamber’e gelerek yerden bir kemik parçası alıp onu eliyle ufalayarak Hz. Peygamber’e şöyle demiştir. “Bu gördüğün kemikler tamamen ufalanıp yok olduktan sonra mı Allah bunları tekrar yaratacak?” Rasûlullah ise, “Evet Allah seni öldürüp tekrar diriltecek ve cehennemine koyacaktır.” diye cevap vermiştir.²⁰²

İbn Abbas “İnsan kendisini bir nutfeden yarattığımızı görmez mi? Oysa bak, şimdi o, açıktan açığa bize karşı duran biri olmuştur.”²⁰³ âyetinin burada anlatılan olayla ilgili olduğunu belirtmiştir.

İbn Abbas’ın rivâyetinde de görüldüğü gibi müşrikler kendilerinin yoktan nasıl yaratıldıklarını düşünmeden Allah ve Rasulünün bildirdiklerini imani ve itikadi yönden değil de sadece küfürlerine inat olarak değerlendirirler. Bu âyette ki örnek onların nasıl bir çelişki içerisinde bulunduklarını açıkça ortaya koymaktadır. Âyette görüldüğü gibi iki durum birbiriyle ölçülüp kıyaslanmaktadır. Birisi nutfе ikincisi ise

(الَّذِينَ يَلْمُزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ) Tevbe 9/79.

²⁰¹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1589

²⁰² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.5, s.2769

²⁰³ (أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ) Yâsîn 36/77.

çürümüş yok olmuş kemiklerdir. İnsanı yoktan yaratan o muazzam güç tekrar yaratmaya da kesinlikle muktedirdir.

Örnek 2: “O’nun dereceleri yüksektir, arşın sahibidir; buluşma günü hakkında uyarıda bulunması için kullarından dilediğine iradesiyle vahyi indirir.”²⁰⁴ âyetiyle ilgili olarak İbn Abbas kavuşma gününün (يَوْمَ التَّلَاقِ) kıyâmetin isimlerinden birisi olduğunu, Allah’ın salih kullarını ondan sakındıracağını söylemektedir. Ahiret günün de kâinatta yaratılmış herkesin mutlaka bir araya geleceği bu âyette açık bir şekilde görülmektedir. O zor günün ise belirtildiği gibi, “buluşma günü” olduğu kesindir.²⁰⁵

Örnek 3: İbn Abbas “O gün münâfık erkekler ve münâfık kadınlar iman edenlere şöyle diyecekler: “Bizi bekleyin de yetişip nurunuzdan bir parça alalım.” Şöyle denecek: “Geriye dönün de başka bir nur arayın!”²⁰⁶ âyetinin tefsirinde insanların kıyamet gününde karanlığa düşer olacaklarını söylemektedir. Ayrıca Allah’ın o anda onlara nur (ışık) göndereceğini, mü’minlerin o nuru gördüklerinde ona doğru yöneleceklerini, bunun Allah’tan bir delil olarak cennetin olduğunu, münâfık ve kâfirlerin mü’minlerin kendilerinden ayrılıp uzaklaşması karşısında onlara “Bizi bekleyin de nurunuzdan yetişip bir parça alalım” diye seslendiklerini bu durum karşısında onlara “Geriye dönün de başka bir nur arayın” şeklinde seslenileceğini bildirmektedir.²⁰⁷

Örnek 4: “Sandıkları gibi değil, kıyamet gününe yemin ederim!”²⁰⁸ âyetinde İbn Abbas, Allah’ın hem kıyâmet gününe ve hem de nefs-i levvâmeye yemin ettiğini bildirmektedir.²⁰⁹

Allah’ın bu âyetin başlangıcında and etmesi bahsedilecek kıyametin ne kadar önemli olduğunun işaretidir. Bu âyet ve daha sonraki âyetlerde durumun çok korkunç olduğunu ve dehşet veren manzaralarla dolu olduğunu ve bu durum karşısında

²⁰⁴ (رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ) Mü'min 40/15.

²⁰⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.5, s.2865

²⁰⁶ (يَوْمَ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ لِلَّذِينَ آمَنُوا انظُرُونَا نَقْتَبِسْ مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا) Hadîd 57/13.

²⁰⁷ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3189

²⁰⁸ (لَا أَقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَمَةِ) Kıyâmet 75/1.

²⁰⁹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3379

kendini sorgulayan ve kınayan bir nefis olan (nefs-i levvâme)'den bahsedildiği görülmektedir.

Örnek 5: İbn Abbas, “*O gün onlardan her birinin işi başından aşkındır.*”²¹⁰ âyetiyle ilgili olarak insanların yalın ayak, bedenlerinin çıplak olarak haşredileceklerini söyler. Bu âyet nazil olup Rasûlullah bu durumu açıkladığında Hz. Aişe Ya Rasûlullah! O zaman herkes birbirine bakmaz mı? diye sorduğunda Hz. Peygamber kendisine bu âyeti okumuştur.²¹¹ Burada belirtilen husus, o günün dehşetinden kimsenin başka bir kimseye başını kaldırıp bakamayacağıdır.

Örnek 6: “*Yabani hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde*”²¹² âyetinin tefsiri sadedinde İbn Abbas kıyamet gününde canlı mahlukâtın hepsinin hatta sineklerin bile haşredileceğini söyler.²¹³

Örnek 7: “*İnsanlar (amelleriyle) eşleştirilip (buna göre) şekillendirildiğinde*”²¹⁴ İbn Abbas bu âyeti değerlendirirken kıyamet gününde insanların üç bölük olacaklarını onların; sabikunlar, ashabu’l-yemîn ve ashabu’ş-şimâl olduğunu söyler.²¹⁵

İbn Abbas’ın bu görüşünü “*Sizler de üç gruba ayrıldığınız zaman: Biri, amel defteri sağından verilenlerdir; ne mutlu o sağından verilenlere! Diğeri amel defteri solundan verilenlerdir; ne bedbaht o solundan verilenler! Önde olanlar; (erdem, amel ve ödülde) önde olanlar;*”²¹⁶ âyetleri teyit etmektedir.

²¹⁰ (لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ) Abese, 80/37.

²¹¹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3420

²¹² (وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ) Tekvîr 81/5.

²¹³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3427

²¹⁴ (وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ) Tekvîr 81/7.

²¹⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3428

²¹⁶ (وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ) (وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ) (فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ) (وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ) (وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً) Vâkıa 56/7-8-9-10.

Örnek 9: İbn Abbas “*Vaad edilmiş güne, tanıklık edene ve edilene ki.*”²¹⁷ âyetinde yer alan şahidin Rasûlullah olduğunu meşhudun ise kıyamet günü olduğunu belirtmektedir.²¹⁸

Örnek 10: “*Dehşeti her şeyi kaplayan felaketin haberi sana geldi mi?*”²¹⁹ İbn Abbas, âyette geçen ‘gaşiye’ kelimesinin kıyâmetin isimlerinden birisi olduğunu ve bu dehşetli günün insanların hepsini kapladığını söyler.²²⁰

Örnek 11: İbn Abbas “*O gün birtakım yüzler vardır ki zillete bürünmüşlerdir.*”²²¹ âyetinde geçen zillete bürünen yüzlerin inanmayanların asık yüzleri olacağını ve amellerinin ise onlara hiçbir faydasının olmayacağını belirtir.²²²

Örnek 12: “*Semirtmeyen, açlığı gidermeyen kötü kokulu (kuru) bir dikenden başka yiyecekleri yoktur.*”²²³ İbn Abbas’a göre âyette geçen cehennem yiyeceklerinden biri olan ve diken anlamına gelen ‘dari’ ateşten yaratılmış bir ağaçtır.²²⁴

2.1.2.2. Cennet

Cennet bütün müminlerin hayali olup bu konuda gerek inanç gerek ibadet alanında bu hayale kavuşmak için çaba gösterirler. İkinci alt başlığımız olan cennet olarak ele aldığımız kısımda örneklerle konunun önemine vurgu yapmak istedik.

Örnek 1: İbn Abbas “*Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim. Asıl bana itaatsizlikten sakının.*”²²⁵ âyetini “Hz. Peygamber size geldiği vakit ona vefalı olun ve emirlerine uyun. Onu doğrulayın ki bu davranışınız sizin cennete girmenize vesile olsun.”²²⁶ şeklinde yorumlar.

²¹⁷ (وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ) Burûc 85/2-3.

²¹⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6,s.3450

²¹⁹ (هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ) Gâşiye 88/1.

²²⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3465

²²¹ (وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خُشِعَةٌ) Gâşiye 88/2.

²²² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3465

²²³ (لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيعٍ) Gâşiye 88/6.

²²⁴ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3466

²²⁵ (وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ) Bakara 2/40.

²²⁶ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.162

Örnek 2: “Sonra onların mazeretleri “Rabbimiz Allah’a andolsun ki biz ortak koşanlar olmadık” demekten başka bir şey olmadı.”²²⁷

İbn Abbas bu âyetin tefsirinde münâfıkların, cennete girecek olanların namaz ehli olduklarını anladıkları için birbirlerine gelin bizlerde bu konuda gayret edelim dediklerini belirterek asla müşriklerden olmadıklarına dair Allah’a yemin ettiklerini söyler.²²⁸

Örnek 3: İbn Abbas “Kendileri ve eşleri gölgelik yerlerde, tahtlarına kurulacaklar.”²²⁹ âyetinde yer alan tahtlar anlamına gelen (الْأَرَائِكُ) kelimesini döşenmiş odalar olarak yorumlamaktadır.²³⁰

Örnek 4: “Bundan dolayı ne baş ağrısına tutulurlar ne de sarhoş olurlar.”²³¹

İbn Abbas âyette bahsedilen cennet içeceğinin bir kısım özellikleri olduğunu dolayısıyla içenlere sarhoşluk vermeyeceğini, baş ağrısı yapmayacağını, kusturmayacağını ve bevl yaptırmayacağını söylemektedir.²³²

Örnek 5: “Rabbinin huzurundan korkan kimse için çifte cennet vardır.”²³³ âyetinde iki cennet müjdelenmektedir.İbn Abbas bu iki cennetin Allah’ın makamından ve kıyamet gününden korkup onun huzurunda hesaba çekilmekten korkanlar, nefislerinin heva ve heveslerine uymayıp dünya hayatına meyletmeyenler, ahiret hayatının ebedi dünya hayatının ise geçici olduğunu bilenler ve Allah’ın farz kıldıklarını yerine getirip haramlardan uzak duranlar için olduğunu söylemektedir.²³⁴

Örnek 6: “Her birinin etrafında gümüş kaplar, billûr kadehler, gümüş beyazlığında şeffaf kupalar dolaştırılır; ölçülerini de isteklerine göre belirlerler.”²³⁵ İbn Abbas

²²⁷ (ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فِتْنَتُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ) En’âm 6/23.

²²⁸ Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm c.3, s.1158-1159

²²⁹ (هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكُونَ) Yâsîn 36/56.

²³⁰ Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm c.5, s.2763

²³¹ (لَا يُصَدَّغُونَ عَنْهَا وَلَا يُنْزَفُونَ) Vâkıa 56/19.

²³² Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm c.6, s.3161

²³³ (وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ) Rahman 55/46.

²³⁴ Tefsîru'l-Kur’âni'l-Azîm c.6, s.3150

²³⁵ (قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَرُهَا تُقْدِيرُ) (وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِأَنْيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا) İnsân 76/15-16.

âyetteki bu kelimelerin, beyaz gümüş ve billur camlar olduğunu, bu billurların ise sadece camdan olduğunu, cam bardaklarında gümüş ve şeffaf olduğunu söyler. Bunların içlerinde olanın dıştan görüldüğünü, onun bu dünyada eşi ve benzerinin olmadığını belirtmektedir. Bu bardaklarda ikram edilen içeceklerde ne bir azalma ne de çoğalma olmayacağını, sadece içenlere yetecek kadar olduğunu aktarmaktadır.²³⁶

2.1.2.3. Cehennem

Ahret inancının son alt başlığı olan cehennem kısmını cennet başlığından sonra ele aldık. İbn Kesîr tefsirinde bu konuda da İbn Abbas'tan bazı rivâyetler nakledilmektedir.

Örnek 1: “*O gün onlar ateşle sınanacaklar!*”²³⁷ İbn Abbas âyette geçen cehennemi (يُفْتَنُونَ) “*yüftanûne*” kelimesinden maksadın, altının ateşte eridiği gibi günâhkarların da cehennemde o şekil eriyip yok olacakları şeklinde tefsir etmiştir.²³⁸

Örnek 2: İbn Abbas “*Cinleri de yalın ateşten yarattı.*”²³⁹ âyetini ateşin en hararetli yerinden yaratmıştır.²⁴⁰ şeklinde tefsir etmiştir.

Örnek 3: “*Kapkara bir duman gölgesindedirler.*”²⁴¹ âyetini İbn Abbas simsiyah bir dumanın gölgesidir.²⁴² şeklinde belirtmiştir.

Örnek 4: “*Kanlı irinden başka bir yiyeceği de yoktur.*”²⁴³ İbn Abbas bu âyeti cehennem ehlinin etlerinden akan kan suyudur şeklinde tefsir etmiştir.²⁴⁴

Örnek 5: “*O gün cehenneme “Doldun mu?” diyeceğiz; cevap verecek: “Daha yok mu?”*”²⁴⁵ İbn Abbas, cehennem kendisinde daha konulacak boş yerler olduğunu ve

²³⁶ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, s.3395

²³⁷ (يَوْمَ هُمْ عَلَى النَّارِ يُفْتَنُونَ) Zâriyât 51/13.

²³⁸ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, s.3089

²³⁹ (وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ) Rahman 55/15.

²⁴⁰ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, s.3143

²⁴¹ (وَظِلٌّ مِنْ يَحْمُومٍ) Vâkıa 56/43.

²⁴² *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, s.3168

²⁴³ (وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسِيلِينَ) Hâkka 69/36.

²⁴⁴ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, s.3332

böylece dola dola bir iğne ucu kadar bile olsa boş yer kalmayacağını bildirmektedir.

246

2.1.3. Kur'an-ı Kerim

Üçüncü başlığımız olan Kur'an-ı Kerim ile ilgili İbn Abbas'ın rivâyetlerini örneklerle ele alarak açıkladık.

Örnek 1: “Yoksa “Kur'an'ı kendisi uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer doğru söylüyorsanız Allah'tan başka çağırabildiğiniz herkesi yardıma çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin!”²⁴⁷ İbn Abbas bu âyeti tefsir ederken (مِثْلِهِ) kelimesindeki ha zamirinin Kur'an-ı Kerim'e döndüğünü, bu kitabın bir benzerini getirmelerinin istendiğini söylemektedir.²⁴⁸

Örnek 2: “Size gelince, bakın siz onları seviyorsunuz, ama onlar sizi sevmiyorlar. Siz kitabın tamamına inanıyorsunuz; onlar sizinle karşılaştıkları zaman “inandık” diyorlar; yalnız kaldıklarında ise size karşı öfkelerinden parmaklarını ısırtıyorlar.”²⁴⁹ İbn Abbas bu âyetteki hitabın inanlara yönelik olduğunu söyler. Onlar için “Hem kendi kitabınız olan Kur'an'a inanırsınız hem de onların kitaplarına inanırsınız. Ancak onlar sizin kitabınıza inanmazlar. İşte bu durumdan dolayı onlara buğz gitmeniz sizin için doğru bir davranıştır.”²⁵⁰ diye söylemektedir.

Örnek 3: “Kur'an'ı parçalara ayıranlar yok mu?”²⁵¹ İbn Abbas, Kur'an-ı kısımlara ayıranların Ehl-i Kitap'tan hristiyan ve yahudiler olduğunu bu iki zümrenin de Kur'an'ın bir kısmına inanıp bir kısmına inanmadığını söyler.²⁵²

Örnek 4: “Hâ-mîm.”²⁵³ İbn Abbas, her şeyin bir özünün bulunduğunu Kur'an'ın özünde bu kelime olduğunu söyler.²⁵⁴

²⁴⁵ (يَوْمَ نَقُولُ لِحِجَّتِهِمْ هَلْ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَزِيدٍ) Kâf 50/30.

²⁴⁶ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3081

²⁴⁷ (أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْنَاهُ قُلْ فَآتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنْ اسْتَفْتَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ) Hûd 11/13.

²⁴⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1707

²⁴⁹ (هَآ أَنْتُمْ أَوْلَاءُ تُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ وَإِذَا لَقُوكُمْ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَاوْا غَضُّوا عَلَيْكُمُ الْآثَامَ مِنَ الْغَيْظِ) Âl-i İmrân 3/119.

²⁵⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.641

²⁵¹ (الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ) Hicr 15/91.

²⁵² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.4, s.1891

Örnek 5: “*Andolsun ki Kur’an’ı düşünölsün diye kolaylaştırdık. Düşünecek yok mu?*”²⁵⁵ İbn Abbas bu âyeti, Allah Kur’an’ı kolaylaştırmış olmasaydı Âdem oğullarından hiçkimse onu okuyamaz ve konuşamazdı.²⁵⁶ şeklinde tefsir etmiştir.

Örnek 6: İbn Abbas “*Ona ancak tertemiz olanlar (melekler) dokunabilir.*”²⁵⁷ bu âyeti farklı bir şekilde yorumlayarak, burada kitaptan kastedilenin Kur’an değil göklerde olan kitap olduğunu mutadahirinden kastın ise insanlar değil melekler olduğunu söylemektedir.²⁵⁸

Örnek 7: “*Şayet biz bu Kur’an’ı bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, onu Allah korkusundan titremiş ve paramparça olmuş görürdün.*”²⁵⁹

İbn Abbas bu âyeti “Kur’an dağa indirilmiş olsaydı dağın Allah korkusu ile parçalandığı görülürdü. Allah müslümanlara korku ve huşu içinde olmalarını emrederek bu kitabı indirdi.”²⁶⁰ şeklinde tefsir etmiştir.

Örnek 8: “*O Kur’an gerçekten değerli, güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı bir elçinin sözüdür.*”²⁶¹ İbn Abbas bu âyeti, “Şüphesiz ki bu Kur’an kerim bir elçinin tebliğidir. En güzel yaratılmış ve göz alıcı olan ise Cibril’dir.”²⁶² diye tefsir etmektedir.

Örnek 9: “*Biz onu (Kur’an’ı) Kadir gecesinde indirdik.*”²⁶³ İbn Abbas Allah’ın Kur’an’ı bir defada levhi mahfuzdan dünya semasına indirdiğini, daha sonra da yirmi üç yılda olayların vukusuna göre ayrı ayrı indirdiğini söyler.²⁶⁴

²⁵³ (حم) Mü'min 40/1.

²⁵⁴ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.5, s.2858

²⁵⁵ (وَلَقَدْ يَسْرُنَا الْقُرْآنَ لِلَّذِ كُرْ فَهَلْ مِنْ مُدْكِرٍ) Kamer 54/22.

²⁵⁶ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, s.3132

²⁵⁷ (لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ) Vâkıa 56/79.

²⁵⁸ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, 3174

²⁵⁹ (لَوْ أَنزَلْنَاهَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْنَاهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ) Haşr 59/21.

²⁶⁰ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, 3236

²⁶¹ (ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ) (إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ) Tekvîr 81/19-20.

²⁶² *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* .c.6, s.3431

²⁶³ (إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ) Kadir 97/1.

²⁶⁴ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, s.3505

2.1.4. Melekler

Melekler konusunda İbn Kesîr tefsirinde İbn Abbas'ın bazı rivâyetleri yer almaktadır. Konuyla ilgili örnek rivâyetlerden bazılarını aşağıda vermeye çalıştık.

Örnek 1: “Evet, eğer siz sabır gösterip itaatsizlikten sakınırsanız, onlar şu anda süratle üzerinize gelseler bile rabbiniz size nişanlı beş bin meleklerle yardım edecektir.”²⁶⁵

İbn Abbas bu âyette Bedir Savaşı'nın kastedildiğini ve orada beyaz sarıklı meleklerin müslümanlara yardıma geldiğini söyler.²⁶⁶

Örnek 2: “Rabbinden gelmiş açık bir delile dayanan kimse (hiç ötekiler gibi olur mu)? Bu delili de rabbinden gelen bir şahit izliyor; ayrıca ondan önce de bir önder ve rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı var. İşte bunlar ona inanırlar.”²⁶⁷ İbn Abbas buradaki şahidin meleklerden birisi olan ve peygamberlere vahyi getiren Cebrail olduğunu söylemektedir.²⁶⁸

Örnek 3: “O hiçbir söz söylemez ki yanında çok dikkatli bir gözetleyici olmasın!”²⁶⁹

İbn Abbas'a göre âyette bahsedilen meleklerin sadece sevap ve günahları yazdıklarını, hayır ve şer olarak her konuşulana da yazdıklarını söyler. Hatta bununda ötesinde, yedim, içtim, geldim, gördüm kelimelerine varana kadar yazdıklarını ve bu yazılanları ise perşembe günlerinde Allah katına takdim ettiklerini, burada hayır ve şer amellerin birbirlerinden ayırt edildiklerini hayırların hayır olanların içine şerlerinde şerlerin içine konulduklarını söylemektedir.²⁷⁰

Örnek 4: İbn Abbas “Herkes beraberinde bir sevk edici, bir de şahitlik edici (melek) ile gelir.”²⁷¹ (سَائِقٌ) “sâigun” kelimesinin meleklerden birisinin adı olduğunu ve insanın yaptıklarına şahitlik ettiğini söylemektedir.²⁷²

²⁶⁵ (بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ) Âl-i İmrân 3/125.

²⁶⁶ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.647

²⁶⁷ (أَقَمْتُ كَانَ عَلَى بَيْتَةٍ مِنْ رَبِّي وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابُ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ) Hûd 11/17.

²⁶⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.c.3, s.1709

²⁶⁹ (مَا يَلْفِظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ) Kâf 50/18.

²⁷⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3076

²⁷¹ Kâf 50/21. (وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ)

²⁷² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.c.6, s.3077

Örnek 5: İbn Abbas “Ancak elçi olarak seçtiği başka. Allah, bu elçilerin her türlü durumlarını ilmiyle kuşattığı ve her şeyin sayısını belirlediği halde,”²⁷³ âyette onların meleklerden bir grup olduklarını ve Hz. Peygamber’in tebliğ vazifesini yerine getirmesi için onu şeytandan koruduklarını bildirmektedir.²⁷⁴

Örnek 6: İbn Abbas “Kişinin önünde ve arkasında Allah’ın emriyle onu kayıt ve koruma altına alan takipçiler vardır.”²⁷⁵ Bu âyette bunların koruyucu melekler olduğunu, insanları önden ve arkadan koruduklarını, insan öldükten sonra da ondan ayrıldıklarını bildirir.²⁷⁶

2.1.5. Cinler ve Şeytan

İnanç esaslarına dair verdiğimiz rivâyetlerden son alt başlığımız olan cinler ve şeytanlar konusunda İbn Abbas şu rivâyetleri yapmıştır.

Örnek 1: “Böylece biz, her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman kıldık. Bunlar, aldatmak için birbirlerine yaldızlı sözler fısıldarlar.”²⁷⁷ İbn Abbas bu âyette bahsedilenlerin insan ve cin şeytanları olduğunu söyler. Onları hak yoldan saptırmak için insan ve cin şeytanları karşılar. Biri diğerine arkadaşını sapıklığa götürmesi için fısıldar.²⁷⁸ demektedir.

Örnek 2: İbn Abbas “Doğrusu içimizde iyiler var, ama aramızda başka türlü olanlar da var; hâsılı biz farklı gruplardan oluşuyoruz.”²⁷⁹ Bu âyet hususunda cinlerden hem inananların hem de inanmayanların olduğunu söyler. Âyettende anlaşıldığı üzere cinlerde insanlarda olduğu gibi inananların ve iyilerin olduğu bunun yanı sıra inanmayan kötülerinde olduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁰

²⁷³ (إِلَّا مَنْ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا) Cin 72/27.

²⁷⁴ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3360

²⁷⁵ (لَهُ مَعْقَبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ) Ra'd 13/11.

²⁷⁶ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm .c.4, s.1814

²⁷⁷ (وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنَّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ غُرُورًا) En'âm 6/112.

²⁷⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1232

²⁷⁹ (وَأَنَا مِنَ الصَّالِحِينَ وَمِمَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قَدَدًا) Cin 72/11.

²⁸⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, s.3355

Örnek 3: “Sonra elbette onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından, sollarından sokulacağım.”²⁸¹

Örnek 4: “Allah buyurdu: “Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki, onlardan kim sana uyarsa, sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!”²⁸² İbn Abbas âyetle şeytan insanları Allah’a kulluk etmesinler ve doğru yoldan sapsınlar diye bütün gayret ve çabasıyla mücadele verir. Allah onu bu zelil davranışı karşısında “yerilmiş ve kovulmuş” bir mahlûk addederek bulunduğu konumdan kovmuştur.²⁸³ diye aktarmıştır.

Örnek 5: İbn Abbas “Senden önce hiçbir resul ve nebî göndermedik ki, o bir temennide bulunduğu şeytan ille de onun arzularına bir şeyler katmaya kalkışmasın. Fakat Allah şeytanın katmaya çalıştığını iptal eder. Sonra Allah kendi âyetlerini (onun kalbine) sağlam olarak yerleştirir. Allah hakkıyla bilmekte, hikmetle yönetmektedir.”²⁸⁴ âyetinde Allah’ın şeytanın katmaya çalıştığı şeyleri iptal ederek âyetleriyle hükmedeceğini söyler.²⁸⁵ Âyettede görüldüğü gibi Allah’tan aldığı vahyi insanlara tebliğ etme görevindeki Peygamber’i şeytan bu davetten ayırmak için çaba göstermiş fakat bu çabası boşa çıkmıştır.

Örnek 6: İbn Abbas “Gerçek şu ki, İblîs onlar hakkındaki tahminini doğrulamış oldu; çünkü inanan bir grup hariç hep ona uymuşlardı.”²⁸⁶ İblis, Allah’ın Âdem’e secde etme emrine uymamıştır.²⁸⁷ âyetini bu şekilde tefsir etmiştir.

Örnek 7: İbn Abbas “Ancak, (o yüce topluluktan) bir bilgi kırıntısı kapan olursa onu da delip geçen bir ışık topu kovalar.”²⁸⁸ âyetinde şeytanın durumunu açıklarken

²⁸¹ (ثُمَّ لَا تَبِيبُهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ) A'râf 7/17.

²⁸² (قَالَ أَخْرِجْ مِنْهَا مَذْمُومًا مَذْخُورًا لِمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ) A'râf 7/18.

²⁸³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1312

²⁸⁴ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكُمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ (Hâc 22/52).

²⁸⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm .c.4, s.2265

²⁸⁶ (وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ) Sebe' 34/20.

²⁸⁷ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.5, s.2704

²⁸⁸ (إِلَّا مَنْ خَطِفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شِهَابٌ ثَاقِبٌ) Sâffât 37/10

onun yerinin göklerde olduğunu, bir vahiy işittiğinde ise yere indiğini söyler. Allah Hz. Peygamber'i nübüvvetle görevlendirdiği zaman şeytanın eskiden olduğu yere gelip orada oturduğunu, o esnada ise onu delip geçen ve yakan bir ışığın geldiğini söylemektedir.²⁸⁹

Örnek 8: İbn Abbas “Yandaşı (şeytan), “Rabbim! Onu ben azdırmadım, o kendisi apaçık bir sapkınlık içinde idi” der.”²⁹⁰ (قَرِينُهُ) kelimesiyle ona vekâlet edenin şeytan olduğunu söyler.²⁹¹

²⁸⁹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.5, s.2774

²⁹⁰ (قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَمْتُهُ وَلَكِنْ كَانَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ) Kâf 50/27

²⁹¹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.6, 3079

2.2. BAZI FİKHİ KONULARLA İLGİLİ RİVAYETLER

Şüphesiz, insanın dünyaya geliş amacı Allah’a kulluk vazifesini yerine getirmesidir. İslâm dini, kişinin Allah ile olan irtibatını sağlamaktadır. Allah inancı ve insanın kulluk vazifesi dinin temasını içermektedir. Bu açıdan bakıldığında zaman bu ibadetler, iman esaslarında dindeki ikinci temel esası oluşturmaktadır. İbadetlerin yapılması ve yerine getirilmesi ancak Allah ve Rasulünün bizlere bildirdiği şekliyle yapılmalıdır.

2.2.1. İbadetlerle İlgili Rivâyetler

Bu bölümde İbn Kesîr’in tefsirinde İbn Abbas’ın rivâyetlerini ele alacağız. Bu kısmı başlıklar altında incelemenin daha doğru olacağı kanaatiyle ilk olarak namaz daha sonra da zekât, oruç, hac, infak ve sadaka, faiz, miras, nikah ve talak, iffetli bir kadına zina iftirası ve recm, içki, avlanmak gibi konular şeklinde tasnif ettik.

3.2.1.1. Namaz

Namaz ile ilgili olarak İbn Abbas’tan gelen birçok rivâyet İbn Kesîr tefsirinde mevcuttur. Biz bunlardan bazılarını örnek olması açısından aşağıda vermeye çalıştık.

Örnek 1: İbn Abbas, “(Onlar) gayba iman ederler, namazı kılarlar.”²⁹² âyetin başında gaybe imanı ele aldıktan sonra (وَيُقِيمُونَ) “ve yugîmûn” kelimesini namazın ikame edilmesi olarak açıkladıktan sonra devamla rükûların, secdelerin, tilâvetin ve huşunun eksiksiz olması gerektiğini belirtmektedir.²⁹³

Örnek 2: “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde selim akıl sahipleri için elbette ibretler vardır.”²⁹⁴ İbn Abbas bu âyeti Hz. Peygamber’in namaz kıldığında özellikle de gece namazlarında okuduğunu söylemiş ve daha sonra da başından geçen bir hadiseyi anlatmıştır. Rasûlullahın hanımı aynı zamanda İbn Abbas’ın teyzesi olan Meymune’nin evinde bir gece kalmıştı. Ev halkı ve kendisi uyumak için yattığı zaman gecenin üçte ikisi olduğunda Hz. Peygamber’in

²⁹² (الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ) Bakara 2/3.

²⁹³ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.88

²⁹⁴ (إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِيَ الْأَلْبَابِ) Ali İmran 3/190.

Âl-i İmran suresinin bu âyetle beraber son on âyetini okuduğu söylemektedir. Daha sonra Peygamber’imiz her iki rek’atta selam vermek üzere on iki rek’at namaz kıldıktan sonra vitir namazını kılıp uyumak için yatağına uzanmış ve sabah ezanının okunmasıyla tekrar kalkarak kısa sureleri okumak şartıyla iki rek’at daha namaz kılarak sabah namazı için mescide gitmiştir.”²⁹⁵

Örnek 3: Namazların kısaltılması ile ilgili “*Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gafıl avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.*”²⁹⁶ Nisâ suresindeki bu âyeti İbn Abbas, Peygamber’in seferi durumu yoksa dört rek’at seferi durumunda iki rek’at korku anında ise bir rek’at farz kıldığını söyler. İbn Abbas seferi halinde dört rek’atlı farz namazlarının iki rek’at olarak kılındığını söyler. Âyette kastedilen mananın seferilik değil korku olduğunu söyler. İbn Abbas’ın bu namazı Rasûlullah’ın cemaatle kıldığını belirtir.²⁹⁷

Örnek 3: İbn Abbas “*Sen de içlerinde bulunup onlara namaz kıldırırken zaman onlardan bir bölük seninle beraber namaza dursun, silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secde ettiklerinde ötekiler arkanızda olsunlar, sonra henüz namazlarını kılmamış bulunan (bu) bölük gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve bunlar da ihtiyat tedbirlerini ve silâhlarını alsınlar.*”²⁹⁸ Bu âyeti Rasûlullah namaz için kıyama kalktığında insanlardan bir grup onunla birlikte tekbir getirdi ve o rükuya gidince onlarda gittiler. O secdeye gidince onlarda secdeye gittiler. Secdeden Rasûlullah kalktığında onlar namazdan ayrılarak diğer grup namaz kılmak için Hz. Peygamber’in arkasında saf tuttular bir önce kılanlar ise onları korudular. Böylece hepside namazlarını bu şekilde eda ettiler.²⁹⁹ şeklinde belirtmiştir.

²⁹⁵ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.704

²⁹⁶ (وَإِذَا صَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلْيَسْ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَاثِرُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا) Nisa 4/101.

²⁹⁷ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.872

²⁹⁸ (وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ) Nisa 4/102.

²⁹⁹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.877

Örnek 4: Namaz kılmak için abdestin gerekliliği ile ilgili görüşünü İbn Abbas “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın).”³⁰⁰ şu âyeti delil getirerek tefsir etmiştir.

Örnek 5: “Allah’ın mescidlerini, ancak Allah’a ve Ahiret Günü’ne inanan, namazı dosdoğru kılan,”³⁰¹ İbn Abbas namazı zikreden bu âyeti mescidleri imar edenlerle birlikte zikrederek bunların Allah’ı birleyen ahirete inanıp Allah’tan gelen her şeye iman edenler ve beş vakit namazlarını kılanlar Allah’tan başkasına kulluk etmeyenler şeklinde tefsir etmektedir.³⁰²

Örnek 6: İbn Abbas münâfıkların cenaze namazının kılınması hakkında şu âyeti takdim eder “Ve onların arasından ölen hiç kimsenin namazını kılma,”³⁰³ Bu konuda İbn Abbas’ın Hz. Ömer’den rivâyet ettiği hadis “Abdullah b. Übey öldüğü zaman, namazını kaldırmak üzere Hz. Peygamber davet edildi. Namaz kaldırmak üzere Hz. Peygamber ayağa kalktığı esnada, ben derhal yerimden fırladım ve ‘Şimdi sen, falanca gün şunları ve falanca gün de şunları (tek tek İbn Übey’in laflarını saydım) söyleyen İbn Übey’in namazını mı kıldıracaksın?’ diye çıktım. Hz. Peygamber ise tebessüm ederek, ‘Arkama geç ey Ömer!’ dedi. Fakat ben aynı şeyleri sürekli tekrarlayınca, ‘Ben muhayyer bırakıldım ve ben de bunu tercih ettim. Şayet yetmişen fazla istiğfarda bulunmamla onun bağışlanacağını bilseydim, bunu yapardım.’ cevabını verdi. Arkasından da cenaze namazını kıldırdı. Fakat henüz namazı yeni bitirmişti ki, ‘Onlardan ölen hiçbirine asla namaz kılma...(Tövbe, 84)’ ayetinden ‘Çünkü onlar fasık olarak öldüler (Tövbe, 84)’ kısmına kadar Tövbe suresinin iki ayeti indi. Daha sonraları, o gün Hz. Peygambere karşı cüretime hep hayret etmişimdir. Allah ve Rasulü daha iyi bilir³⁰⁴ ve şu hadis-i şerif-i delil olarak getirir. Hz. Peygamber’in burada münâfıklardan birisi olan İbn Übey ile ilgili bu davranışı cenaze namazları hususunda önemli bir yer tutmaktadır. “Ben aranızda olduğum

(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ)

Maide 5/6.

³⁰¹ (إِنَّمَا يَعْزُمُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ) Tevbe 9/18.

³⁰² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.3, s.1532.

³⁰³ (وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا) Tevbe 9/84.

³⁰⁴ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.c.3, s.1593.

müddetçe, içinizden her kim olursa olsun vefat ettiği zaman bana haber vermeden defnettığınızı duymayayım! Çünkü cenaze üzerine benim kılacağım namaz, onun için bir rahmettir”³⁰⁵ şeklinde bir açıklamada bulunması konunun bir bütün şeklinde ele alınması durumunda sağlıklı bir durum olmadığı görülmektedir. Çünkü şu âyette ‘...yetmiş defa bağışlanma dilesen de...’ ki bir manayı Hz. Ömer’in anladığı şekliyle Allah Rasulünün idrak etmemesi kesinlikle mümkün değildir. Onun içindir ki yapılan telkinler karşısında tebessüm edişi ve şöyle karşılık vermesi bunu açıkça göstermektedir. ‘...Şayet yetmiştenden fazla istiğfarda bulunmamla onun bağışlanacağını bilseydim, bunu yapardım’: Anlaşılan şudur Hz. Peygamber bunu başka bir amaç için söylemiştir ve öylede uygulamıştır. Tam bu noktada şu değerlendirmeyi yapmamızın doğru olacağı kanaatindeyiz. Hz. Peygamber bu davranışıyla ‘Bu adama cenaze namazının kılınmaması gerektiğini ve kılınsa bile fayda vermeyeceğini ben de biliyorum’ anlamında olduğunu belirtmek arzusundadır. Açıkça şunu ifade edebiliriz ki asıl amacın rivâyetleri titizlikle incelediğimizde net bir şekilde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu hadiseden sonrada münâfıklarla ilgili onların namazlarını kılma âyeti uyarınca Rasûlullah vefat edene kadar hiçbir münâfıkın cenazesini kıldırmadığı gibi onların kabirlerini de ziyaret etmedi şeklinde belirtmiştir.³⁰⁶

Örnek 7: “Gündüzün iki tarafında, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namaz kılın.”³⁰⁷ İbn Abbas namazla ilgili olarak bir değerlendirmesinde bunlar sabah ve akşam namazlarıdır. Burada kastedilen mana yatsı namazıdır.³⁰⁸ şeklinde tefsir etmiştir.

Örnek 8: “Gecenin bir kısmında ve secdelerin ardından da O’nu yücelterek an”³⁰⁹ İbn Abbas namazla ilgili bir başka değerlendirmesini de Kâf suresinde namazdan sonra yapılan tesbihatlardır.³¹⁰ şeklinde yapmaktadır.

³⁰⁵ İbn Mâce, *Cenâiz*, s. 32; Nesâî, *Cenâiz*, s. 96

³⁰⁶ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.3, s.1593.

³⁰⁷ (وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفَيْ النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ) Hud 11/114.

³⁰⁸ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.3, s..1745.

³⁰⁹ (وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَارَ السُّجُودِ) Kâf 50/40.

³¹⁰ *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm* c.6, s.3084.

Örnek 9: “*Ve geceden de ve yıldızların batmaya başladıklarında da O’nu tesbihe devam et.*”³¹¹ İbn Abbas bu âyeti yıldızların batmasında Allah’ı zikretmekten murad edilen farz olan sabah namazından önce iki rek’at namaz kılmaktır. Allah Rasulü bu şekilde yapardı.³¹² şeklinde tefsir etmiştir.

Örnek 10: “*Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin.*”³¹³ İbn Abbas, Kur’an’da ilk nesh olan âyetin kible ile ilgili olan âyet olduğunu söyler. Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettiği zaman şehir halkının çoğusu yahudilerden oluşmaktaydı. Allah namazı farz kıldığı zaman Beytül Makdis’e yönelmesini emretti. Bu emre yahudiler çok sevinmiştir. Rasûlullah yaklaşık on ay namazlarını eda ettiğinde kible olarak Beytül Makdis’e yönelmiştir. Aslında Hz. Peygamber’in gönlünde namazlarını ikame ederken Hz. İbrahim’in kiblesi olan Mescid-i Haram’a doğru yönelme arzusu bulunuyordu. Bunun için Allah’a dua ve niyazda bulunmaktaydı. Daha sonra Allah Mescid-i Haram’ın kible olmasıyla ilgili bu âyeti nâzil etmiş ve yahudiler buna sevinmemişlerdir.³¹⁴ şeklinde tefsir etmiştir.

2.2.1.2. Zekât

Zekât konusu ile ilgili olarak İbn Abbas’ın tefsirini iki rivâyeti bağlamında örnek vererek ele alacağız.

Örnek 1: “*Kendilerine verdiklerimizden hayra harcarlar;*”³¹⁵ âyetini İbn Abbas “Onlar gayba iman ve namazlarını ikame etmelerinden sonra mallarından zekâtın payını çıkarıp fakirlere verirler.”³¹⁶ şeklinde tefsir etmiştir.

Örnek 2: “*Ki onlar mallarından muhtaçları yararlandırmazlar; onlar âhireti de inkâr ederler.*”³¹⁷ İbn Abbas burada zekâtın kastedilen mananın nefsin tezkiyesi ve

³¹¹ (وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ) Tur 52/49.

³¹² Tefsirül Kur’ani’l-Azim c.6, s.3109.

³¹³ (قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ) Bakara 2/144.

³¹⁴ .c.1, s.311

³¹⁵ (وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ) Bakara 2/3.

³¹⁶ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.1, s.89

temizliği olduğunu söyler. Onun temizliği Allah'tan başka hiçbir ilahın olmadığına şehadet edilmesi şeklinde gerçekleşmektedir.³¹⁸

2.2.1.3. Oruç

Diğer bir alt başlığımız olan oruç konusunda da İbn Abbas'ın bazı âyetlere dair rivâyetlerini örneklerle inceleyelim.

Örnek 1: “Bir zamanlar biz sizin için denizi yarıdık, sizi kurtardık; Firavun’un adamlarını da gözünüzün önünde denizde boğduk.”³¹⁹ âyetiyle ilgili olarak İbn Abbas, “Hz. Peygamber Medine’ye teşrif ettiğinde yahudilerin aşure gününde oruç tuttuklarını gördü ve oruç tuttuğunuz gün nedir? diye sordu. Onlar da: “Bugün Hz. Salih’in günüdür ve o günde Hz. Musa da oruç tutmuştur.” şeklinde cevap verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, ben sizin için Hz. Musa’dan daha faziletliyim bundan sonra o günde ashabına oruç tutmalarını emretti.³²⁰ diyerek Peygamber’imizin bu konuda ki tavrını belirtmiştir.

Örnek 2: “Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün yani tam on gün oruç tutmalıdır.”³²¹ âyeti ile ilgili olarak İbn Abbas hacc da oruç tutma günleri ne zamandır? Sorusuna, “ihramlı olduğu günlerde oruç tutabilirler” şeklinde cevap verir. Bu konudaki bir diğer görüşü ise Arafat’ tan önceki günlerde olabilir. Şayet ehline dönerse yedi gün olur.³²² şeklindedir.

2.2.1.4. Hac

Diğer bir alt başlığımız olan hac ibadeti ile ilgili İbn Abbas’ın rivâyetlerine bazı örnekler vermek istiyoruz.

Örnek 1: “Orada apaçık deliller, İbrâhim’in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah’ın insanlar üzerinde bir

³¹⁷ (الَّذِينَ لَا يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ) Fussilet 41/7.

³¹⁸ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c. 5, S.2894

³¹⁹ (وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ) Bakara 2/50.

³²⁰ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.176

³²¹ (فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ) Bakara 2/196.

³²² Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.1, s.395

*hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir.”*³²³ İbn Abbas, Hz. Peygamber bize hitaben şöyle buyurdu: “Ey insanlar Allah sizlere haccetmeyi farz kıldı, diye belirtmiştir. Başka bir rivâyetinde ise Rasûlullah buyurdu ki “Kim ki hacetmek isterse acele etsin.” İbn Abbas hac yolculuğunun çok zor ve çetin olduğunu belirtmiştir.³²⁴

Örnek 2: İbn Abbas “Ey iman edenler! Allah’ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin lütuf ve rızasını dileyerek Beytülharâm’a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin.”³²⁵ burada (شَعَائِر) kelimesinin manasını hacın rükunları olarak değerlendirmektedir. (وَرِضْوَانًا) kelimesini ise Allah’ın sizlerin hac ibadetlerinizden razı olmasıdır şeklinde açıklamıştır. Müslümanlar o zamanlar müşriklerle birlikte hac yapıyorlardı. Dolayısıyla bu âyette Allah müslümanları müşriklerle beraber hac veya umre yapmalarını yasakladı.³²⁶ şeklinde tefsir etmiştir.

Örnek 3: “Sonra kalan hac fiillerini tamamlayıp temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve o kadîm evi (Kâbe) tavaf etsinler.”³²⁷ İbn Abbas, temizlenmekten maksadın ihramlı olmak, saç tıraş etmek, elbiseyi giyinmek ve tırnakları kesmek olarak tefsir etmektedir.³²⁸

2.2.1.5. İnfak ve Sadaka

İbadetlerle alakalı olarak beşinci alt başlığımız olan infak ve sadaka konusunda İbn Abbas’ın rivâyetlerine ve yapmış olduğu açıklamalara örnekler vereceğiz.

Örnek 1: “Ey iman edenler! Kazandıklarınızın ve sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden verin.”³²⁹ (أَنْفَقُوا) âyetteki infak kelimesinin manasının sadaka olduğu

³²³ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ (Al-i İmrân, 3/97)

³²⁴ Tefsirul Kur'ani'l-Azim.c.2, s.626

³²⁵ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامَ يَنْتَعُونَ فَضْلًا مِنْ رَبِّهِمْ (وَرِضْوَانًا) Mâide, 5/2.

³²⁶ Tefsirul Kur'ani'l-Azim.c.2, s.959-961

³²⁷ (ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ) Hac, 22/29.

³²⁸ Tefsirul Kur'ani'l-Azim.c.4, s.2244

³²⁹ (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفَقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ) Bakara 2/267.

görüştüğüdür. Âyetin devamında “Kendinizin ancak içiniz çekmeye çekmeye alabileceğiniz âdi şeyleri hayır diye vermeye kalkışmayın. Bilin ki Allah zengindir, bütün iyilik ve güzellikler O’na mahsustur.”³³⁰ Bu âyette İbn Abbas, kazanılan malların en iyi ve kaliteli olanının infak edilmesini ve kötü olanların infak edilmesinin ise yasaklanıldığını söyler. Çünkü Allah verilen malın iyi olanını kabul etmektedir.³³¹ şeklinde söylemektedir.

2.2.2. Faiz

İbn Abbas’ın faiz konusuna yaklaşımı şöyle olmuştur.

Örnek 1: “Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar.”

³³² İbn Abbas, faiz yiyenlerin kıyamet gününe deli ve boğulmuş vaziyette gönderileceklerini bu âyetin ise faiz konusunda en son indirilen âyet olduğunu söyler.³³³

Örnek 2: İbn Abbas “İnsanların mallarında artış olsun diye faizli ödünç verdikleriniz Allah katında artmaz.”³³⁴ Bu âyette insanların mallarının artması için verilen faizin artmayacağını, dolayısıyla Allah katında bunun hiçbir sevabının da olmayacağını söylemektedir. Faizin iki çeşit olduğunu, birincisi satışta doğru olmayan faiz ikincisinin ise insanın faziletinin artması amacıyla verdiği hediye olarak söylemektedir.³³⁵

2.2.3. Miras

Diğer başlıklarda olduğu gibi İbn Abbas’ın miras konusunda da bazı rivâyetlerini ve yorumlarını incelemeye devam edelim.

Örnek 1: “Geriye eli ermez, gücü yetmez çocuklar bırakmış olmaları halinde onlar hakkında endişe duyacak olanların (başkalarının yetimleri için de) kalpleri sızlasın;

³³⁰ (وَلَا تَتِمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ بِآخِذِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ) Bakara 2/268

³³¹ Tefsirul Kur’ani’l-Azim c.1, s.518

³³² (الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ) Bakara 2/275.

³³³ Tefsirul Kur’ani’l-Azim.c.1, s..525-526

³³⁴ (وَمَا آتَيْتُمْ مِنْ رَبًّا لِيَرْبُوًا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرْبُوًا عِنْدَ اللَّهِ) Rûm 30/39.

³³⁵ Tefsirul Kur’ani’l-Azim.c.5, s.2584

Allah'tan sakınsınlar ve doğru söz söylesinler.”³³⁶ İbn Abbas bu âyetin üzerine, bir kişi ölüm halinde olduğu zaman başka bir kişinin ölüm anındaki kişinin ardında kalacak varislerine zarar vermeyecek şekilde vasiyet etmesi gerektiğini, o adamın Allah'tan korkmasını, bu şekilde bir vasiyet yapmasının doğru olacağını, kendi mirasçıları hakkında ne hoşuna gidiyorsa burada da onu yapması gerektiğini söylemektedir.³³⁷

Örnek 2: “Allah size, çocuklarınız hakkında, erkeğe iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. (Mirasçılar) ikiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, anne babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da anne babası ona vâris olmuşlarsa annesinin hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz.”³³⁸ İbn Abbas'ın âyeti değerlendirmesinde, malın çocuk için olduğunu, vasiyet konumunda ise ebeveyn olduğunu söyler. Daha sonra Allah'ın bunu nesh ettiğini, erkeğe iki kadının hissesi kadarını tavsiye ettiğini, anne ve babadan her birisine ise mirastan altıda bir ve üçte bir pay kıldığını, hanıma sekizde bir veya dörtte bir pay kıldığını ve erkeğe ise dördün yarısı pay olduğunu belirtir.³³⁹

Örnek 3: “Anne, baba ve akrabanın geride bıraktıklarından her biri için yakın vârisler belirledik. Antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de paylarını verin. Bilin ki Allah her şeyi görmektedir.”³⁴⁰ İbn Abbas, hükümlerin nâsih “ortadan kaldırmak” niteliğinde olduğunu belirtmektedir. Şu âyetle de hükmünün mensûh “hükmü kaldırılan” olduğunu söylemektedir.

³³⁶ (وَلْيَخْشَ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا) Nisâ 4/9.

³³⁷ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.727

³³⁸ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِلْمِثْلِ ثُلُثٌ إِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِلْمِثْلِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ لِأَبَائِكُمْ وَلِأُمَّاتِكُمْ (Nisâ 4/11.

³³⁹ Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm c.2, s.730

³⁴⁰ (وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيْبُهُمْ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا) Nisâ 4/33.

Örnek 4: “Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir.”³⁴¹ Muhacirler Medine’ye hicret ettikleri zaman, aralarında bir akraba bağı olmadığı halde Ensar onları kendilerine varis tayin ediyorlardı. Bunun sebebi Hz. Peygamber’in onları kendi aralarında İslam kardeşi yapmalarından ötürüydü. Bir önceki âyet (Nisa.33) bu yapılan mirası nesh etmiş oldu. İbn Abbas’ın bu konu ile ilgili başka bir yorumu ise islamdan önce bir kişi başka bir kişiye, birbirlerini kendilerine mirasçı kılmalarını söylemekteydiler. Rasulullah bu sözleşmenin cahiliye döneminde kaldığını islamın buna müsaade etmediğini bildirmiştir. İşte bu âyet bu durumu nesh etmiştir.³⁴²

2.2.4. Nikâh ve Talâk

Diğer bir alt başlığımız olan nikâh ve talâk konusunda İbn Abbas’ın rivâyetleri şöyledir.

Örnek 1: “İman etmedikleri sürece Allah’a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin.”³⁴³ İbn Abbas bu âyetin tefsirini yaparken Ehl-i Kitap olan kadınları bunun dışında tuttuğunu dolayısıyla da onlarla evlenilebileceğini belirtmektedir.³⁴⁴

Örnek 2: “Bekleme emri süresine ulaşmadıkça evlenme akdi yapmaya kalkışmayın. Bilin ki Allah içinizde olanları bilmektedir. O’ndan sakının ve bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir.”³⁴⁵ İbn Abbas bu âyette bir kadının kocası öldüğü zaman iddeti bitene kadar bir başkasıyla nikâhlanmasının doğru olmadığını söylemektedir.³⁴⁶

Örnek 3: “Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin.”³⁴⁷ İbn Abbas nikâh akdinde mehir konusundaki şu âyeti delil getirirerek âyette geçen (نَحْلَةً) kelimesinin mehir olduğunu belirtmektedir.³⁴⁸

³⁴¹ Ahzâb 33/6. (النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ)

³⁴² Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.2, s.779

³⁴³ Bakara 2/221. (وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَ)

³⁴⁴ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.1, s.433

³⁴⁵ Bakara 2/235. (وَلَا تَعْرِضُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ)

³⁴⁶ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.1, s.473

³⁴⁷ Nisâ 4/4. (وَأْتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نَحْلَةً)

³⁴⁸ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.2, s.719

Örnek 4: “*Bunlar onlara helâl değildir, onlar da bunlara helâl olmaz.*”³⁴⁹ İbn Abbas bu âyetin Hz. Peygamber’in kızı Zeynep’in Ebü’l-Âs b. Rebi ile evliliği ile alakalı olduğunu söylemektedir. Zeynep’in kocası gayrimüslim olduğu için bu durum onların bir arada yaşamalarına engel bir durumdu. Bunun içinde altıncı yılın sonuna kadar Zeynep Medine’de, eşi ise Mekke’de hayatını devam ettirdi.³⁵⁰ Ebü’l-Âs Uhud Savaşı’nda esir düşünce Zeynep onu himaye ederek Hz. Peygamber’in onun isteğini kabul etmesini söyledi. Rasûlullah bunu kabul edip ancak ikisinin birlikte yaşamalarının kabul edilemeyeceğini bildirdi. Bir müddet sonra Ebü’l-Âs Mekke’ye gidince yanındaki malları sahiplerine iade etti. Daha sonra Mekkelilere kendisinin müslüman olduğunu bildirdi. Rasûlullah onun İslâmiyeti kabul etmesinden sonra ikisinin bir arada yaşamalarına engel olan bir durumun olmadığını söyleyerek bu nikâh’a izin vermiştir.³⁵¹

Talâkla ilgili âyetlere İbn Abbas’ın rivâyetlerine bazı örnekler vermek istiyoruz.

Örnek 5: “*Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir*”.³⁵² İbn Abbas, evlilikte nikah akdinin sona ermesinin ve eşlerin birlikte yaşamalarını sonlandıran talâk hâkime başvurmadan önce de erkeğin yetkisine verililen bir hükümdür diye söyler. Bir adam hanımını iki talâktan boşadığı zaman üçüncü talâktan Allah’tan korksun ve güzellikle onu evinde tutması ya da ona herhangi bir zarar vermeyip onun hakkını ve hukukunu koruyup zulmetmemesi olarak tefsir etmektedir.³⁵³

Örnek 6: “*Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın,*

³⁴⁹ Mümtetine 60/10 (لَا هُنَّ جُلُ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَجْلُونَ لَهُنَّ)

³⁵⁰ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.6, s.3247

³⁵¹ Abdürrezzâk es-San‘ânî, el-Muşannef (nşr. Habîbürrahman el-A‘zamî), Beyrut 1403/1983, V, s. 225; VI, s. 144; VII, s. 168, 171.

³⁵² Bakara 2/229. (الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَاِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ اَوْ تَشْرِيحٍ بِاِحْسَانٍ)

³⁵³ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.1, s.454

kendileri de çıkmasınlar.”³⁵⁴ İbn Abbas bu âyetle alakalı olarak bir adamın karısını hayızlı döneminde boşamaması, temizlenmeden de onunla birlikte olmamasını, temizlendikten sonra birlikteliğin olacağını veya boşayabileceğini söylemektedir.³⁵⁵

2.2.5. İffetli Bir Kadına Zina İftirası ve Recm

Diğer bir alt başlığımız olan iffetli bir kadına zina iftirası ve recmi ele aldık. Bu konuda İbn Abbas’ın bazı rivâyetlerini ele alarak değerlendirmesini görmüş olduk.

Örnek 1: İbn Abbas “Zina eden erkek ancak zinakâr veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadınla da ancak zinakâr veya müşrik bir erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır.”³⁵⁶ âyetinde ifade edilen durumu bir nikâh değil cimâ olarak değerlendirir ve devamlı olarak zina edenlerin ancak müşrik zinakarla birlikte olacağını söyler.³⁵⁷

Örnek 2: “İmanlı, saf ve namuslu kadınlara iftira atanlar dünyada ve âhirette lânetlenmişlerdir, onlara büyük bir ceza vardır.”³⁵⁸ İbn Abbas bu âyette müminlerin annesi Hz. Aişe’ye atılan iftira ile diğer kadınlara atılan iftirayı birbirinden ayırmıştır. Kim Rasûlullah’ın hanımlarından birisine iftira atarsa bu iftiradan sonra tövbe bile etse onun için tövbenin olmayacağını, o kişinin hem dünya hem de ahirette lanete uğrayanlardan olduğunu söylemektedir.³⁵⁹

2.2.6. İçki

Burada İbn Abbas’ın içki konusunda yapmış olduğu bazı rivâyetlere yer verdik.

Örnek 1: İbn Abbas “Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar, fal okları şeytan işi iğrenç şeylerden ibarettir. Bunlardan kaçının ki kurtuluşa eresiniz.”³⁶⁰ bu âyetin

³⁵⁴ Talâk 65/1. (يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تُخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا (يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَاحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ)

³⁵⁵ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.6, s.3284-3285

³⁵⁶ Nûr 24/3. - (الرَّأْيِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ)

³⁵⁷ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.4, s.2315

³⁵⁸ Nûr 24/23. (إِنَّ الَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ لَعُنُوا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ)

³⁵⁹ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.4, s.2334-2335

³⁶⁰ Mâide 5/90. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ)

Örnek 3: “Kendinize ve yolculara geçimlik olmak üzere sularda avlanmak ve onu yemek size helâl kılındı. Kara avı ise ihramda bulunduğunuz sürece size haram kılındı. Toplanıp huzuruna varacağınız Allah’tan korkun.”³⁶⁷ İbn Abbas bu âyette deniz ürünlerinin avlanmasının haram olmadığını çünkü onların deniz yemeği olduğunu söylemiştir.

³⁶⁷ Mâide 5/96. (وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ)
(تُحْشَرُونَ)

2.3. Diğer Bazı Konularla İlgili Rivâyetler

Bu başlık altında ele aldığımız rivâyetler herhangi bir başlık altında toplanılmayan kendi başlarına müstakil konulardan oluşmaktadır.

2.3.1. Fatiha Suresi

İbn Kesîr'in tefsirinde İbn Abbas'ın diğer bazı konulara dair görüş ve rivâyetlerine geçmeden önce onun Fatiha sûresine bakışını ele alalım. İbn Abbas Fatiha sûresini özel bir şekilde ele almıştır. Diğer sûrelerin tefsirine bu şekilde yer ayırmamış sadece Fatiha sûresini geniş çaplı ele almıştır. Çünkü Fatiha sûresinin Kur'an'ın ana esasını teşkil ettiği görüşündedir. İbn Abbas Fatiha suresinin fazileti hakkında şu hadisi delil getirmiştir:

Cibril, Hz. Peygamber'in yanında otururken yukarıda kapı sesine benzer bir ses işitmişti. Başını göğe doğru kaldırıp dedi ki: "İşte gökten bir kapı açıldı, bugüne kadar böyle bir kapı asla açılmamıştır. Derken oradan bir melek indi. Cibril tekrar konuştu: "İşte arza bir melek indi, şimdiye kadar bu melek hiç inmemiştir. Melek selam verdi ve Hz. Peygamber'e: "Sana verilen iki nuru müjdeliyorum. Bunlar; senden önce başka hiçbir peygambere verilmemişlerdi. Onların biri, Fatiha sûresi diğeri de Bakara suresi'nin son kısmıdır. Onlardan okuduğun her harfe mukabil sana mutlaka büyük sevap verilecektir" dedi." ³⁶⁸

Bu hadisi rivâyet ettikten sonra besmele hakkında şu açıklamayı yaptı: "Besmelenin, Kur'an'daki her bir sûrenin başlangıcında bulunması gerektiğini sadece tövbe suresinin bunun dışında olması gerektiğini söylemektedir." ³⁶⁹

Fatihanın tefsirinde kısaca şöyle der; Din gününde hüküm sadece Allahın'dır. Bu dünyada olduğu gibi din günü yaratılmışlar için hesap günüdür. O gün ise kıyamet günüdür. Onların bu dünyada işlediği amellerin hesabını görür. Hayır işlemişlerse hayır, şer işlemişlerse karşılığında cezaya çarptırılırlar. ³⁷⁰ Allah'a hakkı ile ibadet ve taatta bulunanlar onların, Peygamberler, sadıklar, şehitler ve salihler olduğunu söyleyerek Nisâ sûresindeki "*Kim Allah'a ve peygambere itaat ederse işte onlar,*

³⁶⁸ Buhari *el-Câmi'u's sahih*, Müslim *el-Câmi'u's-şahîh*, 8006, en-Nesâî, *Sünen'ün-Nesâî* 2/ 138

³⁶⁹ *Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c*, 1 s. 38

³⁷⁰ *Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c*, 1.s.54

Allah'ın kendilerine lütuflarda bulunduğu peygamberler, sıddıklar, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdirler; bunlar ne güzel arkadaşlardır!”³⁷¹ âyetini delil getirir.

2.3.2. Amel

Amel konusunda İbn Abbas'ın rivâyetlerine dair bazı örnekler de yine İbn Kesîr tefsirinde yer almaktadır.

Örnek 1: “Sizden biri arzu eder mi ki, hurma ve üzüm ağaçlarıyla dolu, içinde ırmaklar akan ve kendisi için orada her çeşit meyvenin bulunduğu bir bahçesi olsun da bakıma muhtaç çoluk çocuğu varken kendine ihtiyarlık gelip çatsın, bahçeye de içinde ateş bulunan bir kasırga isabet ederek yakıp kül etsin!”³⁷² İbn Abbas bu âyetle ilgili olarak Allah'a itaat içerisinde olan zengin bir kişi daha sonra kendisine şeytanın gelip musallat olmasıyla birlikte günah işleyerek amellerinin yok olmasını sağlar.³⁷³ diye belirtmiştir.

Örnek 2: “Onlar kendileri için yazılmış nasiplerini elde ederler.”³⁷⁴ İbn Abbas bu âyette kulların ister hayır ister şer olarak işledikleri amellerin karşılığını göreceklarını söylemektedir.³⁷⁵

Örnek 3: “İki taraf arasında bir perde ve A'râf üzerinde de herkesi simalarından tanıyan adamlar vardır ki bunlar, henüz cennete girmedikleri halde (girmeyi) uman cennet ehline, “Selâm size!” diye seslenirler.”³⁷⁶ İbn Abbas insanların işledikleri hayır ve şer amellerinin eşit olarak gelmesi hususundaki âyeti A'râf halkının amelleri ağır gelip cennete gidecek olanları yüzlerinin beyazlığından amelleri az olup cennetliklerinde yüzlerinin asık olmasından tanıyacaklarını söylemektedir.³⁷⁷

³⁷¹ Nisâ 3/69 (وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا)

³⁷² Bakara 2/266. - (أَيْوَدُ أَخَذَكُمْ أَنْ تَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ مِنْ نَجِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ) (الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَّةٌ ضُعَفَاءُ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ)

³⁷³ Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c.1, s.516-517

³⁷⁴ A'râf 7/37. (أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمْ نَصِيبُهُمْ مِنَ الْكِتَابِ)

³⁷⁵ Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c.3, s.1325

³⁷⁶ A'râf 7/46. (وَبَيْنَهُمَا جَبَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَنَادَوْا أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ) (يَطْمَعُونَ)

³⁷⁷ Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c.3, s.1336

2.3.3. Tövbe ve İstiğfar

Diğer bir başlığımız olan tövbe ve istiğfar konusunda İbn Abbas'ın âyetlere getirdiği yorumları da yine âyetler bağlamında örnek rivâyetlerle ele almaya çalıştık.

Örnek 1: “*Demiştik ki: “Şu şehre girin, orada bulunanlardan dilediğiniz şekilde bol bol yiyip için, kapıdan eğilerek girin ve af dileyin ki hatalarınızı bağışlayalım.*”³⁷⁸

İbn Abbas (وَقُولُوا حِطَّةً) “Deyin ki günah yükümüzü kaldır.” cümlesiyle kulların Allah'tan tövbe istiğfarda bulunmalarını ve şöyle dediklerini söylemektedir: Rabbimiz bizi bağışla.³⁷⁹

Örnek 2: “*Kim bir kötülük yapar veya nefesine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok yarlıgayıcı ve esirgeyici bulacaktır.*”³⁸⁰ İbn Abbas bu âyeti Allah'ın kullarına olan hilmini, keremini ve affını haber verdiğini belirtmektedir. Allah'ın rahmetinin ve mağfiretinin kulları için çok geniş olduğunu her kim küçük veya büyük günah işleyip daha sonra tövbe ederse şüphesiz onları ve bağışlayacağı şeklinde tefsir etmiştir.³⁸¹ âyette de anlaşıldığı gibi Allah kullarına karşı sonsuz ve sınırsız rahmet ve merhamet sahibidir.

Örnek 3: “*Sen içlerinde oldukça Allah onlara azap etmez, tövbe edip dururken de Allah onlara yine azap etmeyecektir.*”³⁸² İbn Abbas bu âyeti Rasûlullah'ın müminler için bir güven olduğunu, Rasûlullah'ın vefatından sonra müminlerin güvencesi olarak istiğfarın kaldığını söyler. Allah'ın kullarına iki ayrı güvence verdiğini bunlardan birisinin, müminlerin her zaman masum olarak kalacaklarını, bir diğeri ise azaptan uzak kalacaklarıdır.³⁸³ şeklinde tefsir etmiştir.

Örnek 4: “*İbrâhim'in, babasının bağışlanması için yaptığı dua ise sırf ona verdiği bir sözden ötürüydü. Ama onun bir Allah düşmanı olduğu kendisine belli olunca*

³⁷⁸ Bakara 2/58. (وَاِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَاْكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَاَدْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةً نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ)

³⁷⁹ Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c.1, s.182

³⁸⁰ Nisâ 4/110. - (وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهَ يَجِدِ اللَّهَ غَفُورًا رَحِيمًا)

³⁸¹ Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c.2, s.885

³⁸² Enfâl 8/33. (وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ)

³⁸³ Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c.3, s.1475

ondan uzaklaştı.”³⁸⁴ İbn Abbas bu âyette Hz. İbrahim’in babası ölünceye kadar sürekli onun bağışlanmasını istediğini fakat onun Allah düşmanı olduğu ortaya çıkınca o zaman onun bağışlanmasından vazgeçmiştir.³⁸⁵ diye belirtmiştir.

2.3.4. Peygamberler ve Davetleri

İbn Abbas’ın Peygamberler ve davetleri konusundaki bazı rivâyetlerini açıklamalarını ele alacağız.

Örnek 1: “*Bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki ben de size vaad ettiklerimi vereyim. Asıl bana itaatsizlikten sakının.*”³⁸⁶ İbn Abbas bu âyette Peygamber geldiğinde ona vefalı davranılıp emrine uyulması gerektiğini bu takdirde bu davranışının kişinin cennete girmesine vesile olacağı kanaatindedir.³⁸⁷

Örnek 2: “*İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeciler ve uyarıcılar olarak peygamberleri gönderdi; onlar aracılığı ile anlaşmazlığa düştükleri konularda insanlar arasında hüküm vermek için gerçeği içeren kitabı indirdi.*”³⁸⁸ Bu âyetin yorumunda İbn Abbas, Âdem (a.s.) ile Nuh (a.s.) arasında on asır olduğunu, bu arada gönderilen her bir peygamberin hak olan şariat üzere olduklarını peygamberlerinden sonra insanların ayrılığa düştüklerini daha sonra ise Allah’ın onları uyarma ve müjdelemeleri için peygamberler gönderdiğini söyler.³⁸⁹

Örnek 3: “*Artık bundan sonra her kim dönerse işte onlar yoldan çıkmışların ta kendileridir.*”³⁹⁰ İbn Abbas bu âyeti Allah’ın, hiçbir peygamber yoktur ki onları gönderirken onlardan söz almamış olsun dolayısıyla Allah Hz. Peygamber’den de ümmetinden söz almasını emretmiştir.³⁹¹ şeklinde tefsir etmiştir.

³⁸⁴ (وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ) - Tevbe 9/114.

³⁸⁵ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.3, s.1619

³⁸⁶ Bakara 2/40 (وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ)

³⁸⁷ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.1, s.162

³⁸⁸ Bakara 2/213. (كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ □ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيُخَكِّمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا) (اختلفوا فيه)

³⁸⁹ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.1, s.420

³⁹⁰ Âl-i İmrân 3/82. (فَمَنْ تَوَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ)

³⁹¹ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.2, s.612

Örnek 4: “Senden önce de şehir halkı içinden seçip kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber göndermedik.”³⁹² İbn Abbas bu âyeti gönderilen peygamberlerin birer melek olmadığını bilakis onların birer insan olduklarını ifade ettiğini söylemektedir.³⁹³

Örnek 5: “Muhammed yalnızca bir elçidir. Ondan önce de elçiler gelip geçti. Şimdi o ölür veya öldürülürse gerisin geri dönecek misiniz? Kim geri dönerse bilsin ki Allah’a asla bir zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri ödüllendirecektir.”³⁹⁴ İbn Abbas âyette açıkça sözlerinden cayanlar için yoldan sapanlar ifadesini kullanmıştır. Peygamber’imiz vefat ettiğinde Hz. Ömer insanlara hitap ederken Hz. Ebubekir yanına gelerek ona: “Ey Ömer otur, dedi. Daha sonra kendisi orda bulunan topluluğa, sizden her kim ki Hz. Peygamber’e iman ediyorsa bilsin ki o ölmüştür. Her kimde Allah’a tapıyorsa Allah ezeli ve ebedidir hayy la yemuttur.”³⁹⁵ şeklinde bu âyeti tefsir etmiştir. Âyette açıkça görülmektedir ki Hz. Peygamber ancak bir insandır. Burada onun fani olduğu belirtilmektedir. İslâmın ise ebedi olduğunu ve kıyamete kadar devam edeceğini, bunun için onun ölümünü inananların metanetle karşılamalarını, dinlerine olan inançlarının asla değişmemesini dinlerinin hâkim olması için cihada devam etmelerini belirtmektedir. Yine İbn Abbas bu âyetle ilgili “Allah Rasulü hayatta olduğu sürece ve Allah bizi hidayet üzere kıldığı sürece, gerisin geriye kaçmayacağız, Allaha yemin olsun ki, Rasulullah ölür veya öldürülürse onun savaştığı gibi savaşa devam edeceğiz ta ki şehadete kavuşuncaya kadar.” Hz. Ali’nin böyle dediğini rivâyet etmiştir.

Örnek 6: “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.”³⁹⁶ İbn Abbas, Allah’a ve ahiret gününe iman edenler için, Allah onlara hem dünyada hem de ahirette rahmet edecektir. Kim de Allah’a ve Peygambere inanmazsa geçmiş ümmetlerin başlarına gelenin onlarında başına geleceğini söylemektedir.³⁹⁷

³⁹² Yûsuf 12/109. (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ)

³⁹³ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.4, s.1800

³⁹⁴ Âl-i İmrân 3/144. (وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ)

³⁹⁵ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.2, s.658

³⁹⁶ Enbiyâ 21/107. (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ)

³⁹⁷ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.4, s.2221

Örnek 7: “Biz seni sadece müjdeleyici ve uyarıcı olarak bütün insanlara gönderdik; fakat insanların çoğu bunu anlamıyorlar.”³⁹⁸ İbn Abbas Hz. Peygamber’in diğer peygamberlerden üstünlüğü konusunda Allah’ın Hz. Muhammed’i yer ve gök ehline karşı üstün kıldığını söyler. Bir kısım insanlar onun nasıl üstün kılındığını sorduklarında, onun hem insanlara ve hem de cinlere peygamber olarak gönderildiğini söylemektedir.³⁹⁹

Örnek 8: “Mûsâ kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. Onun için yaratanınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün.”⁴⁰⁰ İbn Abbas bu âyette Hz. Musa’nın Allah’tan aldığı emirleri kavmine tebliğ edip onlara nefislerine uymamalarını söylemektedir. Bu âyette Peygamberlerden birisi olan Hz. Musa’dan bahsettiğini ve kavminin buzağıya tapma durumunu ise onların peygamberlerini dinlemeyip nefislerine uymaları neticesinde nefislerine zulmetmesi olarak değerlendirilmiştir.⁴⁰¹

Örnek 9: “Mûsâ, “Ey rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla, bizi rahmetine garkeyle! Sen merhametlilerin en merhametlisisin” dedi.”⁴⁰² İbn Abbas bu âyet ile Hz. Peygamber’den rivâyetle, Allah, Hz. Musa’ya ondan sonra kavminin fitneye düştükleri haberini verdi.⁴⁰³

Örnek 10: “Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte buluşmak üzere kavminden yetmiş adam seçti. Onları o müthiş deprem yakalayınca Mûsâ dedi ki: “Ey rabbim! Dileseydin onları ve beni daha önce helâk ederdin. İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden bizi helâk edecek misin? Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir; onunla

³⁹⁸ Sebe 34/28. (وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ)

³⁹⁹ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.5, s.2709

⁴⁰⁰ Bakara 2/54. (وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلَىٰ بَارِيكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ)

⁴⁰¹ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.1, s.178

⁴⁰² A’râf 7/151. (قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخْوَتِي الَّذِينَ اتَّبَعْتُ فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ)

⁴⁰³ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.3, s.1390

dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletirsin.”⁴⁰⁴ İbn Abbas, Hz. Musa’ya Allah’a davet yolunda kendisine yardımcı olmaları için yetmiş adam seçmesini emrettiğini, âyetin devamında onları şiddetli bir sarsıntı aldığı anda bile buzağıya tapan kavmini bu fikirlerinden vazgeçiremediklerini söylemiştir.⁴⁰⁵

Bir sonraki âyette ise, “Bize bu dünyada da âhirette de iyilik yaz! Şüphesiz biz sana yöneldik.”⁴⁰⁶ İbn Abbas, onların tövbe ederek Allah’a döndüklerini bildirir.⁴⁰⁷

Örnek 10: “Allah buyurdu ki: “Ey Nûh! O senin aileden değildir. Çünkü onun yaptığı iyi olmayan bir iştir.”⁴⁰⁸ İbn Abbas Nuh (a.s) ile ilgili bu âyette Allah’ın kurtuluşunu vaad ettiklerinin arasında oğlunun olmadığını söyler. Bu âyette açıkça görülen, iman bağının en üstün olduğu, inanmayanların Peygamberin oğlu da olsa azaptan kurtulamayacağıdır. Her peygamber gibi Nûh (a.s.) da insanlığı Allah’ın vahdaniyetini kabul edip onların inanmaları için gayret göstermiştir. Burada Allah’ın Peygamber’ini uyarmasından onun en ufak bir zaaf içinde olduğu anlaşılmamalıdır. Bu uyarı karşısında onun Allah’a son derece samimi bir şekilde teslimiyetini görmekteyiz.⁴⁰⁹

Örnek 11: “İnsanlara dediler ki: Sakın ilâhlarınızı bırakmayın; hele Ved’den, Suvâ’dan, Yegûs’tan, Yeûk’tan ve Nesr’den asla vazgeçmeyin!”⁴¹⁰ Bu âyeti İbn Abbas yorumlarken Nuh kavminden sonra arapların putları olduğunu ve putlarının isimlerini de Hz. Nuh dönemindeki salih insanların adlarını koyduklarını söyleyerek şu açıklamayı yapar. Vedd Cendelin köpeği, Suva Huzeyl, Yeğûs beni gudeyfin, Yeuk hemdan, Nesr ise himyar’ındır.⁴¹¹ Şeklinde belirtmiştir.

⁴⁰⁴ A'râf 7/155. (وَأَخْتَارَ مُوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلِ وَإِنِّي لَأَتْلُكُنَا بِمَا)
(فَعَلَ السَّفَهَاءُ مِمَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنِ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنِ تَشَاءُ)

⁴⁰⁵ Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c.3, s.1392

⁴⁰⁶ A'râf 7/156. (وَاعْتَبِرْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُنَا لِنُكَ)

⁴⁰⁷ Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c.3, s.1394

⁴⁰⁸ Hûd 11/46. (قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ)

⁴⁰⁹ Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c.3, s.1722

⁴¹⁰ Nûh 71/23. (وَقَالُوا لَا تَذَرُنَّ آلِهَتَكُمْ وَلَا تَذَرُنَّ وَدًّا وَلَا سُوَاعًا وَلَا يَغُوثَ وَيَعُوقَ وَنَسْرًا)

⁴¹¹ Tefsirül Kur'ani'l-Azim.c.6, s.3349

Örnek 12: “(Mısır’da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona pek değer vermemişlerdi.”⁴¹² İbn Abbas (وَشَرَوْهُ) kelimesindeki zamirin Yusuf (a.s.) ve kardeşlerine döndüğünü söyleyerek onların kardeşleri olan Yusuf’u az bir para karşılığında sattıklarını bildirir.⁴¹³

Örnek 13: “Kafîle Mısır’dan ayrılınca babaları, “Eğer bana bunamış demezseniz, inanın ben Yûsuf’un kokusunu alıyorum!” dedi.”⁴¹⁴ İbn Abbas bu âyet için Mısır’dan kervanın yola çıkmasıyla birlikte Yakup (a.s.)’ın Yusuf’un kokusunu aldığını söylemiş, kervan Yakup (a.s.)’ın bulunduğu beldeye gelip Yusuf (a.s.)’ın gömleğini Yakup’a verdiklerinde o gömleği koklayarak ben size Yusuf’un kokusunu alıyorum demedim mi? diye sordu.⁴¹⁵ Yorumunda bulunmuştur. Âyette belirtildiği gibi kervanın Mısır’dan çıkışıyla Yakup (a.s.)’ın o kokuyu hissetmesi Allah’ın peygamberlerine bahşettiği bir mucizedir.

Örnek 14: “Bazıları, “İbrâhim denen bir gencin bunları diline doladığını işitmiştik” diyince”⁴¹⁶ İbn Abbas bu âyeti belirterek gönderilen peygamberlerin yaşlı değil genç olduklarını söylemiştir.⁴¹⁷

Örnek 15: “Kraliçe şöyle dedi: “Krallar bir ülkeye girdiler mi, oranın altını üstüne getirirler ve halkının ulularını aşağılanmış duruma düşürürler. Bunlar da öyle yapacaklardır.”⁴¹⁸ İbn Abbas bu âyette “Ben bunlara bir hediye göndereceğim, sonra bakacağım elçiler ne ile dönecekler?”⁴¹⁹ İbn Abbas, Sebe melikesinin Süleyman’a göndereceği hediyeyi kabul etmesi durumunda onun bir kral olduğunu ve onunla savaşılmaması gerektiğini, hediyeyi kabul etmemesi durumunda ise onun bir

⁴¹² Yûsuf 12/20. (وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ)

⁴¹³ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.4, s.1762

⁴¹⁴ Yûsuf 12/94. (وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّنُوا)

⁴¹⁵ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.4, s.1791

⁴¹⁶ Enbiyâ 21/60. (قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ)

⁴¹⁷ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.4, s.2199

⁴¹⁸ Neml 27/34. (قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعْرَازَ أَهْلِهَا آذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ)

⁴¹⁹ Neml 27/35. (وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَظِرَةٌ بِمَ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ)

peygamber olduğunu ve ona uymaları gerektiğini söyler.⁴²⁰ Burada Sebe melikesinin barış yanlısı olduğu ve bunun içinde hediye gönderdiği anlaşılmaktadır.

Örnek 16: “Süleyman’ın emrine de sabahleyin bir aylık, akşamleyin bir aylık yol almakta olan rüzgârı verdik. Onun için bakır madenini eritip akıttık. Cinlerden de rabbinin izniyle onun maiyetinde çalışanlar vardı.”⁴²¹ İbn Abbas bu âyette Süleyman (a.s)’ın emrine verilen ve gidişi bir ay dönüşü de bir aylık zaman olan rüzgârın bir nimet olduğunu belirtmektedir.⁴²²

Örnek 17: “Eğer o, Allah’ın şanını yüceltenlerden olmasaydı.”⁴²³ İbn Abbas âyette kastedilen Peygamberin Yunus (a.s.) olduğunu, onun gemiye binmeden önce Hut’un karnına girmeden önce tesbih edenlerden olduğunu söylemektedir.⁴²⁴

Örnek 18: “Artık rabbinin nuruyla yer aydınlanır, hesap kitap ortaya konur, peygamberler ve şahitler getirilir, insanlar hakkında doğruluk ve adalet ölçüsüne göre hüküm verilir, onlara asla haksızlık edilmez.”⁴²⁵ İbn Abbas Peygamberlerin kıyamet gününde ümmetlerine risaleti tebliğ ettiklerine dair onlara şahitlik eden hafaza melekleri olduğunu söylemektedir.⁴²⁶

Örnek 19: “Onlara de ki: “Bekleyin. Ben de sizinle beraber bekleyenlerdenim.”⁴²⁷ Bu âyetin yorumunda İbn Abbas, müşriklerin Dârün Nedve’de bir araya gelerek Rasulullah’ı nasıl ve ne şekilde öldüreceklerini iştişare ettiklerini, onlardan birisi onu Peygamber’i bağlayarak hapis etmeleri gerektiğini söylediğinde Allah bu âyeti nâzil buyurdu.⁴²⁸

⁴²⁰ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.5, s.2475

⁴²¹ Sebe 34/12. (وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحُ غُدُوها شَهْرٌ وَرَواحُها شَهْرٌ وَأَسَلْنَا لَهُ عَيْنَ الْقِطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ)

⁴²² Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.5, s.2698

⁴²³ Sâffât 37/143. (قُلْ لَا أَنَا مِنَ الْمُسَبِّحِينَ)

⁴²⁴ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.5, s.2795

⁴²⁵ Zümer 39/69. - (وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ)

⁴²⁶ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.5, s.2852

⁴²⁷ Tûr 52/31. (قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظَرِينَ)

⁴²⁸ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.6, 3105

Örnek 20: İbn Abbas “Meryem oğlu İsa bir örnek olarak anlatılınca bir de ne göresin, senin kavmin (seni susturacak bir delil buldukları zannıyla) hemen şamata etmeye başlar.”⁴²⁹ bu âyetin yorumunu her zaman olduğu gibi rivâyet metodunu kullanarak yapar. Hz. Peygamberden rivâyetle “Ey Kureyş topluluğu! O sıradan birisi değildir. Allah’tan başkasına da ibadet edilmez. Orda bulunanlar, İsa (a.s.)’nın bir peygamber olduğunu iddia eden sen değil misin? diye sormuşlardı. O zamanlarda Allah dışındakilere ibadet edildiği içindir ki bu âyet nâzil olmuştur.”⁴³⁰

Örnek 21: “Ey iman edenler! Allah’ın yardımcılar olun. Nitekim Meryem oğlu İsa da havârilere, “Allah’a giden yolda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?” diye sorduğunda havârilere, “Allah’ın yardımcılarımız biziz” demişlerdi. Sonra İsrâiloğulları’ndan bir kısmı iman etmiş, diğer bir kısmı da inkâr etmişti. Biz inananları düşmanlarına karşı destekledik, böylece üstün geldiler.”⁴³¹ İbn Abbas âyetin tefsiri olarak Allah Hz. İsa’yı kendi katına yükseltmeyi murad ettiğinde o bir evde sayıları on iki olan arkadaşlarının yanına giderek, onlara; sizlerden bana iman ettikten sonra kim beni on iki defa yalanlar? diye sordu. Daha sonra oradakilere kendi yerine kimin geçmek istediğini sordu. Gececek olanın ona benzetilerek öldürülmesi durumunda kendisine mükâfat olarak birlikte cennette olacaklarını söyledi. Havarilerin içerisinde bir genç ayağa kalkarak o görevi üstlenmek istediğini söyledi. Bu durum üç defa tekrar edince o genç Hz. İsa’nın yerine geçti ve Hz. İsa oradan ayrılır ayrılmaz yahudiler oraya gelip İsa’ya benzeyen o genci yakalayıp çarmıha gerdiler. Çarmıha gerdiklerinin İsa olduğunu düşünüyorlardı. Onlardan bir kısmı, İsa’ya iman ettikten sonra onu on iki defa yalanlayıp inkâr etti. Daha sonraları ise hristiyanların üç ayrı gruba ayrıldığını, bir grubun kendileriyle beraberken daha sonra göklere yükseldiğini söyleyenler bunlar Yakubiye grubunda olanlardır.

İkinci grup ise, Allah’ın oğlunun kendileri ile birlikteyken göğe tırmandığını söyleyenlerdir. Bunlara da Nisduriyye adı verilir. Son grup ise, Allah’ın kulu ve Rasulünün kendileriyle beraberken Allah tarafından göklere yükseltildiğini söyleyen iman edenlerdir.

⁴²⁹ Zuhurf 43/57. (وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ)

⁴³⁰ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.5, s.2955

⁴³¹ Saf 61/14. (يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا أَنْصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِّلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ (أَنْصَارُ اللَّهِ فَأَمْنَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرْتَ طَائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ)

Yahudilerden bir grup İsa'ya inanırken diğer grup inkâr etti. İnananları Allah, inanmayanlar karşısında destekleyerek onları inandıkları davada sabit kılmıştır.⁴³²

Örnek 22: “*Yüzünü ekşitip başını çevirdi.*”⁴³³ İbn Abbas âyette, birgün Rasulullah’ın Kureyş’in önde gelen Utbe b. Rebia, Ebu Cehil ve diğerleriyle bir arada bulunduğu ve onları islâmı kabul edip müslüman olmaları için ikna etmeye çalıştığı bir anda âmâ sahabelerden birisi olan İbn Ümmü Mektûm onların yanına geldi. Hz. Peygamberden kendisine bir ayet okumasını talep etmişti. Allah’ın ona öğrettiklerinden kendisine de öğretmesini istediğinde o an konuşma kesildiği için Rasulullah’ın bu durumdan canı sıkılmış olup hoşnutsuzluğu yüzüne de sirayet etmiştir. Daha sonra onunla ilgilenmeyerek diğerlerine dönmüş ve konuşmasını sürdürmek istediğinde bu âyet nâzil olmuştur.⁴³⁴

2.3.5. Kadınların Özel Durumları

İbn Abbas’tan kadınların özel durumlarıyla alakalı olarak bir rivâyet ele aldık.

Örnek 1: “*Sana kadınların âdet dönemi hakkında soru soruyorlar. De ki: O sıkıntılı bir haldir. Bu sebeple âdet günlerinde kadınlardan ayrı durun, temizlenmedikçe onlarla cinsel ilişkide bulunmayın. İyice temizlendiklerinde onlara Allah’ın emrettiği şekilde yaklaşın. Allah çok tövbe edenleri sever ve içi dışı temiz olanları sever.*”⁴³⁵

İbn Abbas bu konuda Hz. Aişe’den şu rivâyeti nakleder. “Mesruk Hz. Aişe’nin yanına girmek için izin istediğinde ona girmesi için izin veririr. Mesruk, kendisine bir soru sormak istediğini ama bu soruyu sormada mahcubiyet duyduğunu söylediğinde, Hz.Aişe ona ben senin annenim ve sende benim oğlumsun onun için soracağın soruyu rahatlıkla sorabilirsin. Mesruk, bir kadın hayızlı bir durumda iken kocası ona nasıl yaklaşmalıdır? Diye sorar. Hz. Aişe, cima dışında ona her şey helaldir cevabını verir.”⁴³⁶

⁴³² Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.6, s.3262

⁴³³ Abese 80/1. (عَبَسَ وَتَوَلَّى)

⁴³⁴ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.6, s.3420

⁴³⁵ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ (اللَّهُ) إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ Bakara2/222.

⁴³⁶ Tefsirül Kur’ani’l-Azim.c.1, 436

2.2.6. Bedir

Burada İslâm tarihinde önemli bir yere sahip olan Bedir Savaşı hakkında İbn Abbas'ın bir rivâyetine yer verdik.

Örnek 1: “Rabbinizden yardım dilediğiniz zamanı hatırlayın. Hemen size, “Meleklerden peşi peşine gelen binlik kuvvetlerle ben size yardım edeceğim” diye cevap verdi.”⁴³⁷ Allah Rasûlünün Allah’tan yardım isteme hadisesini İbn Abbas Hz. Ömer’den rivâyet etmiştir. Bedir gününde Rasulullah, ashabına bir göz gezdirerek, kendilerinin sayısının yaklaşık üç yüz, Mekke müşriklerinin sayısı ise yaklaşık bin civarında olduğunu görmüştür. Daha sonra kibleye yönelerek şöyle dua etmiştir. Allahım, bana vaad ettiğini yerine getir. Şâyet bugün bu savaşta ashabım mağlup olur ise yeryüzünde sana ibadet edecek hiç kimse kalmayacaktır. Rasulullah duasına ta ki omuzlarından ridası yere düşene kadar bu şekilde devam etmiştir. Hz. Ebûbekir onun yanına gelerek ridasını yerden alarak tekrar omuzlarına koyarak, şöyle dedi. Ey Allah’ın Rasûlü bu kadar yeterlidir. Şüphesiz ki, Allah sana vaad ettiğini yerine getirecektir. Bu duadan sonra yukarıda zikredilen âyet nüzûl olmuştur.

⁴³⁷ (إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِأَلْفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّفِينَ) Enfâl 9.

SONUÇ

İbn Kesîr tefsirinde İbn Abbas'ın rivâyetlerini incelememiz neticesinde şu analizi yapmanın son derece önemli olduğu kanaatindeyiz. İbn Abbas Rasûlullah'tan naklettiği malûmatın yanında kendi ilmini ve bilgisini de kullanarak tefsirde dirâyete başvurmuştur. İbn Kesîr tefsirinde İbn Abbas'ın sadece rivâyet tefsirinde değil aynı zamanda filolojik tefsir alanında da başı çektiği görülmektedir.

Rivâyet tefsirinde ilk önce hatırlanacak ve bu alanda bir hayli bilgiye sahip olan, sahabîlerden birisi de Abdullah İbn Abbas'tır. Sahâbelerden Kur'an'ın tefsiri bağlamında en çok rivâyet edenin İbn Abbas olduğu bilinmektedir. İbn Abbas'ın Kur'an-ı Kerim'i tefsir etme usûlünde incelememiz esnasında gördüğümüz iki önemli üslûp göze çarpmaktadır. Birincisi; Resulullah'tan gelen rivâyetlere ilave yaparak dirâyet tefsiri yapmış olmasıdır. Diğerisi ise, Kur'an'da ki garip lafızların beyân edilmesinde kendi üslûbunu kullanarak, sebab-i nüzûl, Arapların âdet ve gelenekleri ve onların lehçelerinden yararlandığı görülmektedir.

Çalışmamızda gördüğümüz diğer önemli noktalardan birisi de daha önce de tefsir ilminde tartışmasız otorite olarak kabul edilen İbn Abbas'ın bu alanda nakillerinden başta sahabe olmak üzere daha sonra gelen nesiller ve pek çok tefsir âlimleri istifade etmişlerdir.

İbn Abbas'ın gerek âyet gerekse sûrelerin sebab-i nüzûlünü tüm detaylarıyla açıklaması ve onları tam bir bilgi ile aktarması bir başka üzerinde durulması gereken konulardandır. Nihayetinde bir başlık altında incelediğimiz bazı âyet ve sûrelerin esbab-ı nüzûl başlığı da bunu açıklayan bir delildir.

İbn Abbas, İbn Kesîr'in bu incelediğimiz tefsirinde hemen hemen Kur'nın her sure ve âyetinde rivâyetlerde bulunmuştur. İbn Kesîr tefsirinde İbn Abbas'ın rivâyetlerinin bir hayli çok olduğu görülmektedir. Tezimizde bunların sayısını şu şekilde belirledik. İbn Kesîr tefsirinde Abdullah b. Abbas'ın toplam iki yüz yedi âyet ve elli üç sûreye dair rivâyetine yer verilmiştir.

Bu rivâyetlerde İbn Abbas'ın Kur'an-ı Kur'an'la, Kur'an-ı sünnetle, bir kısım sûrelerdeki âyetleri kendi özgün üslûbuyla, bir kısım âyetleri kendi re'yi ile açıkladığını incelememizde görmüş olduk. İbn Abbas'ın, nesh ile ilgili rivâyetleri, esbâb-ı nüzûlle ilgili rivâyetleri ve muhkem ve müteşâbih âyetlerle ilgili rivâyetlerinin önemli bir kaynak olacağı düşüncesindeyiz. İnanç esaslarıyla ilgili rivâyetlerinde âyetlerden getirdiği örnekler ve onları atefsir etmesi ayrı bir öneme sahiptir. Fıkıh alanında ibadet esaslarıyla ilgili rivâyetleri, ahiret inancını içeren âyetler ve peygamberler ve onların dava ve davetlerindeki rivâyetleri İbn Kesîr tefsirinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. İbn Abbas'ın sözünü ettiğimiz rivâyetleri kur'an'ın doğru bir şekilde anlaşılması yönünde oldukça önemli rivâyetlerdir.

Son olarak şunu dile getirmeliyiz ki üstün bir ilme sahip olan bu iki şahsiyetin tefsir ilmîne dair son derece önemli katkıları olmuştur. Bizler de bu alanda elimizden geldiği kadarıyla ilim dünyasında yararlı olacağı düşüncesiyle bir çalışma hazırlayıp sunmuş olduk.

KAYNAKÇA

Apa, Enver "Müteşabih Ayetler" Kavramı Hakkında Tarih ve Semantik Bir İnceleme
2002

Bulut, Ahmet, "Abdullah b. Abbâs'ın Sahsiyeti ve İlmi Faaliyetleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, 1989

Cerrahoglu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, I-II, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1988.

Cürcânî, Ali b. Muhâmmmed b. Ali, *et-Tarifât*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabi, Beyrut, h. 1405

Çakan, İsmail Lütfî; Eroğlu, Muhammed, "Abdullah b. Abbâs", *DİA*, I, İstanbul, 1998.

Çelik, Ömer Hicrî V-XI. Asırlarda Kur'an İlimleri, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları Dergisi-III*, Ensâr Neşriyât, İstanbul 2002.

el-Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mesû'd b. Muhammed b. el-Ferra' *Meâ'limü't-Tenzîlfî Tefsîri'l-Kur'an*, tahk.: Abdurrazzak el-Mehdi, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1420/1999

el-Cevheri *es-Sihâh: Tâcu'l-luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye*, Ahmed Abdül gafur neşri, Mısır, 5/1902

el-Kamhâvî, Daru *İhya-it'Turâsi'l-Arabî*, Beyrut 1405.

el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*, tahk. Mecdî Bâsellûm, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005),

el-Münâvî, Muhammed Abdürraif, *Feyzü'l-ğadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr min Ehâdîsi'l-Besîri'n-Nezîr*, Beyrut 1391/1972

en-Nu'aymî, Abdulkâdir Muhammed ed-Dimaşkî, *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, (thk. Ca'fer el-Hasenî; Mektebetu's-Seğâfetu'd-Dînîyye), Kahire, 1988.

es-Sanânî, Abdürrezzâk, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-Azamî), Beyrut 1403/1983

es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsir*, I-VII, (çev. Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz), İstanbul: İz Yayınları, 2003.

es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed, *Lubâbu'n-Nuķûl fî Esbabî'n-Nuzûl*, Dâru ihyâ'î'l ulûm, Beyrut, 2001

ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, III, Beyrut, 1985

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed, *Tefsîru'l-Keşşâf 'an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*, tahk. Muhammed Abdüsselam Şahin, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'lİlmiyye,2009)

ez-Zürkânî, Muhammed Abdulaziz, (1990). *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Ķur'ân* Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-Arabî.

İbn Abdilber, Ebu Ömer Cemalüddin Yusuf bin Abdillâh bin Muhammed, *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Beyrut, 1992.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali (v.852/1448), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-IV, Kâhire, 1328.

İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmail, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XV, (çev. Mehmet Keskin), İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.

İbn Kesir, İsmail, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmiye, 1998.

İbn Teymiyye, Taķıyyuddîn Ebu'l Abbas, *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*, (thk. Adnan Zerzur), Dâru'l-Ķur'ânî'l-Kerîm, Beyrut, 1971.

Özaydın, Abdülkerim, “el-bidâye ve'n-Nihaye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VI, İstanbul, 1992.

Özek, Ali, “Dirayet Müfessiri İbn Abbas”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 4,1986

Selkîni, Abdullah Muhammed *Abdullah b. Abbâs ve Medresetü fi't-Tefsîr*, Dâru's-Selâm, 1986

Sinanoğlu, Mustafa, “İman”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2000,

Sinâvî, Abdülaziz, *Abdullah b. Abbâs Tercümanü'l-Kur'an*, Kâhire, 1989.

Suyûtî, Celaluddin Abdurrahman, el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an, (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim) I-II, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2008

Şimsir, Mehmet “Râsid Halifeler Döneminde İdare Sistemi ve Divan Teskilatı”, İstem, Yıl 3, Sayı 6, 2005

el-Taberî, Muhammed b. İbn Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an* (b.t.y) Beyrut: Daru'l-İhya. 1992

el-Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, *Târîhu'l Ümem ve'l- Mülûk*, X, Beyrut, 2012

el- Tabersî, Ebû Ali Fadl b. Hasan, *İ'lâmü'l-Verâ bi A'lâmi'l-Hüdâ*, Beyrut, 1985.

Turgut, Ali *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, M.Ü.İ.F.Y., İstanbul 1991

Yazır, M. Hamdi Elmalılı, *Hak Dîni Kur'an Dili*, X, (Sadelestirenler: İsmail Yener Öztürk), “Yeni Bir Yorumla İslâm İnanç Esasları”, İstanbul: Azim Yayınları, İstanbul 2003

Yücedoğru, Tefik “İtikâd Esasları ve Değerleri”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 15, Sayı 1, 2006

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, IXXV, Beyrut, 1985.

Zuhaylî, Vehbe, *Tefsîru'l-Münîr*, I-XV, (çev. Hamdi Arslan, Ahmet Efe, Beşir Eryarsan, Halil İbrahim Kutlay, Nurettin Yıldız), 2018.

ÖZGEÇMİŞ

Büşra KAYAR ilk, Orta ve Lise öğrenimini İzmir Kemalpaşa’da tamamlamıştır.2012 yılında İzmir Kemalpaşa İmamhatip Lisesini ikincilikle bitirdikten sonra Erzurum Atatürk Üniversitesinde öğrenimini sürdürdü. 2017 yılında Erzurum Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur.

İBNİ KESİR TEFSİRİNDE ABDULLAH B. ABBAS’IN RİVÂYETLERİNİN TESPİTİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ adlı teze 2021 yılında yüksek lisansını yapmaktadır.